

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Sotsiaalteaduskond

Õiguse instituut

Eva Rückenberg

**TARBIJA ÕIGUSTE KAITSE TARBIJAKREDIIDILEPINGUTE
PUHUL**

Magistritöö

Juhendaja: Olavi Jänes, LL.M

Tallinn 2017

Deklareerin, et käesolev magistritöö,
mis on minu iseseisva töö tulemus,
on esitatud Tallinna Tehnikaülikooli
magistrikraadi taotlemiseks ja selle alusel
ei ole varem taotletud akadeemilist kraadi.

Eva Rückenberg

“ “ 2017

Töö vastab kehtivatele nõuetele

Juhendaja LL.M. Olavi Jänes

“ “ 2017

Kaitsmisele lubatud “ “ 2017

Õiguse instituudi magistritööde kaitsmiskomisjoni esimees

Sisukord

Lühendid	5
Sissejuhatus	6
1. Vastutustundliku laenamise põhimõtte olemus ja kujunemine	11
1.1. Vastutustundliku laenamise teoreetilised alused ja õigustus	15
1.1.1. Vastutustundliku laenamise põhimõtte direktiivides 2008/48/EÜ ja 2014/17/EL	17
1.1.2. Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine Eesti õiguses	20
1.2. Vastutustundliku laenamise põhimõtte kohaldamissfäär	24
1.2.1. Õiguslik ja sotsiaalne problem	27
1.2.2. Tarbijakrediidilepingu pooled	31
1.3. Tarbija õigused ja krediidiandja kohustused tarbijakrediidilepingute sõlmimisel ...	35
1.3.1. Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine kui osa lepingueelsest läbirääkimisest ..	37
1.3.2. Tarbija tevitamine ja lepingueelne nõustamine	39
1.3.3. Krediidivõimelisuse hindamine piisava teabe alusel ning hindamise tulemused	44
2. Õiguskaitsevahendite rakendamise problemaatika	48
2.1. Tarbija õiguste kaitse krediidiandja poolsete ebamõistlike õiguskaitsevahendite rakendamisel	49
2.2. Tehingu tühisus ja tühistamine	52
2.2.1. Vastutustundliku laenamise põhimõttest hoidumise kokkulepe ja tehingu mittevastavus headele kommetele	54
2.2.2. Eksimus ja pettus	60
2.2.3. Tehingu tühisuse ja tühistamise tagajärjed	62
2.3. Kahju olemus ja hüvitamine	64
2.3.1. Krediidiandja seadusjärgsete kohustuste täitmata jätmine	67
2.3.3. Kahju hüvitamise viis	70

2.4. Tarbijakrediidilepingu ülesütleamise erisused	72
Kokkuvõte	75
Consumer rights protection for consumer credit contracts “Summary”	81
Kasutatud allikad	84

Lühendid

ATS	Avaliku teabe seadus
DCFR	Draft Common Frame of Reference
EKo	Euroopa Kohtu otsus
EL	Euroopa Liit
ELT	Euroopa Liidu Teataja
EU	Euroopa Ühendus
HMKo	Harju Maakohtu otsus
KAS	Krediitiasutuste seadus
KAVS	Krediitadnjate ja –vahendajate seadus
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PS	Eesti Vabariigi põhiseadus
RKTKo	Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus
TKS	Tarbijakaitse seadus
TlnRnKm	Tallinna Ringkonnakohtu määrus
TlnRnKo	Tallinna Ringkonnakohtu otsus
TsÜS	Tsiviilseadustiku üldosa seadus
VÕS	Võlaõigusseadus

Sissejuhatus

Euroopa Liidus on tarbijakaitse küsimustega tegeldud juba alates 1970-ndatest ja tarbijaõigust on peetud Euroopa Liidu lepinguõiguse üheks tuumikalaks.¹ Tarbijakaitsele on Euroopa Liidus läbi aastate suurt tähelepanu pööratud ning seetõttu on üheks prioriteediks seatud tarbija kõrgetasemelise kaitse tagamine.

Viimase aastakümne jooksul on paljudes Euroopa Liidu liikmesriikides krediidi võtmine oluliselt tõusnud, saavutades väga kõrgeid tasemeid nii absoluutarvudes kui ka suhtes tarbijate sissetulekuga. Eesti Panga andmeil on kodumajapidamistele antud laenude (sealhulgas tarbijakrediit ja eluasemelaenud) kogusumma alates 2011. aastast aina kasvanud ja ulatub 2017. aasta jaanuaris 133,1 miljoni euroni.² Olemasolevad andmed näitavad, et eurooplaste võlakoornus on kasvamas.³

Krediidi võtmine on tänapäeva ühiskonnas tavapärane tarbijakäitumine, mis võimaldab teadlikel tarbijatel soodsate tingimuste esinemisel oma elukvaliteeti parandada. Seni, kuni võlatase on jätkusuutlik ja laenumakseid suudetakse tasuda, ei tähenda see veel vastutustundetut laenamist. Paraku osutavad andmed, et kodanikel on üha raskem täita oma võlakohustusi,⁴ mistõttu tekib kõrge risk ülelaenamiseks ja makseraskustesse sattumiseks.⁵ Selleks, et ülelaenamist ja sellega seotud negatiivseid mõjusid vältida, on Euroopa Liidu tasandil üha enam rõhutatud vajadust järgida krediidi andmisel vastutustundliku laenamise põhimõtet.

Olulisemaks sammuks vastutustundliku laenamise põhimõtte edendamisel võib pidada Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ 23. aprillist 2008, mis käsitleb tarbijakrediidilepinguid ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 87/102/EMÜ

¹ Kingissepp, M. Tarbijakaitseõigus Euroopa Liidus ja Eestis. Tallinn, Hagen-Nord 2010, lk 74.

² Eesti Pank. Finantssektori statistika.

statistika.eestipank.ee/?lng=et#listMenu/1054/treeMenu/FINANTSSEKTOR/147/650 (17.02.2017).

³ Commission Staff Working Document on the Follow Up on Retail Financial Services on the Consumer Markets Scoreboard, SEC (2009) 1251 final.

ec.europa.eu/consumers/financial_services/reference_studies_documents/docs/swd_retail_fin_services_en.pdf, lk 28.

⁴ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv elamukinnisvaraga seotud krediidilepingute kohta, KOM (2011) 142 lõplik. eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52011PC0142. (01.03.2017).

⁵ Koll, K. Vastutustundliku laenamise põhimõte, Tartu 2011.

www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kristiina_koll_vastutustundliku_laenamise_pohimote.pdf (17.02.2017).

(edaspidi tarbijakrediidi direktiiv),⁶ vastuvõtmist ja rakendamist. Samuti 1. juulil 2011 jõustunud võlaõigusseaduse⁷ (edaspidi VÕS) ja teiste seaduste⁸ muudatusi, millega võeti tarbijakrediidi direktiiv Eesti õigusesse üle. Direktiivi ülevõtmisel muutus märkimisväärselt VÕS-i 22. peatüki 2. jagu ning mis peamine – VÕS-i täiendamine §-ga 403², mis sätestas krediidiandjale kohustuse rakendada tarbijakrediidi andmisel vastutustundliku laenamise põhimõtet.⁹

Vastutustundlik laenamine tähendab, et krediiditooted peavad vastama tarbija vajadustele ja olema kujundatud selliseks, et tarbijal oleks võimalik saadud krediit tagasi maksta.¹⁰ Vastutustundliku laenamise põhimõte väljendub tarbijakrediidi regulatsioonis seeläbi, et krediidiandjal on kohustus hinnata enne tarbijakrediidilepingu sõlmimist tarbija krediidivõimelisust ning teda lepingu sõlmimise eelselt põhjalikult teavitada ja nõustada. Riigikohus on rõhutanud, et vastutustundliku laenamise põhimõttest tuleneva krediidiandja põhikohustuse sisuks krediidivõtja suhtes on hinnata krediidisaaaja krediidivõimekust piisavalt, tagamaks, et krediiti ei antaks isikule, kelle puhul on tõenäoline, et ta ei suuda seda jooksvast sissetulekust või muust eluks otseselt mittevajalikust varast tagasi maksta. Selliselt peaks tagama, et laenuvõtja ei satu krediidi tõttu “laenuorjusse”, mille tulemusena ta võib olla sunnitud võtma uusi laene, kaotada oma vara (sealhulgas eluaseme) ja muutuda maksejõuetuks.¹¹

Teema jätkuvat aktuaalsust ja olulisust Euroopas rõhutab asjaolu, et 4. veebruaril 2014 võeti vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/17/EL elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute kohta ning millega muudetakse direktiive 2008/48/EÜ ja 2013/36/EL ja määrust (EL) nr 1093/2010 (edaspidi elamukinnisvara direktiiv),¹² milles pööratakse märkimisväärselt tähelepanu ka vastutustundlikule laenamisele. Käesolev magistritöö keskendub uurimisprobleemi püstitusest lähtuvalt ainult tarbijakrediidi direktiiviga seonduva regulatsiooni uurimisele, kuid töös tuuakse siiski mõningaid paralleele ka eelnevalt nimetatud direktiiviga.

⁶ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ 23. aprillist 2008, mis käsitleb tarbijakrediidilepinguid ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 87/102/EMÜ, ELT L 133, 22.05.2008.

⁷ VÕS RT I, 29.06.2011, 16. Edaspidi peab autor silmas käesoleva töö kirjutamise ajal kehtivat võlaõigusseaduse redaktsiooni, kui kirjutab tekstis jõustunud võlaõigusseadusest.

⁸ Need on tarbijakaitse- ja reklaamiseadus ning võlaõigusseaduse, tsiviilseadustiku üldosaseaduse ja rahvusvahelise eraõiguse seaduse rakendamise seadus.

⁹ Käesoleva magistritöö kirjutamise hetkel kehtivas VÕS redaktsioonis on vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kohustus sätestatud §-s 403⁴.

¹⁰ European Commission. Public consultation on responsible lending and borrowing in the EU, 2009, ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2009/responsible_lending/consultation_en.pdf (17.02.2017).

¹¹ RKTko 3-2-1-169-13, p 21.

¹² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/17/EL elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute kohta ning millega muudetakse direktiive 2008/48/EÜ ja 2013/36/EL ja määrust (EL) nr 1093/2010, ELT L 60/34, 28.02.2014.

Eesti siseselt viitab teema aktuaalsusele 18. veebruaril 2015 krediidiandjate ja –vahendajate seaduse (edaspidi KAVS)¹³ vastuvõtmine, mille tulemusena teostab finantsinspeksioon järelvaret kõikide krediidiandjate ja –vahendajate suhtes, kes annavad või vahendavad tarbijakrediiti. KAVS kohustab krediidiandjaid ja –vahendajaid taotlema Finantsinspeksioonilt tegevusloa ja viima oma tegevuse vastavusse KAVS-is sätestatud nõuetega.¹⁴ Samuti ka praktikas ilmnenuid probleemid tsiviilseadustiku üldosa seaduse¹⁵ (edaspidi TsÜS) § 86 rakendamisel ning sellest tingituna 1. juulil 2015 jõustunud VÕS § 406² lõige 1, mille kohaselt on tarbijakrediidileping tühine, kui tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr aastast ületab enam kui kolm korda keskmist tarbimislaenude kulukuse määra. Autori hinnangul näitab ülelaenamisega seotud probleemidele keskendumist ka 15. augustil 2016 Positiivse Registri asutamislepingu allkirjastamine.¹⁶ Positiivne Register on andmevahetussüsteem, mille kaudu registri liikmeks olevad krediidiandjad saavad tarbija nõusolekul vahetada infot tema laenukohustuste kohta. Registri loomise eesmärgiks on Eesti krediidituru korrastamine, kaitstes seeläbi tarbijaid ülelaenamise eest ning aidates krediidiandjatel paremini oma riske hallata. Kuivõrd Positiivse Registri näol on tegemist niivõrd värske andmekoguga, mille toimimine ning efektiivsus selgub ilmselt paari järgneva aasta jooksul, siis käesolevas töös nimetatud registriga seonduvat ei käsitleta.

Autori hinnangul on tarbija õiguste kaitse näol tarbijakrediidilepingu sõlmimisel tegemist aktuaalse teemaga, mis väärrib täpsemat käsitlemist ja sügavamalt analüüsi, mida teoreetilise uurimuse pinnalt antud magistritöös tehaksegi.

Magistritöös kasutatakse analüüsivat ja võrdlevat meetodit.

Töö eesmärgiks on analüüsida teoreetilisel tasemel vastutustundliku laenamise põhimõtte õiguslikku olemust tarbija õiguste kaitse seisukohast ning eelkõige uurida, missugused õigussuhted tekivad VÕS-is sätestatud vastutustundliku laenamise põhimõtte kohustuse rikkumisel ning missuguseid nõudeid ja kujundusõigusi on tarbijal võimalik krediidiandja vastu kasutada. Kaasnevaks eesmärgiks on hinnangu andmine kehtiva regulatsiooni tõhususe kohta ning omapoolsete ettepanekute tegemine Eesti seadusandjale (*de lege ferenda*).

¹³ KAVS RT I, 11.03.2016, 3.

¹⁴ *Ibid*, § 2 lg 1.

¹⁵ TsÜS RT I, 12.03.2015, 106.

¹⁶ Positiivse Registri puudumist on Eesti nõrkusena välja toodud ka Maailmapanga raportis ning selle loomine on ette nähtud nii Vabariigi Valitsuse koalitsioonileppes kui ka tööplaanis.

Magistritöö hüpoteesiks on seatud väide, et kehtiv tarbijakrediidi regulatsioon ei taga praktikas tarbija efektiivset kaitset. Hüpoteesi ümberlükkamiseks on töö autor võtnud aluseks järgmised eeldused: selleks, et lugeda regulatsioon piisavaks, peaks tarbijal olema võimalik krediidiandja kohustuste rikkumise korral kasutada krediidiandja vastu erinevaid õiguskaitsevahendeid, mis vastaksid tarbija huvidele. Lisaks, ei tohiks õiguskaitsevahendite kasutamine olla seotud ülemäärase tõendamiskoormusega.

Käesolev magistritöö on jagatud kaheks peatükiks, millest esimeses analüüsitakse vastutustundliku laenamise põhimõtte õiguslikku olemust ning selle sisu tarbijakrediidi direktiivi ja VÕS-i valguses. Samuti keskendutakse vastutustundliku laenamise põhimõtte kohaldamissfäärile, milleks on esemeline ja isikuline kohaldamissfäär. Avatud on krediidiandja ja tarbija mõisted ning seejärel peatunud tarbija kuvandi teemal. Samuti on analüüsitud poolte õiguseid ja kohustusi seoses vastutustundliku laenamise põhimõttega. Analüüsisid VÕS-is sätestatud vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kohustuse rikkumise korral tarbija poolt kasutatavaid õiguskaitsevahendeid, keskendutakse teises peatükis põhjalikumalt õiguskaitsevahendite rakendamise problemaatikale. Töö mahupiirangust lähtuvalt keskendub autor ainult kesksete õiguskaitsevahendite, s.o tehingu tühistamine, kahju hüvitamine ning lepingu ülesütlemine, analüüsimisele.

Käesoleva magistritöö peamisteks allikateks on nii Eesti kui ka väliskirjandus ning kohtupraktika. Eesti õiguskirjanduses on vastutustundliku laenamise teemat põhjalikult käsitlenud Kadri Siibak ning tema Juridica artikkel¹⁷, mis leiab ka käesolevas töös viitamist. Põhjalikku käsitlemist leiavad ka erinevad tarbijakrediidi direktiivi väljatöötamisega seotud ja vastutustundliku laenamise põhimõtet käsitlevad Euroopa Liidu dokumendid ning direktiivi Eesti õigusesse ülevõtmisega seotud dokumendid. Seadusandja eesmärkide ning mõtete võimalikult täpseks väljaselgitamiseks on töö autor analüüsinud ka erinevate õigusaktide kommenteeritud väljaandeid (VÕS, TsÜS, PS) ning seaduste eelnõude seletuskirju. Lisaks on käesoleva magistritöö raames käsitletud mitmeid Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas kirjutatud magistritöid, mis peatuvad vastutustundliku laenamise põhimõtte teemal ning analüüsivad ka käesoleva töö läbivat teemat, milleks on tarbija õiguste kaitse tarbijakrediidilepingute sõlmimisel. Autor on oma seisukohtade

¹⁷ Siibak, K. Vastutustundliku laenamise põhimõte. Juridica 2009, X, lk 704-709.

kujundamisel tuginenud ka ametialasele kogemusele, mis on omandatud töötades juristina erinevates tarbijakrediiti pakkuvates ettevõtetes.

Lõpetuseks soovib aurot tänada oma juhendajat meeldiva koostöö ning nõuannete eest.

1. Vastutustundliku laenamise põhimõtte olemus ja kujunemine

2007. aasta hilissuvel alanud finantsturgude kriis, mis kasvas suurimaks majanduskriisiks pärast suurt depressiooni, oligi otseselt seotud üldise laenukoormuse, sealhulgas füüsiliste isikute laenukoormuse kasvuga.¹⁸ Füüsilistele isikutele antud laenude kogusumma on endiselt pidevas kasvumises kõikides Euroopa riikides. Eesti Panga andmeil on kodumajapidamistele antud laenude (sealhulgas tarbijakrediit ja eluasemelaenud) kogusumma alates 2011. aastast aina kasvanud ja ulatub 2017. aasta jaanuaris 133,1 miljoni euroni.¹⁹

Finantskriisi üks iseloomulikest joontest on see, et ülelaenamisega seotud probleemid ei tulene sageli traditsioonilistest krediitiasutuste pakutavatest laenudest, vaid erinevatest ebapiisavalt reguleeritud alternatiivsetest laenudest. Seda põhjusel, et eelkõige kasutavad väiksema sissetulekuga inimesed selliseid laenutooteid, mis ei ole neile sobivad.²⁰ 2007. aasta kriisi kogemus näitas, et praktikas on vastutustundetutel laenuandjatel ja laenusaaajatel märkimisväärselt tegutsemise võimalusi. Ka täna tuleb paljudel Euroopa riikidel, kaasa arvatud Eestil, lahendada ülelaenamisest tingitud probleeme. Eeltoodust tulenevalt algatas Euroopa Komisjon avaliku diskussiooni vastutustundliku laenamise printsiibi rakendamise üle.²¹

Vastutustundliku laenamise põhimõtte on laenuandja sotsiaalselt vastutustundliku käitumise väljendamine laenuturul ning seda on praktikas rakendatud eelkõige üldise õiguse maades, näiteks USA-s ja Austraalias.²² Mõnedes Euroopa Ühenduse liikmesriikides on õigusaktides tunnustatud hea kreditori käitumist²³ ja erinevalt enamikust Euroopa riikidest tunnustati näiteks Suurbritannias vastutustundliku laenamise põhimõtet.²⁴

¹⁸ Foster, J.B. *et al.* The great financial Crisis. Causes and consequences. New York, Monthly review press 2009, lk 27-38.

¹⁹ Eesti Pank. Finantssektori statistika. statistika.eestipank.ee/?lng=et#listMenu/1054/treeMenu/FINANTSSEKTOR/147/650 (17.02.2017).

²⁰ OECD. Financial literacy and consumer protection: overlooked aspects of the crisis, 2009. <http://www.oecd.org/finance/financial-markets/43138294.pdf> (28.02.2017).

²¹ Kull, I. *et al.* Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika seadusandja mõjutajana. *Juridica* 2009, VIII, lk 563.

²² Krediitiasutuste seaduse ja finantsinspektsiooni seaduse muutmise seaduse eelnõu 1017 SE seletuskiri.

²³ Proposal for a directive of the European Parliament and of the council on the harmonisation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning credit for consumers, 2002. ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2002/EN/1-2002-443-EN-F1-1.Pdf (17.02.2017).

²⁴ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk 706.

Euroopas sai vastutustundliku laenamise pritsiip laiemalt tuntuks tarbijakrediidi direktiivi eelnõu 2002. aasta redaktsiooni kaudu, millega tarbijakrediiti käsitlevad sätted seati täiesti uutele alustele.²⁵ Ettepanekus peeti vajalikuks kehtestada laenuandja kohustus tunda oma klienti, hinnates eelnevalt laenusaaaja võimekust laen tagasi maksta ning seejärel nõustada teda kõige sobivama toote valikul. Selline lähenemine sai terava kriitika osaliseks, kuna tarbijate jaoks tähendas antud muudatus lisakulude tekkimist ning vähendas võimalusi laenu saada. Suurbritannias koostatud kavandatava direktiivi mõjude analüüsis asuti seisukohale, et ulatusliku informatsiooni kogumise nõude tõttu kasvavad paratamatult krediidiandjate kulud, mis muudavad väiksemahulised laenud krediidiandjate jaoks vähem atraktiivseks, mistõttu väheneks krediidi kättesaadavus tarbijatele.²⁶

Mõjude analüüsis asuti seisukohale, et krediidiandjate kohustus hinnata tarbija kredidivõimelisust võib põhjendamatult vähendada krediidi saamise võimalusi madala krediidireitinguga tarbijatel. Leiti, et uus regulatsioon aitaks tarbijal vältida ülevõlgnevuse tekkimist, kuid samas avaldati ka kahtlust, kas tarbijate valikuvõimaluste vähendamine ja kulude suurendamine aitab nimetatud eesmärki saavutada.²⁷ Kokkuvõttes asuti seisukohale, et sama eesmärki saaks efektiivsemalt saavutada tarbijate informeerimisega erinevatest krediidiriskidest, jättes lõpliku valiku tarbimisharjumuste suhtes, sealhulgas riskide võtmise suhtes, tarbijale.²⁸

Samal ajal kui Euroopas toimus diskussioon tarbija õiguste üle krediidilepingutega seoses ja vastutustundliku laenamise põhimõtte vajalikkuse ümber, võeti vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivid 2006/48/EÜ²⁹ ja 2006/49/EÜ³⁰ (edaspidi kapitalinõuete direktiiv), millede puhul on tegemist ühtede olulisemate ja revolutsioonilisemate finantssektori õiguaktidega Euroopa liidus viimasel aastakümnel.³¹ Nimetatud direktiivide riigisisesele õigusesse ülevõtmisega tekkis täiesti uus olukord: panga avalik-õiguslike kohustuste, s.o panga usaldatavus normatiivide

²⁵ Muudetud ettepanek. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv tarbijakrediiti käsitlevate liikmesriikide õigusnormide ühtlustamise, direktiivi 87/102/EÜ kehtetuks tunnistamise ja direktiivi 93/13/EÜ muutmise kohta, Brüssel 28.10.2004, KOM(2004) 747 lõplik. <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2004/ET/1-2004-747-ET-F1-1.Pdf> (28.02.2017).

²⁶ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk. 706.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Oxera report. What is the Impact of the Proposed Consumer Credit Directive?, 2007. www.oxera.com/Latest-Thinking/Publications/Reports/2007/What-is-the-impact-of-the-proposed-Consumer-Credit.aspx (17.02.2017).

²⁹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. juuni 2006. aasta direktiiv 2006/48/EÜ, krediidiandjate asutamise ja tegevuse kohta, ELT L177/1, 30.06.2006.

³⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. juuni 2006. aasta direktiiv 2006/49/EÜ, investeerimisühingute ja krediidiandjate kapitali adekvaatsuse kohta, ELT L177/201, 30.06.2006.

³¹ Oxera report (2007), *supra* nota 28.

täitmisel ehk täpsemalt öeldes panga omavahendite vajadus hakkas otseselt sõltuma lepinguliste kohustuste täitmise kvaliteedist.³² Seega on krediidasutustel põhjendatud huvi laenata vastutustundlikult, kuna laenusaaajate riskiprofiil avaldab otsest mõju nende kapitali vajadusele.³³

Vastutustundliku laenamise põhimõte aitab pankadel vältida laenukahjumite tekkimist. Eeltoodu tõttu tuleb asuda seisukohale, et krediidiandjate kohustus kontrollida individuaalselt tarbija krediidivõimelisust on seotud krediidiandjate krediidiriski juhtimise ja kapitalinõuete täitmisega. Õiguskirjanduses on väljendatud ka seisukohta, et vastutustundliku laenamise printsiip väljendab paternalistlikku käitumist. Laenulepingute sõlmimisel ei ole teabe regulatsiooni ja krediidivõimelisuse hindamise kohustuse eesmärk mitte ainult lepingulise õiguse saavutamine, vaid ka avaliku huvi kaitsmine. Finantssektori lepingulised suhted ei tohi negatiivselt mõjutada ühiskonna heaolu ja destabiliseerida finantsturgu.³⁴

Oluliseks sammuks vastutustundliku laenamise edendamisel võib pidada Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ 23. aprillist 2008, mis käsitleb tarbijakrediidilepinguid ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 87/102/EMÜ³⁵, vastuvõtmist ja rakendamist. Tarbijakrediidi direktiivi ülevõtmisel hakkas 1. juulist 2011 Eestis kehtima võlaõigusseaduse (edaspidi VÕS)³⁶ uus redaktsioon³⁷ olulisel määral muudetud tarbijakrediidilepingute regulatsiooniga. VÕS-i muudatused olid tingitud vajadusest tarbijakrediidi direktiivis sätestatu siseriiklikusse õigusesse üle võtta.

Vastutustundliku laenamise põhimõtte tähendab seda, et krediiditooted peavad vastama tarbija vajadustele ja olema kohandatud tarbija võimekusele laen tagasi maksta, s.t laenutoode peaks olema sobiv konkreetsele laenusaaajale. Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamise abil antakse tarbijale tema individuaalsetest vajadustest ja võimalustest lähtuvalt vajalik informatsioon, mis annab tarbijale võimaluse teha ise informeeritud otsus lepingu tingimuste osas. Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine eeldab laenuandja poolt paremat laenusaaaja krediidivõimelisuse hindamist ning hõlmab laenusaaaja kohustust usalduslikult käituda ja täita heas usus oma laenulepinguga võetud kohustusi. Lisaks eeltoodule on laenusaaaja kohustatud laenu

³² Fawcett, A. New Basel Accord Raises Questions. The European Lawyer 2003, November, p 12.

³³ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk. 706.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ ELT L 133, 22.05.2008, p.66.

³⁶ VÕS RT I, 29.06.2011, 16.

³⁷ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seadus RT I 2010, 77, 590.

taotlemise protsessis avaldama laenuandjale relevantset, täielikku ja õiget teavet oma rahaliste võimaluste kohta. Saadud teave võimaldab anda *ex ante* vaate lepingulisele suhtele ja lepingust tulenevatele riskidele, millest tulenevalt toimub efektiivsemalt riskide maandamine.³⁸

Kõige olulisem vastutustundliku laenamise põhimõtte element on selge, arusaadava ja mõistetava lepingueelse teabe andmine tarbijale. Saksa kohtupraktikas on korduvalt asunud seisukohale, et väga suure maksevõimetuse riski korral on krediidisajale vajaliku teabe andmise ja tema nõustamise kohustuse rikkumine lepingueelse kohustuse rikkumine, mis toob kaasa lepingulise vastutuse (*culpa in contrahendo*).³⁹ Teabe andmise kohustused on üksikasjaliselt reguleeritud tarbijakrediidi direktiiviga. Üksikasjalikud reeglid on kehtestatud reklaamis sisalduvale standardteabele, üldisele lepingueelsele teabele, arvelduskrediidi vormis antavatele laenudele ning teatud spetsiifiliste krediidlepingute lepingueelsele teabele, samuti laenu intressile.⁴⁰ Tuleb tähele panna, et finantsteenuse osutamisel eristatakse teavitamiskohustust ning nõustamiskohustust.⁴¹ Õiguskirjanduses peetakse väga oluliseks panga erapooletust lepingueelsel nõustamisel ning huvide konflikti vältimist.⁴²

Eesti õiguses tunnustatakse krediidiandja kohustust anda krediidisajale informatsiooni ja nõustada teda krediidiga seotud küsimustes lepingulise kõrvalkohustusena või VÕS⁴³ § 2 lõike 2⁴⁴ ning § 6⁴⁵ alusel kaasneva kohustusena. Krediidiasutuste seadus (edaspidi KAS)⁴⁶ sätestab sõnaselgelt, et krediidiasutused on kohustatud rakendama vastutustundliku laenamise põhimõtet. KAS § 83 lõike 3 kohaselt on krediidiasutus kohustatud laenude andmisel ja jälgimisel järgima krediidiasutuse sisemisi krediteerimise põhiprintsiipe, häid pangandustavasid ja vastutustundliku laenamise põhimõtet. Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamiseks on krediidiasutus kohustatud koguma ja säilitama andmeid kliendi rahaliste kohustuste suuruse ja maksekohustuste täitmise kohta ning kasutama neid andmeid kliendi jaoks mõistliku laenukoormuse

³⁸ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk 707.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ, artiklid 4 ja 6.

⁴¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2004/39/EÜ, 21. aprill 2004, finantsinstrumentide turgude kohta, millega muudetakse nõukogu direktiive 85/611/EMÜ ja 93/6/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2000/12/EÜ ja tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 93/22/EMÜ, ELT L145, 30.04.2004, art 19 lg 1 ja 4.

⁴² Siibak (2009), *supra* nota 17, lk. 708.

⁴³ VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

⁴⁴ Võlasuhte olemusest võib tuleneda võlasuhte pooltele kohustus teatud viisil arvestada teise võlasuhte poole õiguste ja huvidega. Võlasuhe võib sellega ka piirduda.

⁴⁵ Hea usu põhimõte.

⁴⁶ KAS RT I, 31.12.2016, 9.

arvutamiseks.⁴⁷ Nimetatud sätet tuleks käsitleda avalik-õigusliku turu toimimise reeglina. Selle kehtestamisel peeti silmas, et turu toimimise reeglite ja krediidasutuse usaldusväärsuse regulatsiooni vahel on seos, kuna mõlema eesmärgiks on suures ulatuses informatsiooni asümmeetriast tingitud probleemide vähendamine.⁴⁸

Vastutustundliku laenamise põhimõtte aktuaalsust ja olulisust rõhutab viimastel aastatel nii Euroopa Liidu tasandil kui ka siseriikliku õiguse tasandil mitmete seaduse muudatuste tegemine, uute õigusaktide vastuvõtmine jm. Muuhulgas ka Euroopa Komisjon algatus⁴⁹ elamukinnisvaraga seotus krediidilepingute reguleerimiseks, milles pööratakse samuti märkimisväärselt suurt tähelepanu vastutustundlikule laenamisele. 4. veebruaril 2014 võeti vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/17/EL elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute kohta ning millega muudetakse direktiive 2008/48/EÜ ja 2013/36/EL ja määrust (EL) nr 1093/2010.⁵⁰

1.1. Vastutustundliku laenamise teoreetilised alused ja õigustus

Olles eelnevalt selgitanud vastutustundliku laenamise põhimõtte mõistet ja lühidalt selle järgimisega kaasnevate kohustuste sisulist tähendust, peatub autor antud alapeatükis vastutustundliku laenamise üldistel alustel ning õigustustel, et avada laiemal põhjal selle instituudi olemus.

Vastutustundliku laenamise põhimõtte edendamisel on Euroopa Komisjon nõudnud krediidi andmisel eelkõige tarbija ja krediidiandja vahelises suhtes vastutuse tasakaalustatumat jagamist.⁵¹ Tarbijakrediidi direktiivis sätestatud ning VÕS-i⁵² üle võetud vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine kohustab krediidiandjat enne lepingu sõlmimist hindama tarbija krediidivõimelisust ning krediidivõimelisuse hindamise tulemustest lähtuvalt nõustama tarbijat

⁴⁷ KAS RT I, 31.12.2016, 9, § 83 lg 3.

⁴⁸ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk. 709.

⁴⁹ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv elamukinnisvaraga seotud krediidilepingute kohta, Brüssel 31.03.2011, KOM (2011) 142 lõplik.
eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1485502965528&uri=CELEX:52011PC0142 (17.02.2017).

⁵⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/17/EL.

⁵¹ Koll (2011), *supra* nota 5.

⁵² VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

selliselt, et ta saaks lepingut sõlmides teha teadliku ja kaalutletud otsuse võttes arvesse enda maksevõimelisust.⁵³

Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine ei keela hetkel kehtiva regulatsiooni kohaselt krediidiandjal krediidivõimetu isikuga tarbijakrediidilepingut sõlmida. Antud regulatsiooni kriitikas on aga läbivalt välja toodud asjaolu, kuivõrd vastutustundliku laenamise kohustuse panemisega krediidiandjale suurenevad krediidiandja riskid, siis võib väheneda krediidiandjate poolt sõlmitavate tarbijakrediidilepingute hulk. Halvimal juhul võivad krediidiandjad täielikult keelduda teatud sotsiaalsetesse gruppidesse kuuluvatele tarbijatele krediidi andmisest,⁵⁴ seega võib tekkida hulk isikuid, kelle jaoks muutuvad tavapäraste kanalite kaudu osutatavad finantsteenused kättesaamatuks.⁵⁵ See omakorda tähendaks, et teatud hulk tarbijaid peaks kasutama selliseid finantsteenuse vorme, mis jäävad direktiivi reguleerimisalast välja ja millele laieneb väiksem tarbijakaitse. Selline mõju on aga vastuolus regulatsiooni eesmärkidega.⁵⁶

Vastutustundliku laenamise põhimõtte regulatsiooni eesmärk on vältida tarbijapoolset ülelaenamist ning selle tagajärjel tekkivat ebamõistlikku võlakoormat juba krediidi andmise ajal. Siiski on õigustatud kriitikute väide, mille kohaselt on krediidiandjal peaaegu võimatu lepingu sõlmimise hetkel kõikvõimalikke tarbija ülelaenamise riske üheselt kindlaks määrata, kuna maksehäirete tekkimise peamisteks põhjusteks on ootamatud asjaolud, nagu töökoha kaotus, lahutus või haigestumine. Krediidiandjal ei ole võimalik täpselt prognoosida, kas tarbija jääb tulevikus haigeks ja kaotab seetõttu töövõime ning satub krediidilepingust tulenevate kohustuste täitmisel raskustesse või mitte.⁵⁷ Vastuargumendina eeltoodud käsitlusele võib rõhutada, et paljud tarbijad võtavad endale selliseid kohustusi, mis juba tarbijakrediidilepingu sõlmimise ajal kujutavad endast selle tarbija jaoks märkimisväärset ülelaenamist. Siinkohal on oluline mõista, et vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamisega ei saa igal üksikjuhul tarbija makseraskusi vältida, vaid on võimalik ära hoida ülelaenamise seotud probleeme, mis on ilmsed juba tarbijakrediidilepingu sõlmimise ajal.⁵⁸

⁵³ Koll (2011), *supra* nota 5.

⁵⁴ Kösters, W. *et al.* An Economic Analysis of the EU Commission's Proposal for a New Consumer Credit Directive. Offering Consumers more Protection or Restricting their Options?, *Intereconomics* 2004, Vol 39, Nr 2, lk 96.

⁵⁵ Gloukoviezoff, G. From Financial Exclusion to Overindebtedness: the Paradox of Difficulties for People on Low Incomes, citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.482.5784&rep=rep1&type=pdf (17.02.2017), lk 1.

⁵⁶ Kösters *et al.* (2004), *supra* nota 54, lk 96.

⁵⁷ *Ibid*, lk 95.

⁵⁸ Koll (2011), *supra* nota 5.

Õiguskirjanduses on väljendatud seisukohta, et vastutustundliku laenamise printsiip väljendab paternalistlikku⁵⁹ lähenemist ning et tegemist on pealesunnitud hoolitsusega.⁶⁰ Vastutustundliku laenamise põhimõte on tekitanud kriitikutes vastasseisu, kuna tegemist on privaatautonomiasse sekkuva mehhanismiga, mis piirab liialt tarbijate iseseisvust.⁶¹ Privaatautonomia tähendab antud kontekstis seda, et isik vastutab ise oma valikutega kaasnevate tagajärgede eest, mistõttu ei ole üldise majadusteooriaga kooskõlas käsitus, mille kohaselt kaitstakse tarbijat lepinguõiguslikult tema enda majanduslike otsuste eest ning seega vähendatakse osaliselt tema vastutusvõimet.⁶²

Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise käigus läbiviidav tarbija nõustamine ei hõlma krediidiandja kohustust valida tarbija jaoks kõige sobivamate tingimustega tarbijakrediidileping. Reguleerimise eesmärk on, et krediidiandja aitaks tarbijal teha informeeritud otsust. Lepingu sõlmimise üle otsustamine on lepinguvabaduse⁶³ tingimustes poolte endi otsustada, kuid tarbija peab saama võimaluse sõlmida leping täieliku informeerituse baasil. Eeltoodule tuginedes leiab autor, et vastutustundliku laenamise põhimõtte tarbijakrediidi direktiivis ja VÕS § 403⁴ sätestatud kujul ei kujuta endast liigset sekkumist lepinguvabadusse⁶⁴. Tarbijakrediidi direktiivis sätestatu on siseriiklikusse õigusesse korrektselt üle võetud ning VÕS § 403⁴ reguleerimine on vastavuses direktiivi nõuetega.

Siinkohal peab autor oluliseks märkida, et tarbijakrediidi direktiivi reguleerimisala on liikmesriikidel võimalik tulenevalt direktiivi preambula punktis 10 sätestatust⁶⁵ siseriiklikult laiendada ning seeläbi nimetatud probleemi tõsidust vähendada. Eestis on tarbijakrediidi direktiivi kohaldamisala võrreldes direktiivi artiklis⁶⁶ sätestatuga märkimisväärselt laiendatud.⁶⁷

1.1.1. Vastutustundliku laenamise põhimõtte direktiivides 2008/48/EÜ ja 2014/17/EL

⁵⁹ Paternaalne, isalik.

⁶⁰ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk 706.

⁶¹ Kösters *et al.* (2004), *supra* nota 54, lk 92.

⁶² Koll (2011), *supra* nota 5.

⁶³ PS, RT I, 15.05.2015, 2, § 19.

⁶⁴ § 19, p 3.1.1. Põhiõigused, vabadused ja kohustused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, 2. Täiendatud trükk. Tallinn, Juura 2008, lk 198.

⁶⁵ „Käesolev direktiiv ei tohiks aga piirata liikmesriikidel käesoleva direktiivi sätteid kohaldamast kooskõlas ühenduse õigusaktidega valdkondades, mis ei kuulu direktiivi reguleerimisalasse“.

⁶⁶ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ, art 2.

⁶⁷ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 403.

Viimase aastakümne jooksul on paljudes Euroopa Liidu liikmesriikides krediidi võtmine oluliselt suurenenud, saavutades väga kõrgeid tasemeid nii absoluutarvudes kui ka suhtes tarbijate sissetulekuga. Kuivõrd vastutustundliku laenamise põhimõte on otseselt seotud jätkusuutliku majandamise põhimõttega, vältimaks ülelaenamist ja sellega seonduvaid negatiivseid mõjusid, on Euroopa Liidu tasandil üha enam rõhutatud vajadust järgida krediidi andmisel vastutustundliku laenamise põhimõtet.⁶⁸ Tarbija, kui nõrgema poole õiguste kaitse vajadust on arvestatud ka Euroopa Liidu kehtivas õiguses, vastu on võetud mitu tarbijakrediidilepingut reguleerivat direktiivi.⁶⁹

Euroopa Liidu (EL) liikmesriikides on tarbijakrediidilepinguga seotud küsimusi reeglina sätestatud lepingu- või tarbijaõigust puudutavates seadustes. Euroopa Liidu tasandil baseeruvad tarbijakrediidilepinguid puudutavad siseriiklikud regulatsioonid peaaesjalikult tarbijakrediidi direktiivil.⁷⁰ Lisaks sellele võeti 2014. aasta veebruaris vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/17/EL elamukinnistaraga seotud tarbijakrediidilepingute kohta.⁷¹ Lähtuvalt eeltoodust võib täna tõdeda, et krediidiõiguse ühtlustamisega on Euroopas saavutatud tarbijakaitse märkimisväärselt kõrge tase.⁷²

Tarbijakrediidilepinguid käsitleval direktiivil on kaks eesmärki: tagada tarbijakaitse kõrge tase (preambula punkt 5) ja tugevdada piiriüleste tarbijakrediitide siseturgu.⁷³ Laenusaaajate õiguste tõhus kaitse on tarbijakrediidi direktiivi tekstis läbivalvalt rõhutatud (preambula punktides 3, 8, 9, 18, 23, 24, 38 ja 45 ja artiklites 15 lõige 2, 17 lõige 1 ning 22 lõige 4).⁷⁴ Elamukinnisvara direktiiv lisab eelnimetatule veel juurde eesmärgi kujundada läbipaistvam, tõhusam ja konkurentsivõimelisem siseturg ning ühtlasi edendada jätkusuutlikku laenuandmist ja –võtmist ning finantsalast kaasamist.⁷⁵

Kuigi tarbijakrediidi direktiivile viidatakse seoses vastutustundliku laenamise konseptsiooniga, siis ei tarbijakrediidi direktiivi ega elamukinnisvara direktiivi artiklites terminit “vastutustundliku laenamise põhimõte” ei kasutata. Siiski kasutab tarbijakrediidi direktiivi preambula punkt 26

⁶⁸ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise eelnõu 761 SE seletuskiri.

⁶⁹ RKTko määrus 3-2-1-170-13, p 12.

⁷⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/48/EÜ.

⁷¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/17/EL.

⁷² Tammai, T. Vastutustundliku laenamise põhimõttega kaasnevad krediidiandja lepingueelsed kohustused ja nende rikkumise tagajärjed, magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2014, lk 19.

⁷³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/48/EÜ.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 19.

terminit “vastutustundliku teenuse pakkumise põhimõtteid”, osutades vajadusele võtta liikmesriikides oma krediidituru eripära arvestades kasutusele asjakohaseid meetmeid, et edendada seda põhimõtet krediidisuhete kõikides etappides.⁷⁶ Samas öeldakse, et eriti laieneval krediiditurul on oluline, et krediidiandjad ei tegeleks vastutustundetult laenamisega ega annaks krediiti ilma eelneva krediidivõimelisuse hinnanguta.⁷⁷

Vaatamata asjaolule, et tarbijakrediidi direktiivi näol on tegemist justkui maksimumharmoniseeruva direktiiviga,⁷⁸ võib mitmest preambula punktist⁷⁹ järeldada, et kooskõlas direktiivi sätetega lubatakse liikmesriikidel säilitada või kehtestada siseriiklikke õiguakte. Kuna tarbijakrediidi omapära on reeglina väike laenatav summa ja lühike tagastamise tähtaeg on oluline märkida, et tarbijakrediidi direktiivi artikli 2 lõike 2 punkti c kohaselt ei kohaldata direktiivi krediidilepingute suhtes, mille kogusuma on väiksem kui 200 eurot, ja direktiivi artikli 2 lõike 2 punkti f järgi lepingutele, mis kohustavad tarbijat krediidi tagasi maksuma alla kolme kuu jooksul. Siinkohal peab autor oluliseks märkida, et tarbijakrediidi direktiivi reguleerimisala on liikmesriikidel võimalik tulenevalt direktiivi preambula punktis 10 sätestatust⁸⁰ siseriiklikult laiendada ning seeläbi siseriiklikult nimetatud probleemi tõsidust vähendada. Eestis on tarbijakrediidi direktiivi kohaldamisala võrreldes tarbijakrediidi direktiivis⁸¹ sätestatuga märkimisväärselt laiendatud.⁸² Seega, vaatamata direktiivis sätestatule, kohalduvad Eestis vastutustundliku laenamise põhimõttest tulenevad kohustused kõikidele krediidisummadele, olenemata selle suuruselt.⁸³

Samuti on tarbijakrediidi direktiivi reguleerimisalast välja jäetud krediidilepingud, mille eesmärk on rahastada maa või ehitise omandiõiguse omandamist või säilitamist.⁸⁴ Täpsemalt on välistatud tarbijakrediidi direktiivi kohaldamine krediidilepingutele, mille alusel antakse laenu kinnisvara tagatisel, kuna seda liiki krediit on spetsiifilise iseloomuga.⁸⁵ Paljud liikmesriigid, kaasa arvatud

⁷⁶ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ.

⁷⁷ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk. 705-706.

⁷⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ, art 22 lg 1.

⁷⁹ *Ibid*, preambula p-d 7, 9, 10, 11.

⁸⁰ „Käesolev direktiiv ei tohiks aga piirata liikmesriikidel käesoleva direktiivi sätteid kohaldamast kooskõlas ühenduse õigusaktidega valdkondades, mis ei kuulu direktiivi reguleerimisalasse“.

⁸¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ, art 2.

⁸² VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 403;

⁸³ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 23.

⁸⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ, preambula p 14.

⁸⁵ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ, art 2.

Eesti, on siiski asunud kohaldama tarbijakrediidi direktiivi ka hüpoteeklaenu suhtes.⁸⁶ Vaatamata eeltoodule on Euroopa õiguse kohaselt hüpoteegiga tagatud krediitdilepingutega seondud reguleeritud elamukinnisvara direktiiviga.⁸⁷

Vaatamata tarbijakrediidi direktiivi jõulisest eesmärgist nõustub autor hinnangutega, et selles sisalduv vastutustundliku laenamise regulatsioon on pigem abstraktne. Näiteks on jäetud määratlemata mõisted krediitdivõimelisus ning krediitdivõimelisuse hindamine, millede sisutamine on vastutustundliku laenamise põhimõtte Eesti seadusandlusesse sisse viimisel kõige enam raskusi tekitanud. Teisest küljest peaksid tulenevalt preambula punktist 26 liikmesriikide ametiasutused andma krediidiandjatele asjakohaseid juhtnõure ja suuniseid, st et liikmesriikidel ei ole keelatud direktiivi regulatsiooni teatud määral täpsustada,⁸⁸ mida Eesti seadusandluses ongi VÕS-i muudatustega tehtud. Alljärgneva analüüsibki autor tarbijakrediidi direktiivi ülevõtmist Eesti siseriiklikusse õigusesse.

1.1.2. Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine Eesti õiguses

Kuivõrd pangandus on paratamatult inimeste igapäevaelu loomulik osa, siis on ka tarbijate krediitdivõtmise protsess paljudes riikides juba ammu erinevate õigusaktidega reguleeritud valdkond.⁸⁹ Ka Riigikohus on korduvalt tõdenud, et tarbijakrediitdilepingu regulatsioon erineb tunduvalt tavalise laenulepingu regulatsioonist. Selle põhjuseks on tarbija kui õiguskäibes nõrgema poole õiguste suurema kaitsmise vajadus. Seda asjaolu on arvestatud ka Euroopa Liidu kehtivas õiguses, vastu on võetud mitu tarbijakrediitdilepingut reguleerivat direktiivi.⁹⁰

Vastutustundliku laenamise põhimõtte on krediitdilepingute sotsiaalselt vastutustundliku käitumise väljenduseks laenururul.⁹¹ See tähendab, et krediitdilepingud peavad vastama tarbija vajadustele ja olema kohandatud tarbija võimekusele laenu tagasi maksta. Laenukoht peaks olema sobiv

⁸⁶ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv elamukinnisvaraga seotud krediitdilepingute kohta, KOM (2011) 142 lõplik. eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52011PC0142. (01.03.2017).

⁸⁷ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2014/17/EL, art 3.

⁸⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ, preambula p 26.

⁸⁹ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 18.

⁹⁰ RKTko määrus 3-2-1-170-13, p 12.

⁹¹ Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. Vastutustundliku laenamise nõuded, 2010. www.fi.ee/public/Soovituslik_juhend_Vastutustundlik_laenamine.pdf (17.02.2017).

konkreetssele tarbijale.⁹² Krediidiandja jaoks tähendab see õigusaktides sätestatud korras tarbijale lepinguelse teabe ja hoiatuste esitamist ning mõistliku laenukoormuse arvutamist, et seeläbi omalt poolt kaasa aidata tingimuste loomisele, milles tarbija saaks hinnata võetava krediidisuhte sobivust isikliku laenuhuviga, hetke finantsolukorraga ja hinnata laenamisega kaasnevaid riske.⁹³

Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamise abil antakse tarbijale tema individuaalsetest vajadustest ja võimalustest lähtuv vajalik informatsioon, mis annab tarbijale võimaluse teha ise informeeritud otsus laenutingimuste kohta. Antud põhimõtte rakendamine eeldab krediidiandja poolt paremat tarbija krediidivõimelisuse hindamist. Teisalt on see tarbijale vahendiks oma rahaliste võimaluste hindamisel ja kulutuste planeerimisel. Põhimõtte hõlmab ka tarbija kohustust usalduslikult käituda ja täita heas usus enda kohustusi, mille ta on lepinguga võtnud. Põhimõtte rakendamine paneb tarbijale kohustuseks laenu taotlemise protsessis avaldada krediidiandjale relevantset, täielikku ja õiget teavet enda finantsiliste võimaluste kohta ning tarbija võimekust teha teadlik ja jätkusuutlik otsus laenu võtmise kohta.⁹⁴

Vastutustundliku laenamise põhimõtte ei ole Eesti õiguses tundmatu, kuivõrd selle järgimise kohustus on sätestatud KAS § 83 lõikes 3⁹⁵ juba alates 2007. aastast. Põhimõtteliselt on see järeldatav ka sama sätte varem kehtinud redaktsioonist.⁹⁶ Samas on KAS-is sätestatud vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine eraõiguslikes suhetes ning õigusteoorias vähe tunnustatud ning selle seos eraõigusliku regulatsiooniga on jäänud ebaselgeks. Seega, Eesti võlaõiguses oli tarbijakrediidi direktiivi ülevõtmisel vastutustundliku laenamise näol tegemist uudse õigusinstituudiga.

Tarbijakrediidilepingutega seonduvat reguleerivad Eesti õiguses tsiviilseadustiku üldosa seaduse (edaspidi TsÜS)⁹⁷ ja VÕS-i normid. Pärast ülemaailmse majanduskriisi algust parandas seadusandja vastavaid seaduseid korduvalt, et piirata liigkasuvõtmist tarbijakrediidilepingutes ning tagada efektiivsem tarbija huvide kaitse.⁹⁸ Lähtuvalt eeltoodust tunnistati 1. mail 2009 kehtetuks VÕS 403 lõige 3 punktid 1 ja 2, mis välistasid tarbijakrediidi regulatsiooni kohaldamist

⁹² Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise eelnõu 761 SE seletuskiri.

⁹³ Finantsinspeksioon (2010), *supra* nota 91.

⁹⁴ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise eelnõu 761 SE seletuskiri.

⁹⁵ KAS RT I, 31.12.2016, 9.

⁹⁶ RKTko 3-2-1-136-12, p 24.

⁹⁷ TsÜS RT I, 12.03.2015, 106.

⁹⁸ Urbanik, A. Tarbijat laenusaja liigkasuvõtmise eest kaitsvad sätted ja nende menetluslik kohaldamine, konkursitöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2014, lk 9.

lepingutele, mille puhul laenatav summa jäi alla 200 eurot või kui tarbija pidi tagastama laenu kolme kuu jooksul. Seega, kehtib sellest ajahetkest alates nii teavitamiskohustus kui ka krediitdivõimekuse hindamise kohustus tarbijakrediidi väljastamisel, olenemata krediidi summast.⁹⁹ Eesti seadusandlusesse viidi vastutustundliku laenamise põhimõtte varasemalt selgemini sisse VÕS-i muudatustega, mis jõustusid 01. juulil 2011.¹⁰⁰ Erinevalt muudatuste aluseks olnud tarbijakrediidi direktiivile kohustab VÕS-i tekst sõnaselgelt krediidiandjat seoses tarbijakrediidiga järgima vastutustundliku laenamise põhimõtet ning loetleb kohustused, mille täitmisel võib krediidiandmist pidada vastutustundlikuks.¹⁰¹ Vaatamata eeltoodule ei saa VÕS-i § 403⁴ sõnastust lugeda üheselt mõistetavaks ja piisavaks, kuna tarbijakaitseameti järelvalve teostamise käigus on ilmnenu probleeme seoses vastutustundliku laenamise regulatsiooni tõlgendamisega. Esiteks on tekkinud raskused seotud määratlemata õigusmõistete (nt krediitdivõimelisus, krediitdivõimalisuse hindamine) sisutamisel. Teiseks on välja selgitatud, et eelkõige kiirlaenuandjad üritavad VÕS §-i 403⁴ tõlgendada selliselt, mis ei ole kooskõlas regulatsiooni eesmärgi ja mõttega.¹⁰² Näiteks tuginevad krediidiandjad tarbija kohustusele esitada tõeseid andmeid oma kohustuste ja sissetulekute kohta. Eeltooduga nõustub ka Tallinna Ringkonnakohus, märkides, et vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumine ei saa seisneda selles, kui laenuandja piisavalt põhjalikult ei kontrolli seda, ega laenuaotleja ei varja ja ega valeta [...].¹⁰³

Kuni märtsini 2015 võis Eestis rääkida kahest tarbijakrediidi turust. Ühelt poolt Eestis tegevusloba omavad krediitiasutused, kelle suhtes teostas järelvalvet finantsinspeksioon¹⁰⁴ ja teiselt poolt kiirlaenuandjad, kelle üle teostas järelvalvet tarbijakaitseamet.¹⁰⁵ Riigikogu võttis 18. veebruaril 2015 vastu krediidiandjate ja –vahendajate seaduse (edaspidi KAVS)¹⁰⁶, millega seadusandja ühtlustas tarbijakrediidi turul kehtivad mängureeglid, seades kõigile tarbijakrediidi andjatele tegevusloa omamise nõude ning allutades kõik laenuandjad sarnaselt krediitiasutustega Finantsinspeksiooni järelvalve alla.¹⁰⁷ KAVS kohustab krediidiandjaid ja –vahendajaid taotlema Finantsinspeksioonilt tegevusloa ja viima oma tegevuse vastavusse KAVS-is sätestatud nõuetega. Seega allutati Finantsinspeksiooni järelvalve alla üldjuhul kõik krediidiandjad ja –vahendajad,

⁹⁹ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 22.

¹⁰⁰ VÕS RT I, 29.06.2011, 16, 7.

¹⁰¹ VÕS § 403² on pealkirjastatud “Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine.”.

¹⁰² Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 22.

¹⁰³ TlnRnKo 2-13-37931, p 10.

¹⁰⁴ Finantsinspeksioon. www.fi.ee/index.php. (01.03.2017).

¹⁰⁵ Tarbijakaitseamet. www.tarbijakaitseamet.ee/et. (01.03.2017).

¹⁰⁶ KAVS RT I, 11.03.2016, 3.

¹⁰⁷ Öunpuu, A. Pankade tegevuse, krediidi kättesaadavuse ja hinna piirangud, *Juridica* 2015, V, lk 312.

kes annavad või vahendavad tarbijakrediiti.¹⁰⁸

Finantsinspeksioon on andnud välja omapoolse juhendmaterjali¹⁰⁹, mis paneb krediidiandjatele vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks mitmesuguseid kliendi informeerimise ja talle sobiva maksekoormuse arvutamise seonduvaid kohustusi. Samas tunnistab ka Finantsinspeksioon, et vastutustundliku laenamise nõuete täitmist vajaliku hoolsusega ei saa käsitleda positiivse tulemuse garantiina tarbija hilisema maksevõime suhtes. Samuti ei kvalifitseeru tarbija hilisem makseraskustesse sattumine vaikumisi krediidasutuse hooletuseks.¹¹⁰ Lisaks eeltoodule toob A. Õunapuu, Swedbank AS jurist-õigusanalüütik, välja, et pigem on küsimus selles, kas krediidiandjatel on motivatsiooni reeglite järgimiseks. Krediidasutus, kelle üle teostatakse järelvalvet ning, kes “müüb” usaldusväärsust on varmam olema vastutustundlik laenaja kui krediidiandja, kelle jaoks reeglite järgimata jätmise tagajärg realiseerub üksnes konkreetses kaasuses.¹¹¹ Selle seisukohaga nõustub ka tarbijakaitseamet¹¹² ning seda kinnitab ka asjaolu, et Eestis krediidiandjatena tegutsejate hinnangul satub kiirlaenu saajatest kolmandik makseviivitusse,¹¹³ mis tähendab ligikaudu 35 000 inimest.¹¹⁴ Autor märgib, et tarbimiskrediidi võlgadega on hädas eelkõige madalama haridustasemega isikud, kelle kuusissetulek on reeglina Eesti keskmisest madalam ja nad on võtnud rohkem kui ühe laenu.¹¹⁵

Tegemist on probleemide ringiga, mida Eesti seadusandja on endale teadvustanud ning, mida on viimaste aastate muudatustega üritatud mõlema poole huve kaaludes vähendada, muuhulgas on üritatud reguleerida tehingu heade kommete vastatust ebamõistlikult kõrge krediidi kulukuse määra tõttu. Tehingu mittevastavust headele kommetele käsitletakse täpsemalt käesoleva magistritöö peatükis 2.2.1. Kuivõrd, vaatamata tehtud muudatustele, oli endiselt võimalik nõuda tarbijalt nii krediidi kasutamise kui ka makseviivitusse jäämise tagajärjel tasusid, mida ühiskonnas üldlevinud arvamuse kohaselt peetakse ebamõistlikult suureks¹¹⁶, muudeti alates 01. juulist 2015 VÕS-is ka krediidi kulukuse määra regulatsiooni. Krediidi kulukuse määrale kehtestati ülempiir, tuues automaatselt kaasa tehingu tühisuse, kui tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse

¹⁰⁸ KAVS RT I, 11.03.2016, 3, § 2 lg 1.

¹⁰⁹ Finantsinspeksiooni soovituslik juhend. Vastutustundliku laenamise nõuded, 2015.

http://www.fi.ee/public/Soovituslik_juhend_Vastutustundlik_laenamine_3.pdf. (01.03.2017).

¹¹⁰ *Ibid*, p 5,3.

¹¹¹ Õunapuu (2015), *supra* nota 107, lk 312.

¹¹² Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 24.

¹¹³ Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. Kiirlaenu- ja ettepanekud – analüüs ja ettepanekud, 2014.

www.mkm.ee/sites/default/files/kiirlanuturg_analyys_ja_ettepanekud.pdf (01.03.2017), lk 6.

¹¹⁴ *Ibid*, lk 8.

¹¹⁵ *Ibid*, lk 14-15.

¹¹⁶ Koll, K. Tarbija kaitmine tarbijakrediidilepinguga seotud ebamõistlike kulude eest, *Juridica* 2015, IV, lk 255.

määr aastas ületab krediidi andmise ajal Eesti Panga viimati avaldatud viimase kuue kuu keskmist krediidiasutuste poolt eraisikutele antud tarbimislaenude kulukuse määra enam kui kolm korda.¹¹⁷

Lisaks eeltoodule jõustus 1. oktoobril 2015 VÕS-is § 113², mis kannab pealkirja “Sissenõudmiskulude hüvitamine tarbija poolt” ning milles sätestatakse tarbijalt nõutavate sissenõudmiskulude konkreetsed ülempiirid. Kuna sissenõudmiskulude mõiste hõlmab kõikvõimalikke kohtuväliseid sissenõudmisega seotud kulusid¹¹⁸, on sätte eesmärgiks vältida olukorda, kus erinevate kõrvalnõuete tõttu kasvab makseraskustesse sattunud tarbija võlgnevus hüppeliselt.¹¹⁹

Selleks, et tagada jõustunud normide järgimine, kehtestati lisaks krediidi kulukuse piirmäära rikkumise korral kohalduvatele eraõiguslikele tagajärgedele ette ka avalik-õiguslikud tagajärjed, mida rakendatakse järelvalve teostamise käigus.¹²⁰ Tarbijakaitseaduse (edaspidi *TKS*)¹²¹ §-ga 41¹ on Tarbijakaitseametile nähtud ette õigus teha ettekirjutus VÕS §§ 113² ja 406² rikkumise korral. Samuti on Finantsinspektioonil KAVS § 18 lõike 2 punkti 8 alusel õigus tunnistada kehtetuks krediidiandja või –vahendaja tegevusluba, kui krediidiandja või –vahendaja on rikkunud krediidilepingu või tarbijakrediidilepingu sõlmimisele või täitmisele kehtestatud nõudeid, sealhugast nõudeid tarbijakrediidivõimelisuse hindamise, tarbijakrediidilepingute krediidi kulukuse aastamäära, krediidilepingust tulenevate kõrvalnõuete esitamise või kauplemisvõtete kohta.¹²²

1.2. Vastutustundliku laenamise põhimõtte kohaldamissfäär

Krediidi õigussuhted on varalised kohustised, mis tekivad seoses krediidiasutuste poolt füüsilistele ja juriidilistele isikutele rahaliste vahendite või asendatavate asjade laenuks andmisega. Laenu korral antakse asjad laenaja omandisse kohustusega need tagastada teatud teatud tähtajal samas

¹¹⁷ VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

¹¹⁸ Sissenõudmiskuludeks võivad olla kulutused, mis on seotud võlgnikuga ühenduse saamiseks, näiteks võlgnikule helistamiseks või meeldetuletuskirjade saatmiseks, inkassoettevõtte teenuse kasutamise seotud kulud jms.

¹¹⁹ Kõll (2015), supra nota 116, lk 258-259.

¹²⁰ *Ibid*, lk 258-259.

¹²¹ TKS RT I, 31.12.2016, 13.

¹²² KAVS RT I, 11.03.2016, 3.

summas või võrdses koguses ja kvaliteedis. Krediidi korral aga antakse asi omandisse kasu saamisega, kohustusega see tähtajaks tagastada ja tasuta kasutamise eest intressi.¹²³

Praegusel hetkel kehtiva krediidilepingu mõiste sätestab võlaõigusseaduse § 401 lõige 1, mille kohaselt krediidilepingu järgi kohustub üks isik (krediidiandja) andma teise isiku (krediidisaaaja) käsutusse rahasumma (krediit), krediidisaaaja aga kohustub tasuma krediidilt intressi ja lepingu lõppemisel krediidi tagasi maksuma.¹²⁴ Oma üldise sisu poolest vastab krediidilepingu mõiste täpselt rahasumma tasu ehk intressi eest laenamisele suunatud laenulepingu mõistele. Eelkõige on sellisel laenulepingul kõik krediidilepingu tunnused, samuti on laenu- ja krediidilepingust tulenevad kohustused sarnased. Kõige levinumaks krediidi vormiks ongi rahas väljamakstav laen. Seadus loeb krediidilepinguteks siiski üksnes sellised krediteerimisele suunatud lepingud, mille puhul krediidivõtjale võimaldatava krediidi eest makstakse tasu ehk intressi. Krediidileping on seega alati tasuline vastastikune leping. Ka rahasumma üleandmisele suunatud laenuleping on krediidileping üksnes juhul, kui laenatud rahalt makstakse intressi.¹²⁵

Krediidilepingu esemeks võib olla ka maksetähtpäeva edasilükkamine, liising või muu abi finantseerimisel.¹²⁶ Samuti on krediidilepinguks näiteks järelmaksuga müük juhul, kui järelmaksu võimaldamise eest peab ostja maksuma teisele poolele intressi.¹²⁷

Üheks leivunumaks krediidilepinguks on tarbijakrediidileping, mille sõlmimine, sisu ning sellega seonduvad poolte õigused ja kohustused on VÕS-is üksikasjalikult reguleeritud. VÕS 22. peatükk sisaldab tarbijakrediidilepingutele laienevaid erinorme, millega hõlmatakse kõik võimalikud variandid, kus ettevõtja krediteerib tarbijat mingi kauba või teenuse omandamisel. Nii on näiteks kehtestatud erisätted tarbija teavitamise kohta krediidi tingimustest ja maksumusest, tarbija õigused ja kohustused lepingu täitmisel ning lõpetamisel. Vastavalt VÕS §-e 404 peab tarbijakrediidileping olema sõlmitud kirjalikult ning see peab sisaldama teatud kohustuslikke tingumusi- selle nõude põhiliseks eesmärgiks on tarbija selge ja õigeaegne teavitamine krediidilepinguga kaasnevast majanduslikust koormusest.¹²⁸

¹²³ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 401 lg 1.

¹²⁴ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 401 lg 1.

¹²⁵ § 401 lg 1, p 3.1.1. Laenulepingud ja krediidilepingud. 22. Peatükk. Võlaõigus. II. 2-7 osa. Kommenteeritud väljaanne. Kirjastus Juura, Tallinn 2007, lk 400-401.

¹²⁶ Kiris, A. *et al.* Õigusõpetus. Tallinn, Külim 2007, lk 167.

¹²⁷ Kairjak, M. *et al.* Lepingud. Näidised ja kommentaarid. Tallinn, Äripäev 1999, lk 3.

¹²⁸ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 404.

VÕS § 402 lõige 1 sätestab tarbijakrediidilepingu mõiste, mille kohaselt tarbijakrediidileping on krediidileping, millega oma majandus- või kutsetegevuses tegutsev krediidiandja annab või kohustub andma tarbijale¹²⁹ krediiti või laenu.¹³⁰ Tarbijakrediidilepingu mõiste alla mahuvad kõik laenulepingud, müügilepingud, mille juures lepatakse kokku järelmaks (koos maksmata osalt intressi maksmisega), teenuste osutamise lepingud järelmaksuga, krediitkaardilepingud, arvelduskrediidid liisingulepingud jms.¹³¹ Sellistele lepingutele kohaldub tarbijakrediidi direktiiv ning VÕS-is sätestatud tarbijakrediidi regulatsioon.

Kuigi tarbijakrediidileping on krediidileping, millega oma majandus- või kutsetegevuses tegutsev krediidiandja annab või kohustub andma tarbijale krediiti või laenu,¹³² ei nõua seadus, et krediidiandja majandustegevus oleks suunatud krediidilepingute sõlmimisele. Oluline on, et krediidiandja poolt antav krediit oleks seotud krediidiandja majandus- või kutsetegevusega. Seetõttu saab tarbijakrediidilepingu krediidiandja poolt sõlmida ka näiteks reisikorraldaja, kes võimaldab füüsilistest isikutest klientidele pakettreisi eest tasuda järelmaksuga.¹³³

VÕS eristab erinevaid tarbijakrediidilepinguid, millele kohaldatakse osaliselt ka erinevaid sätteid. Eelkõige eristab VÕS tavapäraseid tarbijakrediidilepinguid, mille puhul tarbija krediteerimine toimub laenu vormis, ning muul viisil tarbija krediteerimisele suunatud lepinguid, arvelduskrediidilepinguid ja krediidivahenduslepinguid, mille esemeks on “asja omandamine, teenuse osutamine või muu lepingueseme finantseerimine.”¹³⁴

Tarbijakrediidilepinguga on tegemist, kui krediidivõtja on füüsiline isik ning krediidi võtmine ei ole seotud nimetatud isiku iseseisva majandus- või kutsetegevusega. Erandina kohaldatakse tarbijakrediidi sätteid siiski selliste füüsilise isiku poolt võetavate krediitide suhtes, mis on suunatud iseseisva majandus- või kutsetegevuse alustamisele.¹³⁵

Viimastel aastatel on kogu Euroopas turule toodud palju uusi tarbijale mõeldud krediiditooteid. Seetõttu vajavad tarbijakrediiti puudutavad regulatsioonid ajaga kaasa käimiseks pidevalt korrigeerimist. Kaks kolmandikku eurooplastest ei osta uut televiisorit või pesumasinat säästude

¹²⁹ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 1 lg 5 tähenduses.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ Kairjak, M. *et al.* (1999), *supra* nota 127, lk 3.

¹³² Lauren, L. Tsiviilseadustik 2007. Seaduse tekstid seisuga 10.01.2007. Tallinn, Agitaator 2007.

¹³³ Võlaõigus II, komm (2007), *supra* nota 125, § 402, p 3.1, lk 405.

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ *Ibid.*

eest, vaid võtavad tarbijakrediiti.¹³⁶ Käesolevaks hetkeks on tarbijakrediidi kasutamise sfäär laienenud niivõrd, et Coopi algatusel võimaldatakse ka toidu eest tasumine krediidi vormis¹³⁷ või väikelaenu taotlemist Coopi kauplustes.¹³⁸ Krediidiasutused annavad laenu vägagi kergelt, kuivõrd tavapärane laenu taotlemine toimub elektroonselt ilma personaalselt krediidiasutuses kohal viibimiseta.¹³⁹ Eeltoodu näitab, et krediitoodete külluses on vastutustundetutel laenuandjatel ning ka tarbijatel loodud märkimisväärsed tingimused tegutsemiseks¹⁴⁰, mis omakorda tekitab autori hinnangul kahtlusi laenuandjate eetilisesuses.

1.2.1. Õiguslik ja sotsiaalne probleem

Ameerika majandusteadlane Allan H. Melzer on hiljutise finantskriisi kohta järeldusi tehes rõhutanud, et kriis tõi taaskord välja ebakõla regulatsiooni ja turu käitumise vahel. Õigus on kogu ühiskonnas toimuva mõõdupuu ja olgu etteruttavalt öeldud, et krediidituru käitumist on juristid üritanud õigusliku mõõdupuuga mõõta ning reguleerida juba üle 3000 aasta. Elu on aga muutuv ning eilsed mõõdikud ja lahendused, mis sobisid varasemate võlakriiside järel, ei sobi üksüheselt järgmisesse kriisi.¹⁴¹

Viimasel kahel kümnendil on toimunud kiire areng finantsteenuste valdkonnas ning majandusteadlased on täheldanud, et olulisemate majanduskriiside põhjustajaks on olnud mingi hulga krediidiasutuste makseraskused.¹⁴² Finantsteenuseid peetakse aina rohkem instrumendiks, mis võimaldavad tarbijatel ühiskonna toimimisest täiel määral osa võtta. Kasvamas on arusaam, et teatud finantsteenused on tänapäeval tarbijatele asendamatud ning peavad sellest lähtuvalt olema kõigile kättesaadavad.¹⁴³ Probleemi tõsidus seisneb selles, et igal indiviidil on tänapäeval võimalus, ja tihti vajadus, olla krediidisaaajaks. See tähendab, et pea iga inimene tänapäeva ühiskonnas on tarbijakrediidilepingu pooleks. Seni, kuni võlatase on jätkusuutlik ja laenumakseid

¹³⁶ Euroopa Parlament. Uus direktiiv: odavam tarbijakrediit ükskõik millisest liikmesriigist, 2008. www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20080111STO18360+0+DOC+XML+V0//ET (17.02.2017).

¹³⁷ Säätukaart. <https://www.skaart.ee/et/info/skpluss>. (01.03.2017).

¹³⁸ Säätukaart. <https://www.skaart.ee/et/info/vaikelaen>. (01.03.2017).

¹³⁹ Euroopa Parlament (2008), *supra* nota 137.

¹⁴⁰ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk 704.

¹⁴¹ Õunpuu (2015), *supra* nota 107, lk 307.

¹⁴² Karijak, M. Krediidiasutuste tegevusega seotud süüteod. *Juridica* 2008, V, lk 299.

¹⁴³ Micklitz, H-W., *et al.* *Consumer Law*. Oxford/Portland, Hart 2010, lk 375.

suudetakse tasuda, ei tähenda see veel vastutustundetut laenamist. Paraku osutavad andmed, et kodanikel on üha raskem täita oma võlakohustusi.¹⁴⁴ Üheks põhjuseks, miks Euroopa Komisjon tegeleb vastutustundliku laenamise ja laenuvõtmise teemaga on asjaolu, et siiani antakse laenuvõtjatele laenu, mis ei ole neile sobiv ja ei vasta nende vajadustele.¹⁴⁵

Selge on, et aastatetaguse finantskriisi üheks põhjuseks oli turuosaliste vastutustundetut käitumine¹⁴⁶, mis raputas finantsüsteemi aluseid, põhjustades usaldamatust kõigis osapooltes.¹⁴⁷ Eeltoodust tulenevalt on ühiskondlikuks suureks murelapseks siiani niinimetatud kiirlaenu.¹⁴⁸ Kuivõrd “kiirlaenuurg” on käibe väljend, mida võib mõista väga mitmeti, mõistetakse ka käesolevas töös selle all lühiajalist tarbijakrediiti kas tarbimislaenu või järelmaksu vormis.

Kõrge intressiga laenu pole midagi uut ja on enamuses turumajandusega riikides juba aastakümneid olnud ning on samavõrd põlatud staatuses kui kiirlaenu Eestis. Nagu eelnevalt mainitud kujundab praegune ühiskond arvamust, et kiirlaenu teenust on tarbijatele vaja, kuna tihti on antud teenuse juures oluline just kiirus ja teatud juhtudel tagatise nõude puudumine. Kuna teenusepakkuja sisenes turule mingil ajahetkel liiga palju, muutus kiirlaenu äri puhul kaheldavaks äri eetilise selle liigkasuvõtjalike tunnuste poolest, mida ei peaks soosima ka vaba turumajandusega riik. Kuivõrd tegemist on pigem vastutustundetut tarbija käitumisega või viimases hädas abi otsimisega, on tarbija heauskne eeldus, et teenuse pakkuja ei kasuta sihilikult ära tema teadmatust või raskusi ning riik on turegulatsioonidega kindlustanud, et see nii ka oleks.¹⁴⁹

Hinnangut kiirlaenu kasutanud leibkondade arvule pakuvad 2013. aastal Eestis läbi viidud leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuringu (*Household Finance and Consumption Survey*, HFCS) peamised tulemused, mille kohaselt on muud tagatiseta laenu võtnud

¹⁴⁴ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv elamukinnisvaraga seotud krediidilepingute kohta, KOM (2011) 142 lõplik. eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52011PC0142. (01.03.2017).

¹⁴⁵ European Commission. Public consultation on responsible lending and borrowing in the EU, 2009, ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2009/responsible_lending/consultation_en.pdf (17.02.2017).

¹⁴⁶ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv elamukinnisvaraga seotud krediidilepingute kohta, KOM (2011) 142 lõplik. eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52011PC0142. (01.03.2017).

¹⁴⁷ *Ibid*, p 3.

¹⁴⁸ Näitena, praktikas on levinumad just väikese summana antavad laenu (kuni 300 eurot), mille krediidikulukuse määr on kuni ühekuuse laenu puhul 400–1100%; suurema 900-eurose laenu puhul jääb krediidikulukuse määr sõltuvalt perioodist vahemikku 70–650%.

¹⁴⁹ Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium (2014), *supra* nota 113.

13,2% leibkondadest.¹⁵⁰ Samas on erinevad uuringute läbiviijad avaldanud arvamust, et küsitlused alahindavad tegelikku olukorda, kuna inimesed pole varmad tunnistama, et on võtnud kiirlaenu. Swedbanki hinnangul on kiirlaenuvõtjate arv 2012. aasta seisuga kindlasti üle 100 000 isiku ning tarbijakaitseamet on omakorda järelvalve käigus jõudnud tõdemusele, et kiirlaenu-klientide arv on pidevas kasvamises.¹⁵¹

Eestis on 30. jaanuari 2014 seisuga 34 706 isikut, kellel on tarbijakrediidile spetsialiseerunud ettevõtete poolt välja antud laenude alusel tekkinud maksehäired. Sealhulgas 19 671 inimesel on üks kehtiv maksehäire ning 15 035 inimesel on kaks ja rohkem kehtivat maksehäiret. Kuna eelduslikult ei kajastu maksehäireregistris sugugi kõik kiirlaenudega makseraskustesse sattunud isikud, on inkassofirmade seas läbiviidud küsitluse tulemusel teada, et 01. detsembri 2013 seisuga oli inkassofirmade kaudu sissenõudmisel vähemalt 42 069 tarbijakrediidiga seotud nõuet summas 23,9 miljonit eurot, ligikaudu 38 000 isiku vastu. Võlanõustajate poole pöördunud isikute arvu suurenemine aastate lõikes annab tunnistust, et probleemsete laenuvõtjate arv kasvab. Oluline on siinkohal ka märkida, et kui aastail 2010-2011 oli enim võlgnevusi seotud eluasemelaenudega, siis nüüdseks on eluasemelaenuvõlgnike osakaal vähemaks jäänud. Ka autori hinnangul kinnitab probleemi tõsidust ilmekalt asjaolu, et kiirlaen on hetkel trahvide järel kõige suurem maksehäirete tekitaja.¹⁵²

Seoses kiirlaenude võtmisega kerkisid teravalt esile õiguskorra kitsaskohad, mis ei võimaldanud tekkinud probleeme ühiskonna õigustundele ja sotsiaalsele vajadusele vastavalt lahendada. Sellega seoses tekkis vajadus TsÜS-i¹⁵³ ja VÕS-i muudatusteks. TsÜS-i ja VÕS-i muudatuste eelnõu koostajate hinnangul tuleks kiirlaenudega seonduvaid probleeme lahendada turuosalistest sõltuvate abinõude kaudu.¹⁵⁴ Samas ei olnud TsÜS-i muudatuste eesmärgiks üksnes kiirlaenudega seonduva reguleerimine, vaid vaadatud on ka tulevikku, sest välistatud pole olukord, kus heade kommete vastaselt on tasakaalust väljas näiteks maaklerilepingust või müügilepingust tulenevad kohustused. Muudatus lubabki tühiseks lugeda ka kõik teised lepingud peale laenulepingu, kui täidetud on TsÜS § 86 lõikest 2 tulenevad eeldused.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Meriküll, J., *et al.* Eesti leibkondade varad, kohustused ja jõukus: Leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuringu tulemused, 2016 www.eestipank.ee/publikatsioon/teemapaberid/2016/jaanika-merikull-tairi-room-eesti-leibkondade-varad-kohustused-ja-joukus-leibkondade (17.02.2017).

¹⁵¹ Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium (2014), *supra* nota 113.

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ TsÜS RT I, 12.03.2015, 106.

¹⁵⁴ Tsviilseadustiku üldosaseaduse ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu 365 SE seletuskiri.

¹⁵⁵ *Ibid.*

Eeltoodust nähtub, et Eestis on samm-sammult püütud tarbija paremat kaitset liigkasuvõtjaliku laenutegevuse vastu saavutada mitmete erinevate regulatiivsete võtetega, millest suurima mõjuga on vastutustundliku laenamise sätted VÕS-is ja heade kommetega vastuolus oleva tehingu tühisuse sätted TsÜS-is. Käesolevaks ajaks on aga selge, et antud meetmed ei ole soovitud efekti saavutanud. Vastutustundliku laenamise sätetega loodeti parandada tarbija maksevõime hindamist krediidiandjate poolt, kuid vastav regulatsioon on autori hinnangul nii nõuete kui ka sanktsioonide mõttes nõrk, võimaldades kohustusest seaduslikult kõrvale hiilida.¹⁵⁶ Heade kommetega vastuolus oleva tehingu tühisuse kohta käivate sätete vähest efektiivsust tõdeb ka Riigikohus, juhtides seadusandja tähelepanu sellele, et tulenevalt kiirlaenusajate tüüpiliselt madalast õigusteadlikkusest ei pruugi osa TSÜS § 86 järgi kaitset saama pidavatest isikutest tegelikkuses kaitset saada.¹⁵⁷ Kuivõrd oma õigustest teadlikke võlgnikke, kes saavad kohtuteate õigeaegselt kätte, on tarbijakrediitide peamises sihtgrupis väga vähe, ongi antud regulatsioon praktikas leidnud vähe tarbija jaoks positiivset kasutust.¹⁵⁸

Kuigi tarbijad ja krediidiandjad ei ole võrdsetena käsitletavad ning ei vaja seetõttu samal tasemel kaitset, puudutab probleemi teine külg krediidiandjate positsiooni tarbijakrediidi regulatsiooni muudatuste keskel. Kuigi vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamist võib pidada tarbijate vaatenurgast positiivseks suundumuseks, kätkeb vastutustundliku laenamise põhimõtte range järgimine ka varjatud probleeme. Ajalooline kogemus¹⁵⁹ näitab, et liigsed laenamispiirangud toovad muuhulgas kaasa musta turu kasvu, kuna osale elanikkonnast on juurdepääs tavapankade pakutavatele krediitidele piiratud.¹⁶⁰ Seega, nii nagu ülemäärane krediit võib muutuda ühiskonda kurnavaks võlakoormaks, võib koormavaks muutuda ka ülemäärane regulatsioon, mis ei arvesta kõikide sellest tulenevate tagajärgedega.¹⁶¹

Kuivõrd näiteks piirangud laenuraha tasule kitsendatakse tarbijakrediidilepingu poolte võimalust kokku leppida lepingu alusel makstades tasudes, mis ületavad seaduses¹⁶² sätestatud ülempiiri,

¹⁵⁶ TlnRnKo 2-13-37931, p 10.

¹⁵⁷ RKTko 3-2-1-186-13, p 25.

¹⁵⁸ Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium (2014), *supra* nota 113, lk 51.

¹⁵⁹ Ameerika Ühendriikide puhul on toodud krediidi kasutamise praktika ühe kujundajana välja majandusliku ebavõrdsuse suurenemist: rikkad muutuvad rikkamaks ja vaesed jäävad vaesemaks ning lõhe eri sotsiaalsete gruppide vahel kasvab.

¹⁶⁰ Öunpuu (2015), *supra* nota 107, lk 311.

¹⁶¹ *Ibid*, lk 315.

¹⁶² VÕS RT I, 31.12.2016,7.

riivab kehtiv tarbijakrediidi regulatsioon põhiseadusega kaitstud vaba eneseteostuse õigust¹⁶³ ja ettevõtlusvabadust¹⁶⁴. Riive eesmärk on aga tarbija õiguste kaitse, mida võib põhiseaduse valguses pidada legitiimseks eesmärgiks.¹⁶⁵ Põhiseaduse kommentaaridest nähtub, et materiaalses plaanis peab riivel olema legitiimne eesmärk ning riive peab olema proportsionaalne.¹⁶⁶

Tarbija kaitseks ebamõistlikult suurte tasude eest on sobivaks abinõuks krediidi kulukuse määrale ülempiiri seadmine ning ülempiiri ületavate lepingute tühisuse reeglite loomine, kuna see soodustab eesmärgi saavutamist. Abinõu vajalikkust näitab asjaolu, et eesmärki ei ole olnud võimalik saavutada mõne teise, kuid krediidiandjaid vähem koormava abinõuga.¹⁶⁷ Arvestades, et TsÜS § 86 koosmõjus teiste tarbijakaitsete sätetega ei taganud soovitud tarbijakaitse eesmärkide täitmist piisavalt tõhusalt, oli tungiv vajadus kehtestada tarbija õiguste kaitseks tõhusamad meetmed.¹⁶⁸ Arvestades praktikas ilmnenud probleemide ulatust ning eesmärgi kaalukust, võib kehtivat regulatsiooni riive seisukohalt pidada mõõdukaks. Seega, tegemist on küll ettevõtlusvabaduse riivega, kuid arvestades regulatsiooni eesmärki ei saa pidada rivet ebaproportsionaalseks.¹⁶⁹

1.2.2. Tarbijakrediidilepingu pooled

Krediidi võtmine on tänapäeval tavapäeval tarbijale harjumuspärane käitumine, mis võimaldab teadlikul tarbijal soodsate tingimuste esinemisel oma elujärge parandada. Seda juhul, kui tarbija suudab krediidilepingust tulenevaid kohustusi täita ning ei satu makseraskustesse.¹⁷⁰ Kahjuks näitab statistika, et Eestis on selliseid tarbijaid märkimisväärne hulk ning see hulk on pidevas kasvumises.¹⁷¹

¹⁶³ PS RT I, 15.05.2015, 2, § 19

¹⁶⁴ *Ibid*, § 31.

¹⁶⁵ Koll (2015), *supra* nota 116, lk 257.

¹⁶⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus, komm (2008), *supra* nota 64, § 11, p 2.1.2, lk 125.

¹⁶⁷ Koll (2015), *supra* nota 116, lk 257.

¹⁶⁸ *Ibid*, lk 257.

¹⁶⁹ Koll (2015), *supra* nota 116, lk 258.

¹⁷⁰ *Ibid*, lk 251.

¹⁷¹ Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium (2014), *supra* nota 113.

TKS¹⁷² § 2 lõike 1 kohaselt on tarbija füüsiline isik, kes tegutseb eesmärgil, mis ei ole seotud tema majandus- või kutsetegevusega. Sarnaselt on tarbija mõiste avatud ka tarbijakrediidi direktiivi artikli 3 punktis a, mille kohaselt on tegemist füüsilise isikuga, kes antud direktiiviga hõlmatud tehingutes tegutseb eesmärkidel, mis ei seonu tema kaubandus-, äri- või kutsetegevusega. Füüsilise isiku puhul võibki eeldada, et ta sõlmib lepingu väljaspool oma majandus- või kutsetegevust, st leping sõlmitakse tarbijaga VÕS § 1 lõike 5 tähenduses. Siseriiklikult ongi tarbija VÕS § 1 lõikes 5 nimetatud isik, so isik, kes teeb tehingu, mis ei seonu iseseisva majandus- või kutsetegevuse läbiviimisega. Tarbija definitsioon sisaldab VÕS § 1 lõikest 5 tulenevalt kahte olulist tarbija tunnust. Esiteks on tarbija alati füüsiline isik ja teiseks on tarbija isik, kes teeb tehingu väljaspool iseseisvat majandus- või kutsetegevust. Tarbijat eristab krediidiandjast asjaolu, et tarbijalt eeldatakse krediidisuhtes madalamaid juriidilisi teadmisi ning seega väiksemat suutlikkust lepingurikkumise tagajärge ette näha.¹⁷³

Keskmise tarbija kontseptsiooni kujunemine sai alguse 1979. aastal Euroopa Kohtu otsusega *Cassis de Dion*¹⁷⁴ ja käesolevaks hetkeks on sellest arenenud oluline kontseptsioon Euroopa Liidu tarbijaõiguses.¹⁷⁵ Informeeritud tarbijat mainiti aga juba 1995. aasta Euroopa Kohtu otsuses *Mars*,¹⁷⁶ milles on sedastatud, et tarbija peaks suhtuma erinevatesse pakkumistesse kriitiliselt ja pakkumise kohta kujundama oma arvamuse.

Tulenevalt Euroopa Kohtu seisukohast *Estee Lauder* otsuses, tuleks keskmise tarbija määratlemisel muu hulgas arvesse võtta ka seotud kultuurilisi, sotsiaalseid ja lingvistilisi faktoreid.¹⁷⁷ Üks olulisemaid Euroopa Kohtu lahendeid, mis täpsustas märkimisväärselt keskmise tarbija mõistet, on otsus *Gut Springenheide* asjas. Otsuses toodi välja, et keskmine tarbija on mõistlikult hästi informeeritud, tähelepanelik ja arukas.¹⁷⁸ Õigusteadlased on kohtu poolt esitatud seisukohta täpsustanud, märkides, et keskmisel tarbijal peaks olema piisav, kuid mitte tingimata detailne teadmine toote või teenuse kohta.¹⁷⁹ Kuigi antud Euroopa Kohtu otsused ei käsitle tarbija

¹⁷² TKS RT I, 31.12.2016, 13.

¹⁷³ Reinson, K. Hea usu põhimõttele tuginemine tarbijakrediidilepingust tuleneva täitmisenõude esitamisel, magistritöö, Tartu Ülikooli Eraõiguse instituut 2013, lk 12.

¹⁷⁴ EKo 20.02.1979, C-120/78, *Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*.

¹⁷⁵ Mak, V. Standers of Protection: In Search of the „Average Consumer“ of EU law in Proposal for a Consumer Rights Directive. European Review Law 2011, Vol 19, Nr 1, lk 25.

¹⁷⁶ EKo 06.07.1995, C-470/93, *Verein gegen Unwesen in Handel und Gewerbe Köln v Mars*.

¹⁷⁷ EKo 27.01.2000, C-220/98, *Estee Lauder Cosmetics GmbH & Co. OHG v Lancaster Group GmbH*, p 29.

¹⁷⁸ EKo 16.07.1998, C210/96, *Gut Springenheide GmbH and Rudolf Tusky v Oberkreisdirektor des Kreises Steinfurt*, p 31.

¹⁷⁹ Incardona, R., Poncibo, C. The average consumer, the unfair commercial practices directive, and the cognitive revolution. Journal on Consumer Policy 2007, Vol 30, Nr 1, p 24.

kuvandit seoses tarbijakrediidiga, näitavad need ilmekalt, milline silmaring ja teadmised arvatakse olevat Euroopa Liidu tarbijal.

Keskmise tarbija mõiste sisutamisel saab lähtuda ka ebaausate kaubandustavade direktiivist, mille preambula punkti 18 kohaselt peavad liikmesriikide kohtud ja pädevad asutused keskmise tarbija ning tema eeldatavate otsuste määramisel iga juhtumi puhul kasutama oma otsustusvõimet, võttes aluseks keskmise tarbija vastavalt Euroopa Kohtu tõlgendustele ja arvestades sotsiaalseid, kultuurilisi ja lingvistilisi näitajaid.¹⁸⁰

Mõni aeg tagasi viisid Tallinna Ülikooli Psühholoogia Instituut ja uuringufirma Psience läbi uuringu, milles selgus, et tüüpiline kiirlaenu püsiklient on oma igapäevaeluga ummikusse jooksnud, tihti ka kasiino sõltuvuses inimene, kes kasutab ülikalleid laenusid muu hulgas ka eelmiste võlgade kustutamiseks.¹⁸¹ Avaldatud uuringu tulemustest selgub, et tüüpiline korduvlaenaja on rahaga seotud otsustes ärevam ja ebakindlam, kui inimene, kes kiirlaenu võtnud pole. Oma rahalise seisu jälgimises pole ta kuigi järjekindel ega kaalutlev ning säästmisele ta eriti ei mõtle. Korduv laenaja on nimetatud uuringu tulemustest nähtuvalt oma eluga vähem rahul. Ta on kõhklevam ja ebalevam oma tuleviku väljavaadete osas ning oma elu tajub ta vähem lootusrikkana.¹⁸²

Uuringutest koorus ka välja, et just korduv kiirlaenu tarbija tunneb võrreldes tavainimesega suuremat hirmu rahaliste raskuste ees. Kui enamus inimesi mõte ajutistest rahalistest raskustest oluliselt ei heiduta, sest nende meelest on olemas võimalused lisaraha teenimiseks, siis mitmeid kordi kiirlaenu võtnud inimesed on selles osas teistest märksa pessimistlikumad.¹⁸³

Oluliseks näitajaks kiirlaenude spiraali sattunud tarbija kuvandi ilmestamisel on asjaolu, et sageli on selline indiviid seotud mitme paralleelse laenukohustusega – krediitkaardimaksete, teiste väikelaenude, järelmaksude ja tuttavatelt saadud laenudega. Kiirlaenu võtmine käib justkui käsikäes järelmaksu abil ostmisega.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv nr 2005/29/EÜ, mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul ning millega muudetakse nõukogu direktiivi 84/450/EMÜ, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiive 97/7/EÜ, 98/27/EÜ ja 2002/65/EÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EÜ) nr 2006/2004, ELT L149/22, 11.06.2005.

¹⁸¹ Linnamäe, L. Uuring: kiirlaenu võtavad õnnetud ja ebakindlad, 2009. tarbija24.postimees.ee/87725/uuring-kiirlaenu-votavad-onnetud-ja-ebakindlad (17.02.2017).

¹⁸² Linnamäe (2009), *supra* nota 181.

¹⁸³ *Ibid.*

¹⁸⁴ Linnamäe (2009), *supra* nota 181.

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium viis võlanõustajatega 2013. aastal läbi ümarlaua selgitamiseks välja keskmise tarbimiskrediidi võlglaste kuvandit. Võlanõustajate hinnagul on tarbimiskrediidi võlgadega hädas eelkõige madalama haridustasemega isikud, kelle kuusissetulek on reeglina Eesti keskmisest madalam. Võlgnike enamuse moodustavad töötud, miinimumpalgaga töötajad, toimetulekutoetuse saajad ja töövõimetuspensionärid. Ka antud intervjuu käigus toodi välja, et tarbimiskrediidi võlglastel on reeglina mitu laenu.¹⁸⁵

Eelnevalt kirjeldatud tarbijat eristab ettevõtjast peamiselt see, et tarbija on nõrgem osapool ning vajab sellest lähtuvalt krediidisuhetes rohkem kaitset.¹⁸⁶ Kuna igasugusel ettevõtlusel on oma mõju ühiskonnale, tuleb tarbijaga seotud lepingulistest suhetes silmas pidada, et tarbija eraisikuna on krediidilepingust tulenevate tagajärgedega tugevamas seotuses kui ettevõtte.¹⁸⁷ Seega, on vastutustundliku ettevõtluse puhul keskseks küsimuseks see, kuidas ettevõtte tagab, et tema mõju ühiskonnale oleks võimalikult positiivne.¹⁸⁸

Tarbijakrediidi direktiivi artikli 3 punkti b kohaselt on krediidiandjaks füüsiline või juriidiline isik, kes annab või lubab anda krediiti oma kaubandus-, äri- või kutsetegevuse raames.¹⁸⁹ Eesti õiguses ei ole olnud krediidiandja legaaldefiniitsiooni sätestatud nagu seda on tehtud tarbijakrediidi direktiivis enne KAVS jõustumist. KAVS § 5 lõike 1 kohaselt on krediidiandja ettevõtja, kelle majandus- või kutsetegevuseks on tarbijale krediidi andmine.¹⁹⁰

Nagu varasemalt töös kirjutatud, on vastutustundliku laenamise põhimõtte sotsiaalselt vastutustundliku käitumise väljendamine laenuturul.¹⁹¹ Eestis kehtivas õiguses ei ole aga vastutustundliku laenamise põhimõtte seostatud tarbija õigusega, vaid see on üldine krediidiasutuste laenutegevuses rakendatav nõue, mida tuleks käsitleda avalik-õigusliku turu toimimise reeglina.¹⁹²

¹⁸⁵ Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium (2014), *supra* nota 113.

¹⁸⁶ Reinson (2013), *supra* nota 173, lk 12.

¹⁸⁷ *Ibid.*

¹⁸⁸ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 16.

¹⁸⁹ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2008/48/EÜ.

¹⁹⁰ KAVS RT I, 11.03.2016, 3.

¹⁹¹ Vaata alapeatükk 1.1.2.

¹⁹² HMKo 2-11-8471/37.

Tarbijakrediidi direktiivi riigisisesse õigusesse ülevõtmisega tekkis olukord, kus pankade omavahendite vajadus on otseselt seotud lepinguliste kohustuste täitmise kvaliteedist. Seega on krediidasutustel põhjendatud huvi laenata vastutustundlikult, sest laenusaaajate riskiprofiil avaldab mõju nende kapitali vajadustele.¹⁹³ Lähtuvalt sellest võib järeldada, et vastutustundlik käitumine on majanduslikult kasulik, aidates ühelt poolt ettevõtte tegevust planeerida. Teisalt võib see anda ka konkurentsieelise, kuivõrd paljud tarbijad oskavad ettevõtete vastutustundlikku käitumist hinnata.¹⁹⁴

Kuivõrd vastutustundliku laenamise põhimõtte on määratletud sellega kaasnevate kohustuste kaudu, on VÕS §-s 403⁴ on selgelt sätestatud, mida krediidiandja peab vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks tegema. Lähtuvalt krediidiandjatele pandud kohustustest on krediidiandjad täiustanud oma riskihaldust ning pööravad suuremat tähelepanu tarbijate profiilile. Krediidiandjad peavadki nüüd hindama, kas tarbija suudab laenu tagasi maksta ning selgitama tarbijale lepingu sõlmimisega kaasnevaid võimalikke, eelkõige negatiivseid, tagajärgi.¹⁹⁵ Järgneva selgitatakse täpsemalt, millised õigused ja kohustused kaasnevad pooltele tarbijakrediidilepingu sõlmimisel.

1.3. Tarbija õigused ja krediidiandja kohustused tarbijakrediidilepingute sõlmimisel

Nii VÕS-ist, KAS-ist kui ka TsÜS-ist tulenevalt on vastutustundliku laenamise põhimõttega seonduvate kohustuste näol tegemist eelkõige lepingueelsete kohustustega. Käesoleva alapeatükiga annab autor ülevaate tarbijakrediidilepingute sõlmimisega seonduvatest kohustustest ja nende peamistest allikatest.

Lepingueelsete läbirääkimiste regulatsioon kehtestab erandi üldise lepinguvabaduse suhtes, pannes pooltele hea usu põhimõttest tulenevaid kohustusi ja kehtestades vastutuse kohustuste rikkumise eest.¹⁹⁶ VÕS §-s 14 sätestatud lepingueelsete läbirääkimiste kui võlasuhte tekkimise alust käsitletakse põhjalikumalt tarbija teavitamise ja lepingueelse nõustamise peatükis.

¹⁹³ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk 706.

¹⁹⁴ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 16.

¹⁹⁵ *Ibid*, lk 17.

¹⁹⁶ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 28.

Tarbijakrediidilepinguid reguleerib varasemalt viidatud tarbijakrediidi direktiiv, mille ettevalmistamisel sobitati krediidiga seotud infot edastav regulatsioon kaubanduse regulatsioonide ja tarbijakaitse konteksti.¹⁹⁷ Direktiivi keskne konseptsioon on vastutustundlik laenamine.¹⁹⁸ Mõne autori hinnangul¹⁹⁹ kustutas tarbijakrediidi direktiiv nr 2008/48/EÜ kõik sotsiaalset tähtsust omavad ettevaatusabinõud, mis olid lisatud 2002. aasta eelnõusse- näiteks eesmärgi ennetada ületamatuid makseraskusi ja arendada tarbijakaitset.²⁰⁰ Sisuliselt ju ei keela tarbijakrediidi direktiiv laenu andmist, vaid kõigest kohustab arutama sobiliku maksekoormuse.

Nagu varasemalt märgitud jõustus Eestis tarbijakrediidi direktiivist ajendatud regulatsioon VÕS-is 2011. aastal, milles teiste muudatuste kõrval täiendati VÕS-i §-ga 403²⁰¹, mis sätestab krediidiandjale kohustuse rakendada tarbijakrediidi andmisel vastutustundliku laenamise põhimõtet. Kehtiv VÕS-i laenu- ja krediidilepingu regulatsioon sisaldab erisätteid tarbijakrediidilepingu kohta, mis on suunatud tarbija põhiõigusena tema majanduslike huvide kaitsele.²⁰² Tarbijakrediidilepingu tarbijat kaitsvad sätted omavad poolimperatiivset iseloomu. Nimelt on VÕS § 421 kohaselt seaduses tarbijakrediidikohta sätestatud tarbija kahjuks kõrvalekalduv kokkulepe tühine.²⁰³ Antud sättega tagatakse tarbijakrediidi direktiivis sätestatud nõuete täitmine.²⁰⁴ Seega jääb lepingu pooltele võimalus fakultatiivselt kokku leppida tarbijale seaduses sätestatud paremate lepingutingimuste kohaldamises.²⁰⁵

Laenud, krediitkaardid, liising ja järelmaks on tarbijakrediidi liigid ning neile laienevad ühesugused õigusaktid. See tähendab, et tarbija õigused ja kohustused on ühesugused nii pangast või kiiralaenukontorist võetud väikelaenu kui ka poest taotletud järelmaksu korral.²⁰⁶ Vastutustundliku laenamise põhimõte tähendab, et laen peab vastama tarbija vajadustele ning tarbijakrediidileping peab olema kujundatud selliseks, et lepingupooleks oleval tarbijal oleks

¹⁹⁷ Reinson (2013), *supra* nota 173, lk 13.

¹⁹⁸ Nimei, J., *et al.* Consumer Credit, Debt and Bankruptcy- comparative and international perspectives. Oxford, Hart 2009, lk 95.

¹⁹⁹ *Ibid.*, lk 114.

²⁰⁰ Proposal for a directive of the European Parliament and of the council on the harmonisation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning credit for consumers, Brussels 11.09.2002, COM (2002) 443 final. ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2002/EN/1-2002-443-EN-F1-1.Pdf (01.03.2017).

²⁰¹ Sellele eelnevalt oli vastutustundliku laenamise põhimõte fikseeritud Finantsinspektsiooni juhendis „Vastutustundliku laenamise nõuded“ mis võeti vastu 01.12.2010 (ja on nüüd täiendatud 11.12.2015) ning Krediidiasutuste seaduses §-s 83 alates 01.01.2007. Esimene neist on soovituslik juhend ning teine reguleerib haldusmenetluse küsimusi.

²⁰² VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 402-421.

²⁰³ *Ibid.*

²⁰⁴ Võlaõigus II, komm (2007), *supra* nota 125, § 421, p 1, lk 441.

²⁰⁵ *Ibid.*

²⁰⁶ Krediidiandjate ja -vahendajate seaduse eelnõu 795 SE seletuskiri.

võimalik saadud krediit tagasi maksta.²⁰⁷ Krediidiandja vastutustundliku laenamise põhimõttega kaasnevatest kohustustest annab ülevaate ka finantsinspektsiooni juhend, mis sätestab p-s 3.2, et juhend kohaldub vaid laenu väljastamise eelsetele toimingutele, nagu laenuanalüüsi teostamine, mõistliku laenukoormuse arvestamine, laenupakkumise tegemine, lepingueelse teabe ja –hoiatuste esitamine jmt.²⁰⁸ Seega laiendab viidatud juhend kohustusi vaid lepingueelsele perioodile ning lepingu kehtivuse perioodile laienevate kohustuste ring on tuletatav üldisest hea usu põhimõttest.²⁰⁹

Lähtuvalt eeltoodust, VÕS § 403⁴ ning samuti ka VÕS-i §-s 14 sätestatust jagunevad vastutustundliku laenamise põhimõtte täitmise aluseks olevad kohustused kolme rühma: krediidiandja lepingueelne teavitamiskohustus, krediidiandja poolne tarbija krediidivõimelisuse hindamise kohustus ning tarbija kohustus anda krediidiandjale krediidivõimelisuse hindamiseks vajalikku informatsiooni.²¹⁰ Järgnevaga käsitletakse nimetatud kohustuste rühmasid eraldiseisvalt.

1.3.1. Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine kui osa lepingueelsest läbirääkimisest

Vastutustundliku laenamise põhimõtte tähendab, et laen peab vastama tarbija vajadustele ning tarbijakrediidileping peab olema kujundatud selliseks, et lepingupooleks oleval tarbijal oleks võimalik saadud krediit tagasi maksta.²¹¹ Finantsinspektsiooni koostatud “Vastutustundliku laenamise juhend” sätestab punktis 3.2, et juhend kohaldub vaid laenu väljastamise eelsetele toimingutele nagu lepingueelse teabe ja –hoiatuste esitamisele jmt.²¹²

Lepingueelsetel läbirääkimistel üksteise huvidega arvestamine on sätestatud ka VÕS § 14 lõikes 1, mis määrab, et lepingueelseid läbirääkimisi pidavad või lepingu sõlmimist muul viisil ette valmistavad isikud peavad mõistlikult arvestama üksteise huvide ja õigustega. Kui isikud esitavad üksteisele lepingu sõlmimise ettevalmistamise käigus andmeid, peavad need olema tõesed.

²⁰⁷ European Commission. Public consultation on responsible lending and borrowing in the EU, 2009. ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2009/responsible_lending/consultation_en.pdf (17.02.2017).

²⁰⁸ Finantsinspektsioon (2016), *supra* nota 109.

²⁰⁹ TlnRnKo 2-13-37931, p 10.

²¹⁰ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 29.

²¹¹ European Commission. Public consultation on responsible lending and borrowing in the EU, 2009, ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2009/responsible_lending/consultation_en.pdf (17.02.2017).

²¹² Finantsinspektsioon (2016), *supra* nota 109.

Kuivõrd lepingueelsetest läbirääkimistest või lepingu sõlmimist muul viisil ettevalmistamisest tekib võlasuhe, on lepingueelsed läbirääkimised võlasuhte tekkimise aluseks.²¹³

Lepingueelseid läbirääkimisi pidavad isikud omandavad seadusest tulenevalt mitmeid kohustusi, nagu teavitamiskohustused, tõekohustused, heauskse läbirääkimise pidamise kohustus ning konfidetsiaalsuskohustus. Teavitamis- ja tõekohustused on lepingueelse vastutuse olemuslikud kohustused, mis võimaldavad vältida lepinguga sidumist ning õiguskaitsevahendite kasutamist kohustuse rikkumise korral.²¹⁴ Seega peab tõese info väljastamist ja teavitamiskohustust lugema lepingupoolte üksteise huvidega arvestamise kohustuse vältimatuks osaks. Riigikohus on otsuses nr 3-2-1-136-12 eeltoodud regulatsiooni sisustamisel märkinud: “/--/krediidiandja võib olla kohustatud koguma andmeid ja hindama erapooletult, kas krediidist võib tekkida krediiditaotlejale olulisi raskusi ja kokkuvõttes kahjulikke majanduslikke tagajärgi /--/ Kõigist olulistest ja kahtlustäratavatest asjaoludest krediiditaotleja krediidivõimekuse osas ja krediidiga seotud riskidest võib krediidiandjal olla nii krediiditaotleja kui ka tema kohustusi tagava isiku teavitamise kohustus VÕS § 14 lõike 2 alusel.”²¹⁵

Riigikohus on antud otsuses oma seisukohta täpsustanud, sidudes täiendavalt vastutustundliku laenamise põhimõtet ja teavitamiskohustust ning märkinud, et krediidiandja, kelle suhtes on nimetatud kohustust rikutud võib muuhulgas nõuda rikkumisega tekitatud kahju hüvitamist. Viidatud lahendis loetakse kahju hüvitamiseks krediidisaaajale eelkõige viivise, leppetrahvi ja vara vähenemise hüvitamist.²¹⁶

Kohustus edastada tõeseid andmeid on oma olemuselt teise poole huve ja õigusi arvestava kaitsekohustuse täpsustus. Kohustus esitada ainult tõeseid andmeid teisele poolele on iseseisev kohustus, st selle kohustuse tekkimine ei sõltu teavitamiskohustuse olemasolust ja lepingueelsetes võlasuhetes osaleja ei ole õigustatud ka siis ebaõiget teavet andma, kui tal puudub teabe andmise kohustus. Ebaõigete andmete avaldamine on igal juhul kohustuse rikkumine ning vastuolus hea usu põhimõttega. Ebaõigete andmete esitamise riski kannab lepingueelsetes suhetes andmete esitaja, kes vastutab ebaõigsuse eest sõltumata, kas ta teadis või pidi teadma andmete ebaõigsusest

²¹³ RKTko 3-2-1-168-14, p 12.

²¹⁴ § 14, lg 1, p 4,2. Leping, 2. peatükk. Võlaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne, Kirjastus Juura, Tallinn 2016, lk 87.

²¹⁵ RKTko 3-2-1-136-12, p 24.

²¹⁶ RKTko 3-2-1-136-12, p 25.

või kas ebaõiged andmed esitati hooletuse tõttu.²¹⁷ Tõekohustuse rikkumiseks on ka teatamata jätmise olukorras, kus see on vajalik tõese ettekujutuse loomisest õigustest ja kohustustest, näiteks tarbija krediivõimelisuse hindamisel.²¹⁸

1.3.2. Tarbija teavitamine ja lepingueelne nõustamine

Kuivõrd Euroopa Ühendus on võtnud endale eesmärgiks tagada tarbijate huvide edendamine ja kõrgetasemeline kaitse²¹⁹, on paljud tarbija kaitseks vastuvõetud direktiivid eelkõige tarbija majanduslike huvide kaitseks. Kuivõrd erinevad empiirilised uuringud näitavad, et kliendi parem informeeritus vähendab turu ebaõnnestumisi, siis üheks peamiseks vahendiks tarbijate majanduslike huvide kaitsemisel on krediidiandjate teavitamiskohustus.²²⁰

Selge, arusaadava ja mõistetava lepingueelse teabe andmine tarbijale on kõige olulisem vastutustundliku laenamise põhimõtte element.²²¹ Teabe andmise kohustused on üksikasjaliselt reguleeritud tarbijakrediidi direktiiviga. Üksikasjalikud reeglid on kehtestatud reklaamis sisalduva standardteabe, üldise lepingueelse teabe ning arvelduskrediidi vormis antavate laenude ja teatud spetsiifiliste krediidilepingute lepingueelse teabe kohta, samuti laenuintressi kohta.²²² Autor rõhutab, et krediidilepingu sõlmimisel tuleb eristada teavitamiskohustust ja nõustamise kohustust.

Tarbijakrediidi direktiivi artikkel 5 kohustab krediidiandjat esitama mõistliku aja jooksul enne tarbija sidumist krediidilepingu või mistahes muu krediidilepingut puudutava pakkumisega tarbijale krediidiandja poolt pakutud lepingutingimustele ning vajaduse korral tarbija eelistustele ja tema poolt esitatud teabele tuginedes vajaliku teabe, et tarbija saaks erinevaid pakkumisi võrrelda eesmärgiga teha krediidilepingu sõlmimise otsus kõiki asjaolusid arvesse võttes.²²³ Kõnealune teave, mis täpsustab nimetatud artiklis toodud andmeid, tuleb tarbijale esitada direktiivi

²¹⁷ Võlaõigus I, komm (2016), *supra* nota 215, § 14, lg 1, p 4.3.1, lk 87.

²¹⁸ Siinjuures puudub Eesti kohtusüsteemis praktika, kus väärraid andmeid esitanud krediidisaaaja vastutuse ulatus oleks tema poolt väärade andmete esitamise tõttu mõjutatud.

²¹⁹ Euroopa Ühenduse asutamislepingu art 153.

²²⁰ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk 707

²²¹ *Ibid.*

²²² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ.

²²³ *Ibid.*

lisas esitatud Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehel. Siseriiklikult on lepingueelse teabe edastamise kohustus sätestatud VÕS §-s 403¹.

Tarbija huvides on teha valik võimalikult parima toote ja teenuse kasuks, mistõttu peab tarbija olema teadlik kõikidest asjakohastest faktidest. Eeltoodust tulenevalt peab tarbijale toote või teenuse kohta esitatud informatsioon nii ulatuselt kui ka sisult vastama teatud nõuetele. See tähendab, et teave peab olema äratuntav, tõene, vajalik ja arusaadav.²²⁴ Et teave oleks äratuntav, peab informatsioon olema esitatud selgelt ning teabe kaubanduslik eesmärk peab olema tarbijale selgeks tehtud. Need kaks teabe äratuntavuse kriteeriumit tulenevad tarbijakrediidi direktiivi enda artiklitest.²²⁵

Teabe äratuntavus on informatsiooni avalikustamisega kõige rohkem seotud, sest teabe äratuntavuse nõudest tuleneb varjatud informatsiooni avalikustamise kohustus ja segase teabe levitamise keeld. Et teave oleks äratuntav, peab informatsioon olema esitatud selgelt. Informatsiooni esitamine selgelt on enesestmõistetav, kui tahetakse, et vastuvõtja sellest aru saaks. Seega, nõue esitada teave selgelt on nii tarbija kui ka ettevõtja huvides.²²⁶

Äratuntavuse huvides on välja töötatud ka reegleid, mis nõuavad teabe edasi andmist või kinnitamist paber kandjal või muul püsival andmekandjal.²²⁷ Vorminõuet kasutatakse selleks, et vähendada informatsiooni asümmeetriat, mis on põhiline puudujääk tarbijakrediidilepingute puhul ning selle kaudu ära hoida tarbijale kahjulikud otsused. Samuti tagab dokumenteerimine, et tähtsatest asjaoludest ei vaadata otsuse langetamisel mööda. Seda, kas vorminõuded on täidetud või mitte, on lihtne kontrollida. Kui pool, kellel oli teavitamiskohustus, ei suuda tõendada nõutava teabe esitamist konkreetset andmekandjal, siis koheldakse teda nii, nagu ta ei oleks on kohustust täitnud.²²⁸ Tarbijakrediidi direktiivi artikli 3 punkt m defineerib püsiva andmekandja kui vahendi, mis võimaldab tarbijal säilitada isiklikult talle suunatud teavet nii, et sellele on võimalik hilisemaks kasutamiseks ligi pääseda teabe eesmärgiga vastavuses oleva aja jooksul, ja mis võimaldab säilitatud teavet muutmata kujul taasesitada.²²⁹

²²⁴ Ligi, R. Teavitamiskohustus – tarbija huvide kaitse tagatis Euroopa Ühenduses. *Juridica* 2006, VIII, lk 531.

²²⁵ Ligi (2006), *supra* nota 224, viidanud Radeideh, M. Fair trading in EC law: information and consumer choice in the internal market. Groningen, Europa Law Publishing 2005, lk 196.

²²⁶ *Ibid.*

²²⁷ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 54¹ lg 1.

²²⁸ Ligi (2006), *supra* nota 224, lk 532.

²²⁹ ELT L 133, 22.05.2008, p.66.

Nii Saksa kui ka Soome õiguses ollakse seisukohal, et veebilehed ei ole *a priori* käsitatavad püsiva andmekandjana, sest nendel oleva teabe sisu ja selle püsivus on tarbija mõjusfäärist väljaspool. Euroopa väärtpaberiturgrühm (*European Securities Markets Expert Group*) on aga asunud seisukohale, et teatud tunnustele vastavad veebilehed võivad vastata püsiva andmekandja määratlustele, nimelt sellised on niinimetatud *sophisticated websites*, mis tagavad andmete isikustatud säilimise.²³⁰ Eesti kohtupraktikas ei ole veel siiani vaieldud selle üle, kas krediidiandja veebilehekülge saab käsitada püsiva andmekandajana või mitte.

Teabe korrektse esitamise tõendamise kohustus on ettevõtjal ning tema otsustab, kas ja kuidas ta seda tehniliselt teeb. Enamik Eestis tarbijakrediite pakkuvad ettevõtted kasutavad isiku identifitseerimiseks kas ID-kaarti või isiklikku kasutajatunnust ja parooli, luues igale kasutajale isikliku elektroonse konto, kus säilitatakse konkreetse tarbijaga sõlmitud lepingud, lepingute üldtingimused prinditaval ja salvestataval kujul ning muud informatsiooni konkreetse tarbija kohta. Selliseid kodulehti saab ilmselt käsitleda püsivate andmekandjatena.²³¹

Maksimaalset info edastamise hulka seadusest ega tarbijakrediidi direktiivist ei tulene. Selleks, et tarbija saaks teha valiku kogu asjakohase info alusel, vajab ta nii objektiivset kui ka subjektiivset teavet. Millist informatsiooni tarbijad vajavad või, missugune teave on nende jaoks asjakohane, on võimalik kindlaks määrata nii objektiivselt kui subjektiivselt. Objektiivselt vajaliku teabe puhul võib eristada viit kategooriat: teave lepingupoole, soorituse, kulude, lepingu ja õiguskaitsevahendite kohta. Need kategooriad iseloomustavad tarbijate majanduslikke huve ning nende kategooriatega seotud teave võib mõjutada tarbijate majanduslikku käitumist.²³² Subjektiivselt vajalik teave on peamiselt seotud tarbija nõustamiskohustusega.²³³

Teisest küljest on asunud seisukohale, et teabe üleküllus võib tarbijat valiku tegemisel takistada, sest liiga mahukas ja asjakohatu informatsioon võib olulisel määral takistada vajalike faktide äratundmist.²³⁴ Ka tarbijad tunnevad üldiselt, et võimu tasakaal tarbija ja krediidasutuse vahel on ebaloogiline ning puudub läbipaistvus toodete esitlemisel. Samuti kritiseeritakse krediidlepingute varjatud kulusid ning sihilikult keerukat keelt, mis on keskmisele tarbijale arusaamatu.²³⁵

²³⁰ Saare, K. *et al.* Laenusaja õiguste kaitse SMS-laenu lepingute puhul. *Juridica* 2010, I, lk 43.

²³¹ Saare *et al.* (2010), *supra* nota 230, lk 43.

²³² Ligi (2006), *supra* nota 224, lk 533.

²³³ *Ibid*, lk 534.

²³⁴ Ligi (2006), *supra* nota 224, lk 535.

²³⁵ European Commission Directorate. General Health and Consumer Protection, Pre-Contractual information for financial services, Qualitative study in the 27 member states summary report, 2008,

Käesoleva magistritöö autori hinnangul on teavitamiskohustus teabelehe tarbijale andmisega vajalik, kuid üldjuhul pelgalt formaalne toiming. Tarbijakaitseameti kolme tarbijakrediiti ja kombineeritud finantsteenust käsitleva uuringu tulemused aastatel 2011 kuni 2012²³⁶ näitavad, et teabeleht küll esitatakse, kuid tihti alles lepingu sõlmimisel või sellele järgnevalt. Informatsiooni esitamine sellisel viisil ei anna autori hinnangul tarbijale piisavalt aega vastava teabega tutvumiseks. Teisest küljest ei pruugi vahetult enne lepingu sõlmimist tarbija informeerimine ebamõistlikult koormavate lepingute sõlmimist ära hoida, kuivõrd tarbijate enda tahe sõlmitavaid lepinguid kriitiliselt hinnata on üldiselt madal.²³⁷ Tarbijad tunnistavad, et pööravad lepingueelsele informatsioonile vähe tähelepanu, kuna nende põhiline eesmärk on saada taotletav laen kätte, et neil oleks võimalik soetada kaupa, mille tarbeks krediiti võetakse.²³⁸ Seega ei pruugi igale tarbijale tarbijakrediidilepingu sisu ja tagajärgede selgeks tegemine praktikas üldse võimalik olla.²³⁹

Tarbijakrediidi direktiiv sõnaselgelt nõustamiskohustust ei sätesta, kuid preambula punkti 27²⁴⁰ kohaselt peaksid liikmesriigid tagama, et krediidiandjad annaksid tarbijatele selgitusi sobivaima krediiditoote leidmiseks, võttes arvesse krediidi pakkumise konkreetseid asjaolusid, tarbija vajadust nõustamise järele ning konkreetsete krediiditoodete laadi. Artikli 5 lõikest 6 tuleneb, et tarbijale antavad selgitused peavad olema piisavad, et tarbija saaks hinnata, kas pakutav krediidileping on kohandatud tema vajadustele ja finantsolukorrale.²⁴¹ Tulenevalt VÕS §-st 403⁵ on krediidiandja kohustatud andma tarbijale täiendavaid selgitusi ja hoiatama teda võimalikest ohtudest tarbijakrediidi võtmisel.²⁴²

Käesoleva töö autor leiab, et teavitamiskohutuse ning nõustamiskohustuse sidumine nii vastutustundliku laenamise kui ka hea usu põhimõttega on positiivne. Samas nõustub autor hinnanguga, mille kohaselt on hea usu põhimõttega kooskõlas ka jätta krediidiandjale võimalus eeldada, et tarbija on keskmiselt mõistlik inimene, kes suudab esitatavat teavet mõista ning soovi korral saada rohkem infot, kui krediidiandja vastavalt seadusele väljastab, vastavat infot küsitakse.

ec.europa.eu/consumers/financial_services/reference_studies_documents/docs/pci_final_report_200802_en.pdf (17.02.2017), lk 8.

²³⁶ Tarbijakaitseamet. Kombineeritud finantsteenuste kordusuuring, 2012.

www.tarbijakaitseamet.ee/sites/default/files/veebihaldus/artikkel/files/kombineeritud_finantsteenused_kordusuuring_kokkuvote.pdf (17.02.2017).

²³⁷ European Commission Directorate (2008), *supra* nota 235, lk 9 ja lk 32.

²³⁸ Ligi (2006), *supra* nota 224, lk 536.

²³⁹ Reinson (2013), *supra* nota 173, lk 21.

²⁴⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/48/EÜ, preambula p 27.

²⁴¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/48/EÜ, art 5.

²⁴² VÕS RT I, 31.12.2016.

Krediidiandjal puudub võimalus näha ette täiendavate selgituste andmise vajadust tarbijale, kes kinnitab, et mõistab lepingu sõlmimisega kaasnevaid tagajärgi ja soovib lepingut sellistel tingimustel sõlmida.²⁴³

Seega kohustub krediidiandja väljastama täiendavaid selgitusi tarbija päringu korral ning tarbija kohustub tegema kõik endast oleneva, mõistmaks krediidilepingu sisu, sealhulgas nõudma vajadusel täiendavat infot. Tarbija, kes allkirjastab krediidilepingu lepingutingimusi mõistmata, kahjustab sellise tegevusega potentsiaalselt nii ennast kui krediidiandjat ja peab tekitatud negatiivsete tagajärgete eest vastutama.²⁴⁴

Et tarbija saaks teha parima võimaliku valiku, peab tal olema ülevaade kõikidest asjassepuutuvatest faktidest. Selleks peab esitatud teave olema tõene. Tõese teabe avaldamise kohustus on seotud reklaamile esitatavate nõuetega. Reklaam on eksitav ja selle avaldamine keelatud, kui see tekitab valede faktide esitamise tõttu või muudel põhjustel tarbijal valearusaama.²⁴⁵

Krediidiandjatele pandud ulatuslikku teavitamiskohustust võib põhjendada asjaoluga, et lepingu sõlmimisel sidevahendi abil ei ole tarbijal võimalik ei tulevase lepingupartneri ega pakutava teenusega vahetult tutvuda ning ta saab otsuse langetamisel tugineda üksnes sidevahendi abil edastatud informatsioonile.²⁴⁶ Kaalutletud otsuse langetamiseks peab tarbijale esitatud teave olema põhjalik ning võrreldes muude sidevahendite abil sõlmitud lepingutega tuleb finantsteenuse pakkujal tarbijale anda tunduvalt ulatuslikumalt informatsiooni.²⁴⁷

Teavitamiskohustuse rikkumine ei muuda krediidilepingut tühiseks,²⁴⁸ omab tähendust tarbija taganemisõiguse seisukohast. Teavitamiskohustuse sisu nõuded ei saa tagada, et neid täidetakse. Tarbija jaoks on võrdselt oluline, et hästi oleks reguleeritud nii teavitamiskohustuse sisu nõuded kui ka õiguslikud tagajärjed juhuks, kui neid nõudeid rikutakse. Taganemisõiguse tähtaja pikenedamine on sisuliselt ainuke sõnaselgelt sätestatud õiguslik tagajärg, mis kaasneb teavitamiskohustuse rikkumisega.²⁴⁹

²⁴³ Reinson (2013), *supra* nota 173, lk 15.

²⁴⁴ *Ibid.*

²⁴⁵ *Ibid.*

²⁴⁶ Saare *et al.* (2010), *supra* nota 230, lk 42.

²⁴⁷ Võlaõigus I, komm (2016), *supra* nota 214, § 54¹, p 4.1, lk 306.

²⁴⁸ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 408 lg 2;

²⁴⁹ Ligi (2006), *supra* nota 224, lk 538.

1.3.3. Krediidivõimelisuse hindamine piisava teabe alusel ning hindamise tulemused

Üldlevinud arusaama järgi²⁵⁰ on tarbija krediidivõimeline siis, kui ta suudab krediidi lepingus sätestatud tingimustel tagasi maksta.²⁵¹ Vastutustundliku laenamise põhimõtte üks alustalasid on see, et krediidiandja annab ja tarbija võtab endale sellise laenu, mis vastab kõige paremini tema vajadustele ning võimalustele. See tähendab, et ei võeta liiga suurt kohustust, mille tagasimaksmisega tekib suure tõenäosusega hiljem probleeme. Nende probleemide vältimiseks sisaldabki vastutustundliku laenamise põhimõte krediidiandja kohustust hinnata tarbija krediidivõimelisust.²⁵²

Krediidivõimelisuse hindamise näol on tegemist kohustusega, mida sisaldavad nii Euroopa direktiivid kui ka Eesti seadusandlus. Tarbijakrediidi direktiivi kohaselt on laieneval krediiditurul oluline, et krediidiandjad ei tegeleks vastutustundetult laenamisega ega annaks krediiti ilma eelneva krediidivõimelisuse hinnanguta.²⁵³ Samuti sätestab direktiivi artikkel 8, et liikmesriigid tagavad, et enne krediidilepingu sõlmimist hindab krediidiandja tarbija krediidivõimelisust vajaduse korral tarbijalt saadud piisava teabe alusel kasutades tarvidusel asjakohaseid andmebaase.²⁵⁴ Krediidivõimelisuse hindamise eesmärgil peaks krediidiandjatel olema lubatud kasutada mitte ainult asjaomase krediidilepingu ettevalmistamisel tarbija poolt esitatud teavet, vaid ka pikaajase ärisuhte ajal esitatud teavet. Siinkohal tuleb täielikult toetada Suurbritannia finantsjäreelvalve ameti seisukohta, et laenusaja krediidivõimelisust puudutav informatsioon on laenuandmise otsustamise juures väga oluline.²⁵⁵ Eesti seadusandluses reguleerib krediidivõimelisuse hindamist VÕS § 403⁴ lõige 1 punkt 1, mille järgi peab krediidiandja omandama teabe, mis võimaldab hinnata, kas tarbija on võimeline krediidi lepingus kokkulepitud tingimustel tagasi maksta.²⁵⁶

Kuna tarbijakrediidi direktiivis ega VÕS-is ei avata krediidivõimelisuse mõistet ning selle hindamise täpset sisu, on Eesti krediidiandjatele jäetud tõlgendusruum direktiivist tulenevate kohustuste täitmiseks. Andmaks turuosalistele siiski teatud juhtnöörid VÕS-i tarbijakrediidi

²⁵⁰ Väljendub nii erinevates valdkondades reguleerivates direktiivides, kui ka VÕS-is ja Eestis kehtivates vastutustundliku laenamise juhendites.

²⁵¹ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk 705.

²⁵² Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 43.

²⁵³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/48/EÜ preambula, p 26.

²⁵⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ, art 8.

²⁵⁵ Siibak (2009), *supra* nota 17, lk 705-706.

²⁵⁶ VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

regulatsiooni ning ka KAS-i regulatsiooni rakendamiseks, on Finantsinspeksioon andnud soovitusliku juhendi vastutustundliku laenamise kohta.²⁵⁷ Nimetatud juhendi kohaselt hindab krediitiasutus, kas klient on võimeline tagastama laenu oma sissetulekute arvelt (võttes arvesse kliendi sissetulekute suurust), kas krediitiasutuse laenuandmise otsuse kaalumise perioodil teada olevate asjaolude põhjal võib oletada, et kliendi maksevõime on ettenähtavas tulevikus jätkusuutlik ja, kas kliendi võime laenu tagasi maksta on olemas vaatamata tema teadaolevatele finantskohustustele. Laenu jätkusuutlik tagasimaksmine tähendab laenu tagasimaksmist kliendi sissetuleku või säästude arvelt, vajaduseta realiseerida tagatis või muu kliendile kuuluv vara, välja arvatud juhtudel, kus laenu olemusest tulenevalt on tagatise hilisem realiseerimine toote olemuslik komponent, klient on võimeline täitma teisi varem võetud finantskohustusi ilma vajaduseta võtta uusi finantskohustusi, et tagasi maksta olemasolevat laenu.²⁵⁸

Tarbija krediitvõimelisuse hindamisel on piisav selline teave, mis võimaldab krediidiandjal teha kindlaks tarbija majandusliku olukorra²⁵⁹ ning selle alusel krediidi andmise üle põhjendatult otsustada.²⁶⁰ Tarbija on siinkohal kohustatud laenu taotlemise protsessis esitama krediidiandjale asjakohast, täielikku ja tõest teavet enda finantsolukorra ja võimaluste kohta ning kinnitama enda võimekust teha teadlik ja jätkusuutlik otsus krediidi võtmise kohta.²⁶¹ VÕS § 403⁴ lõike 5 kohaselt krediidiandja ei või soodustada ega julgustada tarbijat tema krediitvõimelisuse hindamiseks vajalikku teavet esitamata jätma.²⁶²

Krediitvõimelisuse hindamisel ja mõistliku laenukoormuse arvutamisel peab krediidiandja arvesse võtma kõik talle teada olevad asjaolud, mis võivad mõjutada tarbija võimet krediit tagasi maksta lepingus sätestatud tingimustel, sealhulgas tarbija varalise seisundi, regulaarse sissetuleku, teised varalised kohustused, varasemate maksekohustuste täitmine ja rahaliste kohustuste võimaliku suurenemise mõju.²⁶³ Tallinna Ringkonnakohus on asunud seisukohale, et krediidiandja peab krediitvõimelisuse hindamise aluseks võtma talle sellel hetkel esitatud andmed ning krediidisaaaja hilisem sissetulekute vähenemine ja makseraskusesse sattumine ei anna

²⁵⁷ Finantsinspeksioon (2016), *supra* nota 109.

²⁵⁸ *Ibid.*

²⁵⁹ Sealhulgas teave tarbija varalise seisundi, regulaarse sissetuleku, teiste varaliste kohustuste, varasemate maksekohustuste täitmine ning tarbijakrediitdilepingust tulenevate kohustuste võimaliku suurenemise mõju kohta.

²⁶⁰ Koll (2011), *supra* nota 5.

²⁶¹ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise eelnõu 761 SE seletuskiri, lk 25.

²⁶² VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

²⁶³ Tarbijakaitseamet. Juhend tarbijakrediidi pakkujatele ja vahendajatele, 2014.

www.tarbijakaitseamet.ee/sites/default/files/failid/dokumentid/juhend_tarbijakrediidi_pakkujatele_ja_vahendajatele.pdf (17.02.2017).

alust väita, et krediidiandja oleks rikkunud seadusest või muudest õigusaktidest tulenevaid kohustusi.²⁶⁴

Mõistliku laenukoormuse arvutamiseks ning tarbija tausta uurimiseks kasutab krediidiandja vajadusel avalikke andmekogusid²⁶⁵. Kogutud andmete põhjal teeb krediidiandja otsuse eelkõige selles osas, kas tarbija on võimeline jätkusuutlikult tagastama laenu oma sissetulekute ja olemasolevate varade arvelt ning arvestades juba olemasolevaid tarbija finantskohustusi.²⁶⁶ Harju Maakohtu otsuses 2-11-8471 on märgitud, et kontoväljavõtet peetakse tavaliseks abivahendiks isiku majandusliku seisundi hindamiseks, kuna see annab kohtu hinnangul piisava selguse taotleja kuludest ja tuludest.²⁶⁷ Kokkuvõtvalt, selleks et krediidiandja saaks hinnata tarbija krediidivõimelisust, peab ta koguma tarbija kohta piisavalt asjakohast teavet, kasutades selleks tarbijalt saadud teavet ning asjakohaseid andmekogusid.²⁶⁸

2013. aasta sügisel viis tarbijakaitseameti kiirlaenuettevõtetes läbi kontrolli, milles tuvastati, et tarbija tausta kontrollitakse põhjalikumalt alles alates 900 euro suurusest laenust.²⁶⁹ Autor võib isikliku kogemuse pinnalt väita, et Inbank AS väljastab veel käesoleval aastal Auto24.ee vahendusel laenu ilma tarbija krediidivõimelisust hindamata.²⁷⁰ Finantsinspektsiooni juhendi kohaselt peab krediidiasutus kliendi regulaarse sissetuleku suuruse arvestamisel võtma arvesse sissetulekute allikaid ja sissetulekute laekumise regulaarsust.²⁷¹ Lisaks eeltoodule peab krediidiandja tegema mõistlikke pingutusi kontrollimaks kõikide asjakohaste dokumentide õigsust, mis on aluseks, ning mis on olulised kliendi regulaarse sissetuleku suuruse arvutamisel. Samuti peab krediidiasutus juhendi kohaselt tegema mõistlikke pingutusi selgitamiseks välja võimalikud mõistlikult ettenähtavad muudatused kliendi sissetulekutes, välja arvatud asjaolud, mida krediidiasutus ei saanud ega pidanud ette nägema.²⁷² Seega ei ole autori hinnangul krediidivõimelisuse hindamisel tarbijalt kontoväljavõtte esitamise nõudmata jätmise mingil viisil

²⁶⁴ TlnRnKo 2-12-43792/31, p 53.

²⁶⁵ Andmekogu on avaliku teabe seaduse § 43¹ tähenduses riigi, kohaliku omavalitsuse või muu avalik-õigusliku isiku või avalikke ülesandeid täitva eraõigusliku isiku infosüsteemis töödeldavate korrastatud andmete kogum, mis asutatakse ja mida kasutatakse seaduses, selle alusel antud õigusaktis või rahvusvahelises lepingus sätestatud ülesannete täitmiseks.²⁶⁵ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise eelnõu seletuskirjas nimetatakse tarbija majanduslikku seisu kajastavateks andmekogudeks, mida on võimalik krediidivõimelisuse hindamisel kasutada, näiteks Ametlikud Teadaanded, kinnistusraamat, äriregister, maksukohustuslaste register jne.

²⁶⁶ Tarbijakaitseamet (2014), *supra* nota 263.

²⁶⁷ HMKo 2-11-8471/37.

²⁶⁸ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise eelnõu 761 SE seletuskiri.

²⁶⁹ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 47.

²⁷⁰ Inbank AS väljastas autorile 2017. aastal 8500 euro suuruse laenu ilma kontoväljavõtet analüüsima.

²⁷¹ Finantsinspektsioon (2016), *supra* nota 109, p 9.

²⁷² *Ibid.*

kooskõlas kohustuse kohase täitmisega.

Kokkuvõttes leiab ka autor, et krediitdivõimelisuse hindamise kohustuse sisu on regleeritud pigem abstraktselt, millest tulenevalt on krediidiandjale antud üsna lai otsustusvabadus, millise põhjalikkusega krediitdivõimelisuse hindamist läbi viiakse. Seda vabadust tasakaalustab VÕS § 403⁴ lõikest 13 tulenev põhimõte, et vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks vajalike kohustuste täitmist tõendab vaidluse korral krediidiandja. Seega peab krediidiandja igal konkreetsel juhul erinevaid andmeid aluseks võttes hindama, kui põhjalikult ta tarbija krediitdivõimelisust hindab, olles seejuures vajadusel valmis kohtus tõendama, et krediitdivõimelisuse hindamine on läbi viidud piisava hoolsusega.²⁷³

Autor rõhutab siinkohal, et tarbijakrediidi direktiiv ega Eestis kehtiv tarbijakrediidi regulatsioon ei sätesta krediidiandjale otsest keeldu krediitdivõimetu või kõrge riskiga tarbijale laenu väljastamise kohta. Ka Riigikohus on juhtinud seadusandja tähelepanu asjaolule, et vastutustundliku laenamise põhimõttest tuleneva krediidiandja põhikohustuse sisuks krediitdivõtja suhtes on hinnata krediidisaaaja krediitdivõimekust piisavalt tagamaks, et krediiti ei antaks isikule, kelle puhul on tõenäoline, et ta ei suuda seda jooksvast sissetulekust või muust eluks otseselt mittevajalikust varast tagasi maksta. Lähtuvalt eeltoodust, kui laenulepingu sõlmimisel on krediidiandjale selge, et krediitdivõtja ei suuda laenu tagastada, ei tohiks vastutustundliku laenamise põhimõtet järgides krediidisaaajale krediiti anda.²⁷⁴ Autor nõustub Riigikohtu seisukohaga ning leiab, et seaduses sätestatud keeld krediitdivõimetule isikule laenu anda tõhustaks oluliselt vastutustundliku laenamise põhimõttest tulenevate kohustuste täitmist.

²⁷³ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 51.

²⁷⁴ RKTko 3-2-1-169-13, p 21.

2. Õiguskaitsevahendite rakendamise probleematika

Tarbijakrediidilepingutest on kujunenud tähelepanuväärne sotsiaalne ja õiguslik probleem, ning paljud tarbijatest krediidivõtjad on sattunud silmitsi algse laenusummaga võrreldes ebaoproportsionaalselt suurte võlanõuetega. Ehkki tarbijakrediidilepingutele on paralleelselt kohalduvad nii sidevahendi abil sõlmitud finantsteenuse osutamise lepingute kui ka tarbijakrediidilepingute tarbijat kaitsvad sätted, ei ole nendest praktikas piisanud laenuvõtjate huvide efektiivseks kaitseks. Tegemist on probleemide ringiga, mida seadusandja on endale teadvustanud ning, millega on üritatud viimastel aastatel aktiivselt tegeleda.²⁷⁵ Tulenevalt ühiskondlik-poliitilisest survest ning sotsiaalsest vajadusest kaitsta tarbijaid ebamõistlikult suure kulukusega laenude eest, on Riigikogu üritanud samm-sammult ning mõlema poole huve ja õigusi kaaludes tarbijakrediidiga seotud probleeme vähendada, muuhulgas on üritatud reguleerida tehingu heade kommete vastasust ebamõistlikult kõrge krediidi kulukuse määra tõttu.²⁷⁶

Kuivõrd lepinguõiguse üks osa on lepinguvabaduse põhimõte hõlmab see vabadust pidada lepingueelseid läbirääkimisi ning otsustada, kas, kellega ja mis tingimustel leping sõlmida. Eelmise sajandi lõpuni valitses üldtunnustatud põhimõte, et lepingueelsed läbirääkimised ise ei loo õiguslikke tagajärgi ning neist ei tulene kohustust sõlmida leping. Kuid 20. sajandi lõpul ja 21. sajandi algul on lepinguvabaduse põhimõte üha enam pidanud taganema hea usu põhimõtte ees, millest tulenevalt on hakatud tunnustama kohustust käituda heas usus ka lepingueelsetel läbirääkimistel.²⁷⁷

Esimeses peatükis väljatoodud lepingueelsete kohustuste rikkumise korral peavad osapooled olema valmis ka õiguslikeks tagajärgedeks. Käesoleva magistritöö teine peatükk annabki ülevaate kehtivatest põhimõtetest ja õigusnormidest, millele on võimalik tugineda vastutustundliku laenamise seonduvate lepingueelsete kohustuste rikkumise korral.

²⁷⁵ Koll (2015), *supra* nota 116, lk 251.

²⁷⁶ Saare *et al.* (2010), *supra* nota 230, lk 50.

²⁷⁷ Värk, R. Kahju hüvitamise nõue lepingueelsete kohustuste rikkumisel, *Juridica* 2009, VI, lk 389.

2.1. Tarbija õiguste kaitse krediidiandja poolsete ebamõistlike õiguskaitsevahendite rakendamisel

Viivise nõudmise õigus tuleneb VÕS § 113 lõike 1 esimesest lausest, mille kohaselt võib võlausaldaja rahalise kohustuse täitmisega viivitamise korral nõuda võlgnikult viivitusintressi (viivis), arvestades kohustuse sissenõutavaks muutumisest kuni kohase täitmiseni.²⁷⁸ Kuivõrd hea usu põhimõtte oluliseks funktsiooniks on tõkestada õiguste kuritarvitamine²⁷⁹, ütleb TsÜS § 138 lõige 2, et õiguste teostamine ei ole lubatud seadusvastasel viisil, samuti selliselt, et õiguste teostamise eesmärgiks on kahju tekitamine teisele isikule.²⁸⁰

Kuna paljud krediidiandjad on nõudnud tarbijatelt krediidi tagasimaksmisega viivitamise korral ülisuurt viivitusintressi, tuginedes sõlmitud laenulepingule²⁸¹, põhjustavadki õiguspraktikas kõige enam probleeme laenusajaast võlgnikele laenuandja poolt esitatavad nõuded intresside, viiviste, leppetrahvide ja muude tasude maksmise kohta. Lepinguvabaduse põhimõttest tulenevalt on laenult makstava intressi suurus poolte kokkuleppe kujundada.²⁸² Riigikohus on aga korduvalt pidanud selgitama selliste kokkulepete lubatavuse piire ning intressi ja viivise omavahelist suhet.²⁸³

Kaasuses, mida Riigikohus on lahendanud kohtuasjas nr 3-2-1-108-02, on märgitud, et põhimõtteliselt tuleb ka viivisekokkuleppe kehtivust liigkasuvõtjalikkuse seisukohast hinnata TsÜS §-st 74 (teingu heade kommete vastasust reguleeriva normi varasem redaktsioon) lähtuvalt. Järgmisena on aga lisatud, et viivise rakendamine sõltub põhimõtteliselt võlgnikust endast ning seetõttu ei saa viivisekokkuleppe kohustust täitvat võlgnikku mingil viisil kahjustada. Viivisekokkulepete puhul tuleb rõhutada, et Riigikohtu seisukoha järgi ei saa ebamõistlikult suur viivisemäär olla teingu tühisuse aluseks. Küll on aga võimalik nõuda viivise vähendamist VÕS § 113 lõike 8 ja § 162 kohaselt. Viivise vähendamine eeldab aga võlgnikult aktiivset käitumist: kohus ei saa viivist vähendada omal algatusel.²⁸⁴ Kuivõrd Eesti kohtupraktikas on

²⁷⁸ VÕS RT I, 31.12.2016, 7

²⁷⁹ § 138 lg 2, p 3.7.1, Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne, Kirjastus Juura, Tallinn 2010, lk 418.

²⁸⁰ TsÜS RT I, 12.03.2015, 106.

²⁸¹ Kingissepp (2010), *supra* nota 1, lk 292.

²⁸² Reinson (2013), *supra* nota 173, lk 61.

²⁸³ Saare *et al.* (2010), *supra* nota 230, lk 45.

²⁸⁴ RK 3-2-1-108-02.

võlgnikud pahatihti jäänud oma õiguste kaitsel äärmiselt passiivseks, ei olegi sageli võimalik viiviseid vähendada, kui võlgnik üldse kohtusse ei ilmu või jätab kohtuistungil viivise vähendamise taotluse esitamata.²⁸⁵

Pikemat aega oli vaieldav, kas tarbijakrediidilepingu puhul saab tasumisega viivitamise korral nõuda viivist üksnes seadusjärgses määras (VÕS §-s 94 sätestatud seadusjärgne intressimäär pluss 8%) või ka rohkem. Nimelt sätestab VÕS § 415 lõige 1, et tarbijalt ei või võlgnetaivate maksete tasumisega viivitamisel nõuda § 113 lõikes 1 sätestatud viivise määrast kõrgemat viivist. Samas ei olnud aga selge, kas § 415 lõikes 1 toodud viide § 113 lõikele 1 oli mõeldud viitena üksnes § 113 lõike 1 teisele lausele või ka kolmandale lausele.²⁸⁶ Riigikohus on kinnitanud, kui pooled on kehtivas tarbijakrediidilepingus lepinguvabaduse põhimõtet järgides kokku leppinud seadusjärgsest viivisemääraast kõrgemas intressimääras, siis peab võlgnik arvestama ka sellega, et maksetega viivitamisel järgnevad VÕS § 415 lõikes 1 ja VÕS § 113 lõikes 1 kolmandas lauses sätestatud sanktsioonid, st kohustus maksta viivist lepinguga ettenähtud intressimäära järgi. Seega on laenuandjal põhimõtteliselt õigus nõuda tarbijalt viivist samas ulatuses, mida pooled näevad ette tarbijakrediidilepingus intressimäärana.²⁸⁷ Nõude suurus võib ulatuda kuni nõutava põhinõude suuruseni.²⁸⁸

Varasemalt sisaldasid tarbijakrediidilepingute tüüptingimused reeglina sätteid, millega nähti ette näiteks leppetrahvi laenusaja poolt maksmisega viivitamise ja/või sellest tuleneva lepingu ülesütlemise eest. Seega pidi võlgnik viivitusse sattumise sanktsioonina tasuma nii viiviseid kui ka leppetrahvi. Sellise praktika lõpetas Riigikohus otsusega, millega väljendatud seisukoha järgi tarbijakrediidilepingute puhul viivitusse sattumise ja sellest tuleneva lepingu ülesütlemise korral leppetrahvi nõuda ei saa, sest see oleks vastuolus VÕS §-dega 416 ja 421.²⁸⁹

Nagu viivisenõudel on ka võla sissenõudmiskuludel kompensatiivne funktsioon, mis lihtsustab raha tasumisega viivitamisest tekkinud kahju hüvitamist lepingut mitte-rikkunud poolele.²⁹⁰ Seega on sissenõudmiskulude hüvitamine võlausaldajale tekkinud kahju hüvitamine, millele kohalduvad kahju hüvitamise üldised reeglid (VÕS §§ 115, 127-140).²⁹¹ Lähtuvalt VÕS §-st 127 on kahju

²⁸⁵ Saare *et al.* (2010), *supra* nota 230, lk 45.

²⁸⁶ *Ibid.*

²⁸⁷ RKTko 3-2-1-120-08, p 12.

²⁸⁸ Reinson (2014), *supra* nota 173, lk 61.

²⁸⁹ RKTko 3-2-1-120-08, p 15.

²⁹⁰ Reinson (2014), *supra* nota 173, lk 60.

²⁹¹ Koll (2015), *supra* nota 116, lk 253.

hüvitamise nurgakiviks lepinguõiguses see, et kahjustatud isik tuleb asetada samasse olukorda, kus ta oleks olnud lepingu kohasel täitmisel.²⁹²

Sissenõudmisega seotud kulud on kulud²⁹³, mida võlausaldaja kannab seoses võlgnikult kohtuväliselt võla nõudmisega, see tähendab kulud, mida võlausaldaja on pidanud kandma toimingute tegemisel, et panna oma nõue võlgniku vastu maksma. Kuigi need kulutused tekivad võlausaldaja enda tegevuse tulemusel, on need tingitud võlgniku maksekäitumisest.²⁹⁴

Varasemalt oli sissenõudmisega seotud kulude nõudmise õigus sätestatud ainult VÕS § 113 lõikes 5, mille kohaselt sõltumata viivise maksmisest võib võlausaldaja nõuda võlgnikult viivitusest põhjustatud mõistlike võla sissenõudmiskulude hüvitamist.²⁹⁵ Kuivõrd täpsemad kriteeriumid puudusid, andis see võlausaldajatele laialdased võimalused tarbijatelt võlgade sissenõudmisel. Äärmusliku näitena võib tuua Justiitsministeeriumi kohtupraktika analüüsist juhtumi, kus võlgnikule esitati neli võla sissenõudmise kirja, lepingu ülesütlemise hoiatus, lepingu ülesütlemisavaldus, lisaks jäid võlgniku kanda inkassokulud, millest tulenevalt olid kõik sissenõudmisega seotud kulud kokku 445,15 eurot.²⁹⁶ Seega pandi niigi majanduslikesse raskustesse sattunud tarbija veelgi halvemasse majanduslikku olukorda.

1. oktoobril 2015 jõustunud VÕS §-ga 113² on sätestatud tarbijalt nõutavate sissenõudmiskulude ülepiirid.²⁹⁷ Kuivõrd tarbija kahjuks seaduses sätestatust kõrvale kalduvad kokkulepped on tühised²⁹⁸, ei pea tarbija võlausaldajale kokkulepitud summas sissenõudmiskulude hüvitist maksma. Kui tarbija on võlausaldajale tühise kokkuleppe alusel juba maksnud hüvitise, mis ületab seaduses sätestatud ülempiiri, on tal võimalik makstud summa alusetu rikastumise sätete alusel tagasi nõuda.²⁹⁹

²⁹² VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

²⁹³ Sissenõudmiskuludena on käsitletavad kulutused, mis on vajalikud võlgnikuga ühenduse saamiseks, näiteks võlgnikule helistamiseks või talle meeldetuletuskirjade saatmiseks, inkassoettevõtja teenuste kasutamisega seotud kulud jne.

²⁹⁴ Koll (2015), *supra* nota 116, lk 253.

²⁹⁵ VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

²⁹⁶ Koll (2015), *supra* nota 116, lk 254.

²⁹⁷ VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

²⁹⁸ *Ibid.*

²⁹⁹ Koll (2015), *supra* nota 116, lk 260.

2.2. Tehingu tühisus ja tühistamine

Eraõiguses eristatakse tühiseid ja tühistatavaid tehinguid. Kuigi mõlemad on kehtetud, seisneb vahe selles, et esimene on kehtetu ilma täiendavate õiguslike toiminguteta, kuid tühistatav tehing loetakse kehtivaks kuni teise poole avalduse esitamiseni.³⁰⁰ Ka DCFR on artiklist II.-7:207 nähtuvalt seisukohal, et heade kommetega vastuolus olev tehing on tühistatav. Antud artikli teine lõige sätestab, et kohus võib ebasoodsa tehingu tunnistada heade kommetega vastuolus olevaks ärakasutatud poole taotlusel.³⁰¹

Kuni 1. maini 2009 kehtinud TsÜS § 97 võimaldas füüsilistel isikutel tühistada tehingu, mis oli tehtud äärmiselt ebasoodsatel tingimustel, ainult siis, kui teine pool kasutas ära tehingu teinud isiku erakorralisi vajadusi, sõltuvussuhet, kogenematust või muid selliseid asjaolusid.³⁰² Riigikohus lähtuski oma praktikas põhimõttest, et ainuüksi kõrge intressimäära tõttu ei saa üldjuhul laenulepingut tühiseks pidada.³⁰³ Nimetatud seisukoha põhiargumendina on viidatud põhiseaduse § 32 lõikele 2, mille kohaselt on igal ühel õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Sellele tuginedes on Riigikohus leidnud, et laenuandjal on põhimõtteliselt õigus otsustada, millise intressiga ta laenu annab, kohtul aga ei ole õigust sekkuda isikute vabasse majandustegevusse ega kontrollida ilma seaduses sätestatud aluseta hinna suurust.³⁰⁴ Riigikohtu praktika mõjul on madalama astme kohtud varasemalt teinud kiirlaenudega seonduvaid hämmastavaid otsuseid. Märkimisväärse näitena võib välja tuua Harju Maakohtu otsuse nr 2-08-55988, kus SMS Laen OÜ laenas kostjale 3000 krooni, mõisteti tarbijalt võlgnevuse katteks välja 25 681,86 krooni ning lisaks veel 7650 krooni menetluskulude katteks.³⁰⁵ Autor rõhutab, et sarnased otsused ei ole erandlikud, vaid tegemist on tolle aja väljakujunenud praktikaga.

Tulenevalt ühiskondlik-poliitilisest survest ning ilmsest sotsiaalsest vajadusest kaitsta tarbijaid ebamõistlikult suure kulukusega laenude eest, võttis Riigikogu 25. veebruaril 2009 vastu

³⁰⁰ Urbanik (2014), *supra* nota 98, lk 10.

³⁰¹ C. v. Bar *et al.* Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR), art II.-7:207/A, http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf (31.03.2017).

³⁰² Küll *et al.* (2009), *supra* nota 21 lk 562.

³⁰³ RKTko 3-2-1-137-06, p 22; RKTko 3-2-1-21-06, p 20.

³⁰⁴ *Ibid.*

³⁰⁵ HMKo 2-08-55988.

seadusemuudatuse,³⁰⁶ millega täpsustati TsÜS §-s 86 sisalduvat heade kommete mõistet.³⁰⁷ Nimelt loeti edaspidi sundolukorra³⁰⁸ ärakasutamist (mille hulka kuulub ka liigkasuvõtmine) aluseks tehingu tühistamiseks.³⁰⁹ Seega, tõi TsÜS-i muudatus kaasa eelkõige tõendamiskoormuse ümberjagamise poolte vahel ning kohtu kohustuse omal algatusel kontrollida, kas sõlmitud tarbijakrediidileping poolte vahel on kehtiv.³¹⁰

Riigikohtu õigusteabe osakonnas TsÜS § 86 kohta koostatud kohtupraktika analüüsis nähtus, et TsÜS § 86 vähenese kohaldamise põhjuseks oli enamasti asjaolu, et tõendamata oli tehingu tegemise sundolukord. Seetõttu oli endiselt sisuliselt võimalik nõuda tarbijalt nii krediidi kasutamise kui ka makseviivitusse tagajärjel ebamõistlikult suuri tasusid.³¹¹ Seetõttu jõustus 1. juulil 2015 VÕS § 406² lg 1, mille esimese lause kohaselt on tarbijakrediidileping tühine, kui tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr ületab aastas krediidi andmise ajal Eesti Panga viimati avaldatud viimase kuue kuu keskmist krediidasutuste poolt eraisikutele antud tarbimislaenude kulukuse määra enam kui kolm korda.³¹²

TsÜS tehingute regulatsioonis sisalduvad ka tehingute tühistamise oluliseimad koosseisud, sealhulgas tehingu tühistamine olulise eksimuse või pettuse alusel. Eksimuse ja pettuse koosseisud TsÜS-is sisaldavad sarnaseid elemente, näiteks võivad mõlemad seisneda ühe tehingupoole poolt teisele poolele ebaõigete asjaolude avaldamises või sellisest asjaolust teatamata jätmises, millest hea usu põhimõttest lähtuvalt tulnuks teatada.³¹³ Järgnevaga käsitlebki autor TsÜS § 86 kohaldamise eeldusi ja peamisi probleeme, mis sellega praktikas tõusetuvad ning TsÜS §§ 92 ja 94 alusel tehingu tühistamise võimalusi.

³⁰⁶ Tsiviilseadustiku üldosa seaduse ja võlaõigusseaduse muutmise seadus RT I 2009, 18, 108.

³⁰⁷ Saare *et al.* (2010), *supra* nota 230, lk 46.

³⁰⁸ Raskete asjaolude ärakasutamise sünonüümiks on sundolukord.

³⁰⁹ Urbanik (2014), *supra* nota 98, lk 11.

³¹⁰ Tsiviilseadustiku üldosa seaduse ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu SE 365 seletuskiri.

³¹¹ Koll (2015), *supra* nota 116, lk 253.

³¹² VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

³¹³ Saare, K. *et al.* Tehingu tühistamise aluseks oleva ekimuse ja pettuse piiritlemine. *Juridica* 2007, X, lk 705.

2.2.1. Vastutustundliku laenamise põhimõttest hoidumise kokkulepe ja tehingu mittevastavus headele kommetele

Enne tehingu tühisuse ning tühistamise analüüsimist esitab autor küsimuse, kas VÕS § 403⁴ sätestatud vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise kujutab endast alati krediidiandja poolset rikkumist või oleks võimalik rikkumine välistada pooltevahelise vastavasisulise kokkuleppega.

Autor nõustub hinnanguga, et keskmine mõistlik tarbija ei sõlmiks talle kahjulikke kokkuleppeid vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimata jätmise kohta. Välistatud ei ole see aga näiteks kiirlaenude puhul, kus tarbija soov võibki olla, et tema maksevõimet ei analüüsitaks. Kui kokkulepe vastutustundliku laenamise põhimõtte mitte järgimise kohta sõlmitakse, siis tuleb analüüsida, kas selline kokkulepe ka kehtib.

VÕS § 421 esimene lause sätestab, et VÕS-i 22. peatüki 2. jaos sätestatud tarbija kahjuks kõrvalekalduv kokkulepe on tühine. Kuivõrd kokkulepe, mille kohaselt krediidiandja ei hinda tarbija krediitvõimelisust ega nõusta teda piisavalt, oleks ilmselgelt tarbijale kahjulik, ei saa VÕS § 421 regulatsioonist lähtuvalt selline kokkulepe olla kehtiv. Antud paragrahv on oma olemuselt imperatiivne ning selle eesmärk on tagada tarbijakrediidi direktiiviga sätestatud nõuete täitmine.³¹⁴ VÕS-i kommentaarides on muuhulgas asutud seisukohale, et üldjuhul puudutab tühisus üksnes seadusega vastuolus olevat kokkulepet või selle osa ega mõjuta lepingu kui terviku kehtivust. TsÜS §-s 85 sätestatud erandlike eelduste esinemise korral võib tühiseks osutada siiski ka kogu leping tervikuna.³¹⁵ TsÜS § 85 sätestab, et tehingu ühe osa tühisus ei too kaasa teiste osade tühisust, kui tehing on osadeks jagatav ja võib eeldada, et tehing oleks tehtud ka tühise osata.³¹⁶

Kõikides õigussüsteemides on sätestatud alused, mille korral tehing on tühine. Kuna praktika on näidanud, et seaduses loetletud konkreetsetest alustest ei piisa, et tagada kõikide tehingute tühisus, mis on vastuolus ühiskonnas aktsepteeritud moraalinormidega, on alates Rooma õigusest kohaldatud ühe tehingu tühisuse alusena tehingu vastuolu heade kommetega. Alused, mis

³¹⁴ Võlaõigus II, komm (2007), *supra* nota 125, § 421, lk 441.

³¹⁵ *Ibid.*

³¹⁶ TsÜS T I, 12.03.2015, 106.

määravad, kas leping on tühine heade kommete vastasuse tõttu, on riigiti väga sarnased, olenemata sellest, kas need tulenevad seadusest või kohtuniku otsusest.³¹⁷

Nagu kõik teised tehingud, võivad ka krediiti puudutavad tehingud olla heade kommete vastased ja seetõttu tühised. Üldreeglina seadus ei defineeri, millistele täpsetele tingimustele tehing peab vastama, et see oleks heade kommetega vastuolus.³¹⁸ Häid kombeid on rikutud, kui tehing oma sisult, motiivilt või eesmärgilt on vastuolus erapooletult ja õiglaselt mõtleivate inimeste sündsustundega. Probleem on, et asjaolud, mida peetakse ebaeetiliseks on ajas muutuvad. Eile mõeldamatuks peetud käitumine võib olla täna moraalselt aktsepteeritav ja vastupidi.³¹⁹ Riigikohus on rõhutanud, et tehingu heade kommete vastasuse hindamisel tuleb arvestada kogumis kõiki sellega seotud olulisi asjaolusid ning hindama igal üksikjuhtumil eraldi arvestades tehingu asjaolusid ja tehingu tegemise ajal kehtinud väärtushinnanguid.³²⁰

Kuigi nii tarbijakrediidi direktiiv kui ka VÕS nõuavad, et tarbijakrediidilepingutes sätestataks väga selgelt mitmed krediiti puudutavad tingimused, sealhulgas krediidi kulukuse määr, mis kajastab kõiki tarbija kulusid seoses krediidiga, ei piiranud senini VÕS ega tarbijakrediidi direktiiv otseselt krediidiandja ja –saaja õigusi intressi ja muude krediidiga seotud kulude suuruse kokkuleppimisel.³²¹ Alles 01. juulist 2015 täiendati VÕS-i §-ga 406², millega nähti ette tarbijakrediidilepingu krediidi kulukuse määra maksimaalne lubatud ülempiir.³²²

Seadusemuudatuse kohaselt peetakse ausalt ja õiglaselt mõtleivate inimeste õiglustunnet riivavaks krediidi kulukuse määra, mis ületab krediidiandmise ajal Eesti panga avaldatud viimase kuue kuu keskmist krediidiasutuste poolt eraisikutele antud tarbimislaenude kulukuse määra enam kui kolm korda.³²³ Kui krediidi kulukuse määr ületab seaduses sätestatud ülempiiri, loetakse tarbijakrediidileping tühiseks. Seega ei pea krediidi kulukuse määra ülempiiri ületamise puhul tarbija enam tõendama erakorralise vajaduse, sõltuvussuhte, kogenematususe või muu sellise asjaolu esinemist tarbijakrediidilepingu sõlmimisel. Tarbija maksab tühise lepingu järgi saadu tagasi tähtpäevaks, milleks ta pidi krediidi tervikuna tagasi maksma tühise tarbijakrediidilepingu järgi.

³¹⁷ Kuurberg, M. Heade kommetega vastuolus olevad tehingud kui tühised tehingud. *Juridica* 2005, III, lk 200.

³¹⁸ Õiguskantsler. Märgukiri tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 86 põhiseaduspärasusest, 2011, lk 7.

³¹⁹ Kuurberg (2005), *supra* nota 317, lk 200.

³²⁰ Õiguskantsler (2011), *supra* nota 318, lk 7.

³²¹ VÕS. RT I, 31.12.2016, 7, § 42 lg 2.

³²² Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus RT I, 12.03.2015, 5.

³²³ *Ibid.*

Krediidi kasutamise aja eest tuleb tarbijal maksta seadusjärgset intressi VÕS § 94 lõikes 1 sätestatud suuruses.³²⁴

Ka varem kehtivas õiguses oli olemas krediidi kulukuse määra piirangu regulatsioon, millega üritati tarbijat kaitsta ebamõistlikult kõrgete kuludega tarbijakrediidilepingute täitmise eest. Selline tarbijakrediidileping võis TsÜS-i § 86 alusel olla heade kommete vastane ja seetõttu ka tühine.³²⁵ TsÜS § 86 lõike 2 kohaselt on tehing heade kommetega vastuolus muu hulgas, kui pool teab või peab teadma tehingu tegemise ajal, et teine pool teeb tehingu tulenevalt oma erakorralisest vajadusest, sõltuvussuhtest, kogenematuses või muust sellisest asjaolust, ja kui:

- 1) tehing on tehtud teise poole jaoks äärmiselt ebasoodsatel tingimustel või;
- 2) pooltele tulenevate vastastikuste kohustuste väärtus on heade kommete vastaselt tasakaalust väljas.³²⁶

Nimetatud TsÜS-i muudatustega püüti konkreetset ühiskondlikku probleemi lahendada küllalt üldiste normide muutmisega, millega anti sisuliselt võimalus käsitada igasugust turuhinnast kõrgema intressiga laenulepigut tühisena, seda ka juhul, kui pooltel peaks normaalse majandustegevuse funktsioneerimiseks säilima intressi kokkuleppimise võimalus.³²⁷ Kuna TsÜS § 86 regulatsioon ei saavutanudki soovitud kaitse-eesmärki tulenevalt tarbijale pandud tõendamiskoormusega kaasnevatest raskustest, on VÕS § 406² eesmärk panna TsÜS-ist tulenev krediidi kulukuse määra piirang paremini toimima. Võrreldes kehtiva TsÜS-iga on tarbijale kõige suurem kasu see, et tehingu tühisus kaasneb juba ainuüksi krediidi kulukuse määra ülempiiri ületamisega ning täiendavaid tehingu heade kommete vastasust kaasa toovaid eeldusi enam tõendama ega hindama ei pea. See omakorda tähendab, et kohus saab tehingu tühisust ebamõistlikult kõrge krediidi kulukuse määra tõttu hinnata oma ametiülesannetest lähtuvalt.³²⁸

Kuivõrd krediidi kulukuse määra ületamine on vaid üks alus, mille korral võib tehing olla tühine, analüüsib autor siiski TsÜS § 86 olemust. TsÜS § 86 kohaldamisel eristada objektiivseid ja subjektiivseid teokoosseise, mille esinemine on vajalik tehingu tühisuse tuvastamiseks. Objektiivne teosseis on sõnastatud alternatiivsena ja sisaldub TsÜS § 86 lõike 2 punktides 1 ja 2. Alternatiivne ülesehitus tähendab seda, et tühisuse kaasatoomiseks ei pea esinema mõlemad

³²⁴ Õunpuu (2015), *supra* nota 107, lk 313.

³²⁵ Tsiiviilkohutomenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 844 SE seletuskiri.

³²⁶ TsÜS RT I, 12.03.2015, 106.

³²⁷ Kull (2009), *supra* nota 5, lk 562.

³²⁸ Koll (2015), *supra* nota 116, lk 256.

punktides 1 ja 2 nimetatud faktilised asjaolud, vaid piisab ühe esinemisest. Heade kommete vastase tühise tehingu subjektiivne koosseis on esitatud TsÜS § 86 lõike 2 preambulas ja väljendub sõnastuses “kui pool teab või peab teadma tehingu tegemise ajal, et teine pool teeb tehingu tulenevalt oma erakorralisest vajadusest, sõltuvussuhtest, kogenematuses või muust sellisest asjaolust”.³²⁹

Riigikohus oli enne seaduse muudatust korduvalt asunud seisukohale, et kohtul ei ole õigust sekkuda isikute vabasse majandustegevusse ega kontrollida ilma seaduses sätestatud aluseta hinna suurust või vastastikuste kohustuste tasakaalu. Kuna põhiseaduse § 32 lõike 2 kohaselt on igäihel õigus oma omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada, siis peaks ka krediidiandjal põhimõtteliselt olema õigus otsustada, millise intressiga ta laenu annab, nagu igal majandustegevusega tegeleval isikul on õigus kokku leppida hinnas tema poolt pakutava kauba või teenuse eest.³³⁰

Riigikohus on tehingu tunnistamisel heade kommetega vastuolus olevaks järjekindlalt lähtunud VÕS §-s 29 sätestatud tõlgendamise reeglitest. Kokkuvõtlikult võivad vastuolule heade kommetega viidata lepingu ebasoodsad tingimused (kõrge intressimäär), ühe poole raske olukord lepingu sõlmimisel (sundolukord) ning teise poole liigkasuvõtjalik käitumine.³³¹ Tulenevalt TsÜS § 86 lõikest 3 on tarbijakrediidilepingute puhul juba eelduslikult heade kommetega vastuolus tehingud, milles tarbijale antud krediidi kulukuse määr ületab enam kui kolm korda Eesti Panga avaldatud keskmist selliste tarbijakrediitide kulukuse määra, mida krediidiasutused annavad eraisikutele.³³²

TsÜS § 86 lõige 2 sisaldab näitliku loetelu neist elementidest, mida seaduse kohaselt tuleb lugeda heade kommete vastaseks ja seega tühiseks. Näitlik loetelu tähendab, et heade kommete vastaseks saab pidada ka teisi asjaolusid, mis otseselt § 86 lõikest 2 ei tulene.³³³ TsÜS § 86 lõike 2 punkti 2 puhul tuleb rõhutada, et heade kommete vastaselt saavad tasakaalust väljas olla üksnes vastastikused kohustused. Vastastikuste kohustuste tuvastamise üldreeglik on tehingu tasulisus-vastastikused on tasu maksmine ja sellele vastav teise poole sooritus. Tarbijakrediidilepingu puhul vastastikuseks kohustuseks krediidi kasutada andmine krediidiandja poolt ning intressi maksmine tarbija poolt. Krediidilepingus ei ole vastastikuseks kohustuseks krediidi tagasimaksmine, sest see

³²⁹ Kingissepp (2010), *supra* nota 1, lk 292.

³³⁰ RKTko 3-2-1-108-02, p 10; RKTko 3-2-1-140-07, p 32.

³³¹ RKTko 3-2-1-108-02, p 11; RKTko 3-2-1-80-02, p 12.

³³² Kull (2009), *supra* nota 21, lk 562.

³³³ Tsiviilseadustiku üldosa seaduse ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu SE 365 seletuskiri.

ei kujuta endast tasu krediidi kasutamise eest. Seega, tuleb krediidilepingu puhul TsÜS § 86 lõike 2 punkti 2 kohaldamiseks tuvastada heade kommete vastane ebaproportsionaalsus krediidisumma ning intressi vahel.³³⁴

Siinkohal märgib autor, et ka tarbijad püüavad oma võetud kohustustest hiljem taganeda, leides erinevaid viise tehingu tühiseks muutmiseks. Eelkõige proovitakse tugineda liigkasuvõtjalikele intressidele, kuid see ei ole niisama lihtne. Nii on Ringkonnakohus jätnud tsiviilasjas nr 2-10-2110 jätnud hagi laenulepingu tühisuse tunnustamiseks rahuldamata. Ringkonnakohus on rõhutanud, et laenuleping oleks heade kommete vastasuse tõttu tühine, pidi hagejal esinema laenu võtmiseks ka erakorraline vajadus, sõltuvussuhe, kogenematus või muu selline asjaolu, mida Riigikohus on oma lahendis nimetanud sundkolukorraks. Kollegium leidis, et hageja ole põhjendanud ega tõendanud, nagu oleks ta olnud vaidlusalust laenu võttes sundolukorras TsÜS § 86 lõike 2 mõttes.³³⁵

Millised kohustused on heade kommete vastaselt tasakaalust väljas ja millised mitte, on raske üheselt väita. TsÜS § 86 lõigetes 2 ja 3 on tarbijakrediidilepingute osas võrreldes TsÜS § 86 lõikega 1 ja üldise põhimõttega, et seadus ei kirjelda täpselt, millist tehingut pidada heade kommetega vastuolus olevaks, kehtestatud eriregulatsioon. Nimelt on TsÜS § 86 lõigetes 2 ja 3 näitlikustatud, millist tarbijakrediidilepingut tuleb eelduslikult pidada heade kommetega vastuolus olevaks. Täpsemalt tuleneb TsÜS § 86 lõigete 2 ja 3 regulatsioonist, et kui tarbijakrediidilepingus ületab tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr krediidi andmise ajal Eesti Panga viimati avaldatud keskmist krediidiasutuste poolt eraisikutele antud tarbimislaenude kulukuse määra enam kui kolm korda (praegusel juhul on vastavaks kolmekordseks määraks 56,85%³³⁶), siis eeldatakse, et selles lepingus on pooltele tulenevate vastastikuste kohustuste väärtus heade kommete vastaselt tasakaalust väljas ning tarbija on teinud selle tehingu tulenevalt oma erakorralisest vajadusest, sõltuvussuhtest, kogenematusesest või must sellisest asjaolust ja see tehing on seetõttu heade kommetega vastuolus ja tühine.³³⁷

Varasema kohtupraktika kohaselt ei ole heade kommetega vastuolus olevaks peetud laenuintressi, mille suurus küündib 72%-ni kahe aasta kohta. Samas on 60%-ne aastane intrsemäär Riigikohtu

³³⁴ Tsiviilseadustiku üldosa seaduse ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu SE 365 seletuskiri.

³³⁵ TlnRnKo 2-10-2110.

³³⁶ Eesti Pank. Finantssektori statistika.

statistika.eestipank.ee/?lng=et#listMenu/2273/treeMenu/FINANTSSEKTOR/147/979 (17.02.2017).

³³⁷ Õiguskantsler (2011), *supra* nota 318.

hinnangul olnud ebaproportsionaalne. Tasakaalust väljas olevaks võib pidada selliseid tingimusi, mille puhul ühele poolele tulenevad kohustused ja teisele poolele ei tulene.³³⁸

Kui üks kahest objektiivsest teokoosseisust on täidetud, peab heade kommete vastasuse esinemiseks olema täidetud ka subjektiivne teokoosseis. Heade kommete vastase tehingu subjektiivne koosseis on kirjas TsÜS § 86 lõike 2 preambulas.³³⁹ Subjektiivne teokoosseis on TsÜS § 86 lõike 2 preambula kohaselt tehingu tühisuse saavutamiseks nõutav tehingu poole teadmine või teadmapidamine.³⁴⁰ Asjaoludest teadmine on käesoleval juhul teadmine sellest, et teine pool teeb tehingu tulenevalt enda erakorralisest vajadusest või sõltuvussuhtest. VÕS § 15 lõike 4 alusel võib väita, et isik ei pea teadma teise poole tehingu tegemise asjaoludest, kui ta ei tea neid asjaolusid hooletusest.³⁴¹ Kui asjaolusid ei teata raskest hooletusest, siis võib väita, et ta vähemalt pidi teadma. Raske hooletus on defineeritud VÕS § 104 lõikes 4.³⁴² Seega on määravaks see, kas tehingu pool on järginud käibes vajalikku hoolt teise poole erakorralise vajaduse, sõltuvussuhte, kogenematuse jms tuvastamiseks olulisel määral.³⁴³

TsÜS § 86 lõige 3 on Eesti õiguses võrdlemisi uus nähtus. Selle sätte eesmärgiks on subjektiivse teokoosseisu esinemise tõendamiskoormuse ümberpööramine juhtumiks, kus vastastikuste kohustuste väärtus on silmatorkavalt tasakaalust väljas. Tõendamiskoormuse ümberpööramise tulemuseks on see, et isik, kes tehingu tühisusele tugineb, peab tõendama üksnes objektiivsete asjaolude esinemist. Tehingu teine pool peab tühisuse väitega mittenõustumisel tõendama, et tegi poole erakorralise vajaduse, sõltuvussuhte jms tuvastamisel kõik toimingud hoolsuega, mida käibes olulisel määral vajalikuks peetakse. Krediidilepingute puhul on kõrge intressiga krediidi andmisel käibes vajalikuks hooleks vähemalt teise poole majandusliku olukorra tuvastamine.³⁴⁴ Kui krediidiandja ei suuda neid eeldusi kohtus ümber lükata, kohaldub TsÜS § 86 lõige 4.³⁴⁵

TsÜS § 86 lõige 4 reguleerib õiguslikku tagajärge olukorras, kus lepingus kokkulepitud vastastikused kohustused (krediidisumma ning sellelt makstav intress) on heade kommete vastaselt ebanõistlikult tasakaalust väljas. Säte ütleb et, kui tehing on heade kommete vastase

³³⁸ Õiguskantsler (2011), *supra* nota 318.

³³⁹ TsÜS RT I, 12.03.2015, 106.

³⁴⁰ *Ibid.*

³⁴¹ VÕS RT I, 31.12.2016, 07.

³⁴² *Ibid.*

³⁴³ Tsiviilseadustiku üldosa seaduse ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõusse 365 seletuskiri.

³⁴⁴ *Ibid.*

³⁴⁵ Õiguskantsler (2011), *supra* nota 318, lk 7.

intressi tasumise kohustuse tõttu tühine, siis on intressi või muud sellesarnast laenu kasutamise ajast sõltuvat tasu maksuma kohustatud poolel õigus tühise tehingu järgi saadu tagastada selleks tähtpäevaks, milleks ta pidi laenu tervikuna tagasi maksuma tühise tehingu järgi. Sellisel juhul tuleb laenu kasutamise aja eest maksta intressi VÕS § 94 lõikes 1 sätestatud suuruses.³⁴⁶ VÕS § 94 lõige 1 ütleb, et kui kohustuselt tuleb vastavalt seadusele või lepingule tasuda intressi, on intressimääraks poolaasta kaupa Euroopa Keskpanga põhirefinantseerimisoperatsioonidele kohalduv viimane intressimäär enne iga aasta 1. jaanuri ja 1. juulit, kui seaduses või lepinguga ei ole ette nähtud teisiti (intressimäär praeguse seisuga on 0,00% aastas³⁴⁷).

2.2.2. Eksimus ja pettus

TsÜS-i tehingute regulatsioon sisaldab tehingute tühistamise olulisemaid üldkoosseise, ³⁴⁸ sealhulgas tehingu tühistamist olulise eksimuse (§ 92) ja pettuse (§ 94) alusel. TsÜS-i eksimuse ja pettuse üldkoosseisud sisaldavad väga sarnaseid elemente. Eksimusena saab käsitleda isiku tegeliku tahte ja objektiivse tahteavalduse lahknevust.³⁴⁹ TsÜS § 92 lõike 1 kohaselt on eksimus ebaõige ettekujutus tegelikest asjaoludest.³⁵⁰ Asjaolude alla tuleb silmas pidada faktilisi asjaolusid.³⁵¹ Tehingu tühistamise vajadus olulise eksimuse korral tekib siis, kui see seondub tehingu sisu, tagajärgede või tehingu tegemise aluseks olevate asjaoludega.³⁵²

Tehingu tühistamiseks eksimuse alusel peab TsÜS § 92 lõike 2 kohaselt alati olema tegemist olulise eksimusega, s.t eksimusega ajaolus, mis on piisavalt tähtis, mõjutamaks tehingu teinud isikuga sarnast mõistlikku isikut konkreetset tehingut konkreetset tingimustel tegema.³⁵³ Ka pettuse puhul on tegemist eksimusega, mis aga eeldab teise tehingupoole eksimuse esile kutsumist või tema eksimuses hoidmist ebaõigete andmete avaldamisega või sellistest asjaoludest teatamata jätmisega, mis on hõlmatud hea usu põhimõttest tuleneva teavitamiskohustusega.³⁵⁴ Seega nii

³⁴⁶ TsÜS RT I, 12.03.2015, 106.

³⁴⁷ Eesti Pank. Võlasuhete intressimäär. www.eestipank.ee/volasuhete-intressimaar (27.01.2017).

³⁴⁸ TsÜS § 90 lg 1 kohaselt võib tehingu, mis on tehtud olulise eksimuse, pettuse, ähvarduse või vägivalla mõjul, seaduses sätestatud korras tühistada.

³⁴⁹ Saare *et al.* (2007), *supra* nota 313, lk 706.

³⁵⁰ TsÜS RT I, 12.03.2015, 106.

³⁵¹ Tsiivilseadustiku üldosa seadus, komm (2010), *supra* nota 279, § 92, p 3.1, lk 299.

³⁵² *Ibid.*

³⁵³ Saare *et al.* (2007), *supra* nota 313, lk 706.

³⁵⁴ *Ibid.*

eksimuse kui ka pettuse alusel tehingu tühistamise eeldus on, et teise tehingupoole poolt teatavaks tehtud asjaolud või sellistest asjaoludest teatamata jätmine, millest tulnuks hea usu põhimõttest lähtuvalt teist poolt teavitada, on põhjuslikus seoses tahteavalduse tegijal tegelikest asjaoludest ebaõige ettekujutuse tekkimisega.³⁵⁵ Autori hinnangul on antud eeldus vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise esinemisel täidetud näiteks tarbija poolt eksimisega lepingu vastavuses tema krediitdivõimelisusega. Teisalt krediidiandja poolt avaldamata teabe või vale hinnangu avaldamisega pakutava krediitilepingu sobivusest tarbija maksevõimega, luues seejuures tarbijale vale arusaama tarbijakrediitilepingu sobivuse osas.

Mitte igasuguse olulise eksimuse esinemine ei anna eksinud poole õigust eksimuse tõttu tehtud tehingut tühistada. Lisaks olulise eksimuse esinemisele peab olema täidetud veel mõni TsÜS § 92 lõike 3 punktides 1-3 toodud tühisust õigustav asjaolu.³⁵⁶

Tulenevalt VÕS § 403⁴ sätestatust on krediidiandja kohustatud seoses tarbijakrediidiga järgima vastutustundliku laenamise põhimõtet, sealhulgas hindama tarbija krediitdivõimelisust.³⁵⁷ Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks on krediidiandja vastavalt VÕS § 403⁵ lõikele 1 kohustatud andma tarbijale piisavalt selgitusi, et tarbija saaks hinnata pakutava tarbijakrediitilepingu vastavust tema vajadustele ja finantsolukorrale.³⁵⁸ Jättes tarbijat teavitamata asjaolust, et tema krediitdivõimelisus ei ole tegelikult piisav kokkulepitud tingimustel sõlmitavast lepingust tulenevate kohustuste täitmiseks, on tarbija eksimus põhjustatud krediidiandja tegevusetusest, mis ei ole autori hinnangul hea usu põhimõttega kooskõlas. Antud juhul võiks kõne alla tulla tuginemine TsÜS § 92 lõike 3 punktile 2, mis kohaldub, kui tehingu teine pool teadis või pidi eksimusest teadma ja eksinud poole eksimusse jätmine oli vastuolud hea usu põhimõttega.³⁵⁹

Kuna pettuse mõiste on avatud eksimuse kaudu ning nende mõlema koosseisud võivad seonduda ühe tehingupoole poolt teisele poolele asjaolude avaldamise või avaldamata jätmisega, on oluline eksimuse ja pettuse koosseisu täpsem piiritlemine. Kui eksimuse puhul eeldab tehingu tühistamise õigus muuhulgas selle tõendamist, et tegemist on olulise eksimusega, siis pettuse korral ei oma eksimuse olulisus tähendust. Vajalik on ainult tuvastada petja tahtlus teise poole eksimusse viimise

³⁵⁵ Tsiviilseadustiku üldosa seadus, komm (2010), *supra* nota 279, § 92, p 3.1, lk 299.

³⁵⁶ *Ibid.*, § 92, p 3.3.1, lk 300.

³⁵⁷ VÕS. RT I, 31.12.2016, 7.

³⁵⁸ *Ibid.*

³⁵⁹ Tsiviilseadustiku üldosa seadus, komm (2010), *supra* nota 279, § 92, p 3.3.3, lk 302.

või selles hoidmise suhtes.³⁶⁰ Riigikohus on otsuses 3-2-1-5-99 märkinud, et “pettuse puhul võib tahtlus seisneda väidetava petja teadmises, et ta avaldab valet või vaikib tõest eesmärgiga kallutada teist isikut tehingut tegema”.³⁶¹

Kokkuvõtvalt võib asuda seisukohale, et vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimata jätmise korral võib TsÜS § 92 eelduste esinemisel olla täidetud eksimuse koosseis ning seega on tarbijal võimalik tarbijakrediidileping tühistada. Kui krediidiandja viib tarbija tahtlikult eksimusse või hoiab teda eksimuses, siis võib olla täidetud ka pettuse koosseis vastavalt TsÜS §-le 94.³⁶² Vastavalt TsÜS § 99 lõike 1 punktile 2 võib tehingu eksimuse või pettuse korral tühistada kuue kuu jooksul eksimusest või pettusest teadasaamisest, kuid hoolimata eeltoodust ei või tehingut tühistada, kui tehingu tegemisest on möödunud kolm aastat.³⁶³

2.2.3. Tehingu tühisuse ja tühistamise tagajärjed

Tühine tehing õiguslikke tagajärgi ei tekita, mis tähendab, et sellest ei teki tehingu eesmärgiks olnud õigusi ja kohustusi.³⁶⁴ Tehingu tühisusega on aga otseselt seotud ka tühise tehingu tagajärg ehk tagasitäitmise küsimus.³⁶⁵ Üldiselt tähendab lepingu tühisus, et sellise lepingu alusel ei saa lepingupoole suhtes esitada ei lepingu täitmise nõuet ega kahjunõuet, vastu võetav võib olla ainult restitutsiooninõue.³⁶⁶ Seega, kuigi tühise tehingu täitmist ei saa nõuda, kui tühise tehingu järgi on midagi üle antud, tuleb see tagastada alusetu rikastumise sätete³⁶⁷ alusel.

Tagasinõudmise aluseks ongi VÕS § 1028, kuna antud juhul on tegemist olukorraga, kus üleandja võib saadu saajalt tagasi nõuda, sest üleandmise kohustust ei ole olemas.³⁶⁸ Erandiks on tagasinõudmiste juures VÕS § 1028 lõike 2 punkt 3, mille kohaselt tühise tehingu täitmisena saadu tagasinõudmine oleks vastuolus tehingu tühisust ettenägeva sättega või sellise sätte eesmärgiga.³⁶⁹

³⁶⁰ Värk (2015), *supra* nota 277, lk 706.

³⁶¹ RKTko 3-2-1-5-99.

³⁶² TsÜS RT I, 12.03.2015, 106.

³⁶³ *Ibid.*

³⁶⁴ Varul, P. Tühine tehing. *Juridica* 2011, I, lk 45.

³⁶⁵ Kuurberg (2005), *supra* nota 317, lk 207.

³⁶⁶ *Ibid.*

³⁶⁷ Vt VÕS RT I, 31.12.2016, 7, 52. peatükk.

³⁶⁸ Varul (2011), *supra* nota 364, lk 45.

³⁶⁹ VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

TsÜS § 86 ning VÕS § 406² tagasinõude keeldu ette ei näe, kuivõrd antud sätte otsene eesmärk on kindlasti heade kommetega vastuolus oleva tehingu tühisus. Kuna tehingu tühisusega on otseselt seotud tehingu täitmine ja tagasitäitmine, siis lisaks peaks sätte eesmärgiks olema tagasitäitmise küsimuses õiglase lahenduse tagamine. TsÜS § 86 puhul ei saa üheselt öelda, et alati oleks õiglane tagajärg tagasinõude keelamine, või lubamine, ja seda põhjusel, et heade kommete vastasust tingivad alused on erinevad.³⁷⁰ Tarbijakrediidilepingute puhul on tagasitäitmise kohustus sätestatud VÕS § 406² lõikes 3, mille kohaselt kui tarbijakrediidileping on sama paragrahvi lõikes 1 sätestatu kohaselt tühine, siis maksab tarbija tühise tarbijakrediidilepingu järgi saadu tagasi selleks tähtpäevaks, milleks ta pidi krediidi tervikuna tagasi maksuma tühise tarbijakrediidilepingu järgi.³⁷¹

Autor peab huvitavaks ka nõ objektiivsemat tagajärge, mille puhul kumbki pooltest ei saaks tühise tehingu järgi saadud osa endale. See võiks minna näiteks riigile või heategevuseks.³⁷² Autori hinnagul võiks säärane lahendus olla distsiplineeriv nii tarbijale laenu võtmise vajaduse hindamisel kui ka krediidiandjale tarbijale sobivaima laenu toote väljastamisel.

Kui eksimuse tõttu tühistatava tehingu puhul on tegemist lepinguga, võib TsÜS § 92 alusel tekkiv tehingu tühistamise õigus konkureerida VÕS §-s 14 sätestatud lepingueelsete kohustuste rikkumise tagajärjel tekkivate õiguskaitsevahenditega. Sellisel juhul saab lepingupool valida, kas ta tühitab lepingu või esitab VÕS §-st 14 tuleneva kohustuse rikkumise tagajärjel teise poole vastu VÕS §-s 115 sätestatud kahju hüvitamise nõude.³⁷³

Ka tehingu tühistamine TsÜS § 92 alusel toob kaasa selle tagasitäitmise VÕS § 1028 jj alusel koos TsÜS § 101 tuleneva kahju hüvitamise nõude esitamise võimalusega. Kokkuvõttes tuleb isik panna olukorda, kus ta oleks olnud, kui ta ei oleks tühistatud tehingut üldse teinud.³⁷⁴ Alusetu rikastumise sätete alusel kohene täissumma tagastamine osutub tõenäoliselt juba makseraskustesse sattunud tarbija jaoks võimatuks, mistõttu satub ta suure tõenäosusega makseviivitusse, millega kaasneb seadusjärgse viivise maksmise kohustus.

³⁷⁰ Kuurberg (2005), supra nota 317, lk 208.

³⁷¹ VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

³⁷² Kuurberg (2005), supra nota 317, lk 207.

³⁷³ Tsiviilseadustiku üldosa seadus, komm (2010), supra nota 279, § 92, p 3.7, lk 303-304.

³⁷⁴ *Ibid.*

Eksimuse või pettuse alusel sõlmitud lepingu tühistamisel, võib tarbija TsÜS § 101 lähtuvalt nõuda teiselt poolelt kahju hüvitamist. Olemuslikult on antud paragrahvi näol tegemist lepingueelsest võlasuhtest tulenevate kohustuste rikkumise erikoosseisuga.³⁷⁵ Kahju hüvitamise nõude koosseis kattub suuresti VÕS § 115 alusel hüvitise nõudmisega, mida käsitletakse põhjalikumalt käesoleva magistritöö järgmises alapeatükis.

TsÜS § 101 alusel kahju hüvitamise nõude eeldusteks on tehingu kehtiv tühistamine ning teise poole teadmine tehingu tühistamise aluseks olevatest asjaoludest.³⁷⁶ Olukorras, kus tehing on vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimata jätmise korral eksimuse või pettuse alusel tühistatud, on esimene eeldus alati täidetud. Teise eelduse täitmiseks oli või pidi olema krediidiandja teadlik, et tarbija on tarbijakrediidilepingut sõlmides eksimuses.³⁷⁷ Autori hinnangul on krediidiandja teadlikkus tuletatav VÕS §-st 403⁴ ning tarbijakrediidi direktiivi artiklist 5, mis panevad krediidiandjale piisava teabe ning selgituste andmise kohustuse.

2.3. Kahju olemus ja hüvitamine

Üldise põhimõtte kohaselt peavad pooled, eriti majandus- ja kutsetegevuses, kandma nende tegevusele omaseid majanduslikke riske, võttes arvesse konkreetse juhtumi asjaolusid.³⁷⁸ Kahju legaaldefiniitsiooni ei ole sätestatud VÕS-is ega kusagil mujal. Üldistatult võib kahju all mõista igasugust mittevabatahtlikku isikliku või varalise hüve vähenemist. Kahju ei seisne mitte ainult olemasoleva vara vähenemises, vaid ka kohustuste tekkimises või suurenemises.³⁷⁹ Käesoleva magistritöö kontekstist lähtuvalt näiteks, kui krediidiandja on rikkunud krediidivõimelisuse hindamise kohustust, on ta sisuliselt eksinud üldnormina hea usu põhimõtte vastu ning tarbija võib nõuda sellega tekitatud kahju hüvitamist.³⁸⁰ Oluline ei ole, et kahju tekitanud isik oleks teisel isikul tekkinud kahju arvelt kasu saanud.³⁸¹

³⁷⁵ Tsiviilseadustiku üldosa seadus, komm (2010), *supra* nota 279, § 101, p 3.1, lk 317.

³⁷⁶ *Ibid*, § 92, p 3.7, lk 303.

³⁷⁷ Värk (2009), *supra* nota 277, lk 389.

³⁷⁸ *Ibid*.

³⁷⁹ Võlaõigus I, komm (2016), *supra* nota 214, § 128, p 4.1, lk 675.

³⁸⁰ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 66.

³⁸¹ Võlaõigus I, komm (2016), *supra* nota 214, § 128, p 4.1, lk 675.

Varaline kahju kujutab endast igasuguseid mittevabatahtlikult saanud negatiivseid varalisi tagajärgi. Samuti võib varaline kahju tekkida ka mittevaralise hüve rikkumise tulemusena.³⁸² Hüvitamisele kuuluvat kahju on võimalik arvestada eelkõige kahel viisil. Esiteks on selleks täitmiskahju (positiivne kahju), mis seisneb hüvitamisele kuuluva kahju hüvitamata jätmise tõttu tekkivas puudujäägis võlausaldaja varas. Teiseks on usalduskahju (negatiivne kahju), mille moodustavad kulutused või kaotused, mis võlasuhte poolel on tekkinud liigse usalduse tõttu tehingu kehtivusse (läbirääkimistega kaasnenud sõidu- ja ajakulu, lepinguprojektide koostamise kulud jms).³⁸³ Lepingueelsetest läbirääkimistest tulenevate kohustuste rikkumise ning sellest tekkinud kahju puhul ei ole seadusandja sätestanud, kas lähtuda tuleb kahju positiivsest või negatiivsest hüvitamisest. Seega tuleb hüvitamisele kuuluva kahju üle otsustada üksikjuhtumist lähtuvalt, sõltuvalt huvist, mida kaitstakse.³⁸⁴

Kahju hüvitamise nõuded läbirääkimistest on liigitatavad kaheks – nõuded lepingueelsetest läbirääkimistest, kui lepingut ei sõlmita ning nõuded lepingueelsetest läbirääkimistest, kui leping sõlmitakse.³⁸⁵ Kuivõrd reeglina tekibki vaidlus vastutustundliku laenamise põhimõtte üle olukorras, kus lepingueelsetele läbirääkimistele tulemusena on sõlmitud krediidileping ning sellel juhul loetakse Riigikohtu praktikast tulenevalt lepingueelsed kohustused lepingulisteks kohustusteks³⁸⁶, keskendub autor käesolevas magistritöös eelkõige lepingulisele vastutusele, millest tulenevalt on põhjust rääkida nii positiivsest kui ka negatiivsest kahju hüvitamisest.

Võlausaldaja õigust nõuda lepingueelsete ja lepingurikkumiste korral võlgnikult kahju hüvitamist võib pidada üheks kõige olulisemaks õiguskaitsevahendiks lepinguõiguses. Siseriiklik õigus näeb üldiselt lepingulise kahju hüvitamise eesmärgina kannatanule kahju korvamist, st majanduslikult endise olukorra taastamist. Seega, ei ole kahju hüvitamise kohustuse eesmärgiks kahju tekitaja karistamine, vaid kannatanule tema kahju kompenseerimine.³⁸⁷

Vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumisel tekkinud kahju hüvitamise kohustuse sisu kindlaksmääramisel on peamiseks küsimuseks, mida käsitleda konkreetses suhtes kahjuna ning missugusele huvile on kahju hüvitamise nõue suunatud.³⁸⁸ Lähtuvalt eeltoodust võib autori

³⁸² Võlaõigus I, komm (2016), *supra* nota 214, § 128, p 4.2.1, lk 676.

³⁸³ Kull, I., *et al.* Võlaõigus I. Üldosa, Kirjastus Juura, Tallinn 2004, lk 260.

³⁸⁴ Värk (2009), *supra* nota 277, lk 394.

³⁸⁵ Võlaõigus I, komm (2016), *supra* nota 214, § 14, p 4.7.2.1, lk 93.

³⁸⁶ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 56.

³⁸⁷ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 127.

³⁸⁸ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 66.

hinnangul vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumisel tarbijale tekkiv kahju seisneda eelkõige täiendavate kohustuste näol, mille ta tarbijakrediidilepingu sõlmimisel ilma vastava nõustamiseta võtab või ilma asjakohaste selgituste saamiseta tarbija krediidivõimelisusele mittevastava kohustuse võtmises, sealjuures ka krediidivõimelisuse hindamise kohustuse rikkumises.

Tähele tuleb aga panna, et kahju hüvitamise eesmärk, põhjuslik seos ning diferentsihüpotees on lahutamatu seotud.³⁸⁹ Kahjuhüvitusnõude kontrollimine kahju hüvitamise eesmärgi kaudu tähendabki põhjusliku seose olemasolu tuvastamist.³⁹⁰ Ka Riigikohus on rõhutanud, et lepingueelsete läbirääkimiste käigus tekkivate kohustuste rikkumisega tekitatud kahju hüvitamisel tuleb muuhulgas arvestada rikutud kohustuse kaitse-eesmärki (VÕS § 127 lõige 2), põhjuslikku seost kohustuse rikkumise ja kahju vahel (VÕS § 127 lõige 4) ning kannatanu enda võimalikku osa kahju tekkimises (VÕS § 139).³⁹¹

Käesoleva magistritöö teema kontekstis tuleks eeltoodust lähtuvalt analüüsida, kas juhul, kui krediidiandja ei täida VÕS § 403⁴ sätestatud kohustusi või täidab neid mittekohaselt, saab lugeda tarbijakrediidilepingust tuleneva kahju tekkimise osaliselt tingitud sellest, et tarbija on ise teinud tahteavalduse lepingu sõlmimiseks, millest tulenevad kohustused tekitavad talle hiljem kahju. VÕS-i kommentaarides on selgitatud, et kuna sageli ei ole võimalik üheselt määrata, kui suures ulatuses põhjustas kahju ühe või teise poole tegevus, peab kohus otsuse tegemisel hindama tõenäosust, kui palju soodustasid kahju tekkimist kannatanust tulenevad asjaolud.³⁹²

Seega tuleb kahju hüvitamise nõude esitamisel silmas pidada, kui näiteks teavitamiskohustuse või krediidivõimelisuse hindamise kohustuse rikkumisele tuginevale poolele on teave hõlpsasti kättesaadav või tarbija varjab krediidiandja eest olulist teavet, siis ei ole tal võimalik teist osapoolt nimetatud rikkumistes süüdistada.³⁹³ Vastupidi, selliste asjaolude ilmnemisel on kohtul võimalik kahju kannatanud poole kahjunõuet vähendada VÕS § 139 lõigete 1 ja 2 alusel.³⁹⁴ Järgnevaga käsitlebki autor täpsemalt tarbija krediidivõimelisuse hindamise kohustuse rikkumisest ja

³⁸⁹ Võlaõigus I, komm (2016), *supra* nota 214, § 127, p 4.1, lk 656.

³⁹⁰ *Ibid.*

³⁹¹ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 60.

³⁹² Võlaõigus I, komm (2016), *supra* nota 214, § 139, p 4.6, lk 736.

³⁹³ *Ibid.*

³⁹⁴ VÕS. RT I, 31.12.2016, § 139 lg 1 ja 2.

teavitamiskohustuse täitmata jätmisest tekkinud kahju hüvitamise nõude õiguslikke aluseid ning kujunenud kohtupraktikat.

2.3.1. Krediidiandja seadusjärgsete kohustuste täitmata jätmine

Lepingueelsete kohustuste rikkumisel tuleb kannatanu asetada olukorda, mis oleks võimalikult lähedane olukorrale, milles ta oleks olnud, kui kahju hüvitamise kohustuse aluseks olevat asjaolu ei oleks esinenud.³⁹⁵ Kahjustatud poolel tekib õigus nõuda kahju hüvitamist üksnes siis, kui teine pool on läbirääkimiste käigus rikkunud mõnd hea usu põhimõtet tulenevat lepingueelset kohustust. Tavaliselt hüvitatakse sel juhul usalduskahju ehk kahju, mis tekkis lepingueelsetele läbirääkimistele tuginemisest.³⁹⁶

Riigikohus on lepingueelsetest läbirääkimistest tuleneva vastutuse osas kujundanud seisukoha VÕS §§ 14 lõike 3 ja 15 lõike 1 rikkumise kaitsekohustuste eesmärgi suhtes. Riigikohus on asunud seisukohale, et kohustuste puhul mitte pidada läbirääkimisi pahauskselt kuulub hüvitamisele üksnes usalduskahju (eelkõige lepingueelsete läbirääkimiste ebaõnnestuse tõttu kasutuks muutunud kulutused). Riigikohtu hinnangul ei saa kahjustatud isikut asetada olukorda, milles ta oleks olnud, kui läbirääkimised oleks lõppenud tulemuslikult ning kehtiv leping oleks sõlmitud ja täidetud.³⁹⁷ Lepingueelsete kohustuste rikkumisel üksnes negatiivse kahju hüvitamise lubamist põhjendatakse sellega, et läbirääkimiste ja lepingu vahele tuleb tõmmata põhimõtteline joon. Kuni lepingut ei ole sõlmitud, seni ole loodud ka lepingust tulenevaid ootusi ning kohtud ei saa kohaldada lepingueelsetest läbirääkimistest tuleneva kohustuse rikkumise korral õiguskaitsevahendit, mis kaudselt kaitseb tulevikus sõlmitavat lepingut.³⁹⁸

Rutt Värk on seisukohal, et teoreetiliselt ei ole Eesti õiguses välistatud ka positiivse kahju hüvitamine lepingueelsete teavitamiskohustuste rikkumise korral, kuid õiguskirjanduses on asutud pigem eitavale seisukohale. Lõpliku vastuse peab Eesti õiguses andma mõistagi kohtupraktika.³⁹⁹ Autor nõustub Tiit Tammai hinnanguga, kuivõrd lepingueelse teavitamiskohustuse sisuks on

³⁹⁵ VÕS. RT I, 31.12.2016, § 127 lg 1.

³⁹⁶ Värk (2009), *supra* nota 277, lk 389.

³⁹⁷ RKTko 3-2-1-89-06, p 16.

³⁹⁸ Värk (2009), *supra* nota 277, lk 390.

³⁹⁹ *Ibid.*

informeerida tarbijat krediidilepingu sõlmimisega kaasnevatest riskidest ja anda talle piisavaid selgitusi, et ta saaks hinnata, kas pakutav krediiditoode vastab tema vajadustele, on võimalik ka olukord, kus nõutava lepingueelse teabe andmise kohustuse rikkumise korral valib tarbija enda vajadustele ja võimalustele mitte kõige paremini sobiva krediiditoote. Sellisel juhul võib tal olla võimalik hiljem nõuda positiivse kahju hüvitamist ehk enda asetamist olukorda, kus ta oleks olnud, kui krediidiandaja oleks täitnud lepingueelset teavitamiskohustust korrektselt ja selle tulemusena oleks tarbija sõlminud krediidilepingu mõne teise krediiditoote saamiseks. Sellisel juhul võib kahjuna olla käsitletav nende kahe krediiditoote (intresside, lepingutasude, muude kõrvalkohustuste suuruste) vahe.⁴⁰⁰

Autori hinnangul toetab eeltoodud seisukohta ka Riigikohtu tõlgendus, mille kohaselt, kui lepingueelsete kohustuste rikkumine selgub alles pärast lepingu sõlmimist, tuleb pooltevahelist suhet vaadelda ühtse lepingulise suhtena, mille sisuks on lisaks lepingust tekkinud kohustustele ka kohustused, mis on tekkinud juba enne lepingu sõlmimist.⁴⁰¹ Seega, kui lugeda vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimisel antud selgitused pärast lepingu sõlmimist osaks krediidiandja lubadusest ning tegemist on rikkumisega, siis kuulub igal juhul hüvitamisele ka täitmiskahju.⁴⁰²

Lepingupool, kellel õnnestub tõendada, et ta ei oleks lepingut üldse sõlminud või teinud seda teistsugustel tingimustel, kui krediidiandja oleks lepingueelsete läbirääkimiste käigus korrektselt täitnud oma tõe- või teavitamiskohustust, saab nõuda teiselt poolelt kahju hüvitamist naturaalsestitutsiooni korras⁴⁰³ lepingu lõpetamise või muutmise kaudu.⁴⁰⁴ Samuti on sellises olukorras võimalik koos kahju hüvitamise nõude esitamisega VÕS § 116 kohaselt lepingust taganeda või alandada hinda vastavalt VÕS §-le 112.⁴⁰⁵ Siinkohal on aga oluline silmas pidada, et kui teavitamiskohustuse rikkumisele tuginevale poolele on samuti teave hõlpsasti kättesaadav, ei ole tal võimalik selle mittesaamises teist poolt süüdistada.⁴⁰⁶

Eesti kohtupraktikast lähtuvalt on krediidivõimelisuse hindamise puudulikkusele viitamine üheks sagedamini kasutatavaks aluseks, millele tarbijad võlgnevuse vähendamise nõuetes kohtutes

⁴⁰⁰ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 64.

⁴⁰¹ RKTko 3-2-1-111-07, p 14.

⁴⁰² Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 64.

⁴⁰³ VÕS § 136 lg 5 alusel.

⁴⁰⁴ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 65.

⁴⁰⁵ *Ibid.*

⁴⁰⁶ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 65.

tuginevad.⁴⁰⁷ Riigikohus on otsuses 3-2-1-136-12 asunud seisukohale, et vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise või teavitamiskohustuse rikkumisel võib krediidisaja nõuda sellega tekitatud kahju hüvitamist VÕS § 14 ja § 115 lõike 1 alusel. Kuna tegemist on lepingueelse kohustuse rikkumisega, on kahju hüvitamise eesmärgiks VÕS § 127 lõike 1 järgi kahjustatud isiku asetamine olukorda, milles ta oleks olnud, kui ta ei oleks lepingut sõlminud, ehk niinimetatud negatiivse kahju või usalduskahju hüvitamine. Seega saab Riigikohtu otsuse nr 3-2-1-86-06 kohaselt hüvitada kahju, mis tekkis kahjustatud isikul lepingueelsetele läbirääkimistele tuginemisest.⁴⁰⁸ Kooskõlas kohustuse eesmärgiga tähendab see kõigi krediidist tekkinud negatiivsete tagajärgede (näiteks viivis, leppetrahv, vara vähenemine) rahalist hüvitamist. Selle kahju hüvitamise nõude saab Riigikohtu hinnangul tasaarvestada võlausaldaja krediidi tagastamise nõudega ja on võimalik, et lepingueelsete kohustuste rikkumise tõttu ei peagi krediidisaja krediiti kahju ulatuses tagastama.⁴⁰⁹

Kui esineb vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumine, millega on kaasnenud tarbijale eelnevalt kirjeldatud kahju tekkimine, tuleb hinnata, kas tarbijale tekkinud kahju on krediidiandja rikkumisega sellises seoses, et tekkinud kahju on rikkumise tulemus VÕS § 127 lõike 4 tähenduses. Esmalt tuleb VÕS § 127 rakendamisel silmas pidada, et kahju hüvitamise eesmärk, põhjuslik seos *condito sine qua non* mõttes ning diferentsihüpotees on lahutamatu seotud.⁴¹⁰

Põhjusliku seose kindlaks tegemine valmistab erilisi probleeme teavitamis- ja hoiatamiskohustuse rikkumisel, kuna jääb ebaselgeks, kuidas oleks teavitamata jäetud või mitte piisavalt teavitatud pool käitunud siis, kui ta oleks saanud nõutaval määral selgitusi.⁴¹¹ Kuna vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine on oma sisult suures osas taandatav lepingueelseks teavitamiskohustuseks,⁴¹² võivad analoogsed probleemid tekkida ka vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise korral kahju hüvitamise nõude esitamisel. Tallinna Ringkonnakohus on otsuses 2-12-43792 asunud seisukohale, kui kostja arvates jättis hageja täitmata seadusest tulenevad kohustused, tuli kostjal neid väiteid tõendada. Väidete tõendamise kohustus ei ole asendatav laenude andmist reguleerivate nõuete loetlemisega.⁴¹³ Käesoleva magistratöö

⁴⁰⁷ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 66.

⁴⁰⁸ *Ibid.*

⁴⁰⁹ RKTko 3-2-1-136-12, p 25.

⁴¹⁰ Võlaõigus I, kumm (2016), *supra* nota 214, § 127, p 4.1, lk 656.

⁴¹¹ *Ibid.*, p 4.10, lk 667.

⁴¹² Vaata 1. peatükk.

⁴¹³ TlnRnKo 2-12-43792, p 19.

kirjutamisel analüüsitud kohtupraktika pinnalt leiab autor, et tarbijal ei ole tihti võimalik põhjuslikku seost täielikult põhjendada ning tõendada.

Hea usu põhimõttest lähtuvalt on aga võimalik, et asjaolude tõendamise koormus pöördub eelduste esinemise võimalikkusele viitavate asjaolude esitamise järel ümber, eelkõige kui tõendada tuleb asjaolu, mille esinemine on kahju tekitaja kontrolli all, kannatanul ei ole objektiivselt võimalik tõendeid esitada ja kahju tekitaja keeldub asjaolu tõendamisele kaasa aitamast.⁴¹⁴

Lähtuvalt eeltoodust ning kuivõrd ka Saksa kohtupraktikas on asutud seisukohale, et see isik, kes rikub lepingulist teabe andmise või nõustamise kohustust, kannab tõendamiskoormust selle eest, et kahju oleks tekkinud ka siis, kui vastavad kohustused oleksid kohaselt täidetud,⁴¹⁵ oli ka Eestis ainuõige võtta vastutustundliku laenamise põhimõtte kaitse-eesmärgi tõhusamaks realiseerimiseks põhjusliku seose olemasolu eeldamisel Saksamaaga sarnase suuna. Tegemist on nõ pööratud tõendamiskoormusega krediidiandja kahjuks, mille kohaldamisel peab vastutustundliku laenamise nõude piisava hoolsusega täitmist tõendab vaidluse korral krediidiandja või – vahendaja.⁴¹⁶ Finantsinspeksioon on oma juhendis toonud välja asjaolud, mida krediidiandja peab tõendamisel näitama, kinnitamaks, et tarbijale tekkinud kahju oleks esinenud ka siis, kui krediidiandja oleks enda kohustused korrektselt täitnud.⁴¹⁷ Autori hinnangul võimaldab eeltoodu tarbija huvidele kõige enam vastavat õiguskaitsevahendit (kahju hüvitamist) hõlpsamini ja tõhusamalt kasutada.

21. märtsil 2016 jõustus VÕS § 403⁴ lõige 13, mille kohaselt vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks vajalike kohustuste täitmist tõendab vaidluse korral krediidiandja. Käesoleva magistr töö kirjutamise hetkel kohtupraktika nimetatud sätte rakendamise kohta puudub.

2.3.3. Kahju hüvitamise viis

Kahju hüvitamise viisi reguleerib VÕS § 136, mille lõige 1 näeb ette kahju hüvitamise eelkõige rahasummana, mis makstakse üldjuhul ühekordse maksena, välja arvatud juhul, kui vastavalt

⁴¹⁴ RKTko 3-2-1-129-13, p 25.

⁴¹⁵ BGH: Beweislast bei Verletzung einer Aufklärungspflicht, BGHZ 61, 118 – 124, S 118.

⁴¹⁶ Finantsinspeksioon (2016), *supra* nota 109, lk 4.

⁴¹⁷ *Ibid.*

kahju iseloomule on mõistlik kahju hüvitamine perioodiliste maksetena.⁴¹⁸ Seaduses või lepinguga ettenähtud juhtudel, kui see on vastavalt asjaoludele mõistlik, võib kahjustatud isik nõuda kahju hüvitamist ka muul viisil (näiteks naturaalarstitatsioon).⁴¹⁹

Lepingupool, kellel õnnestub tõendada, et ta ei oleks lepingut üldse sõlminud või teinud seda teistsugustel tingimustel, kui krediidiandja oleks lepingueelsete läbirääkimiste käigus korrektselt täitnud oma tõe- või teavitamiskohustust, saab nõuda teiselt poolelt kahju hüvitamist naturaalarstitatsiooni korras⁴²⁰ lepingu lõpetamise või muutmise kaudu.⁴²¹ Samuti on sellises olukorras võimalik koos kahju hüvitamise nõude esitamisega VÕS § 116 kohaselt lepingust taganeda või alandada hinda vastavalt VÕS §-le 112.⁴²²

Kui tarbija huvi oleks suunatud lepingu lõpetamisele, siis tuleks tarbija talle tekitatud kahju hüvitamisel asetada olukorda, kus ta oleks olnud siis, kui sõlmitavat tarbijakrediidilepingut ei oleks olnud. Sellisel juhul ei oleks tarbija kohustatud maksma krediidi eest viiviseid, edasisi intresse ega muid tasusid. Muuhulgas tähendaks see ka seda, et tarbija oleks kohustatud tagastama tarbijakrediidilepingu alusel kasutusse võetud krediidi, vastasel juhul oleks tegemist alusetu rikastumisega.⁴²³ Autor leiab, et see võib tarbija jaoks liialt koormavaks osutada.

Seega on autori hinnangul tõenäolisem, et tarbija eesmärgiks ei ole kahju hüvitisena krediidiandjaga lepingulisi suhteid lõpetada. Pigem võiks tarbija huvi olla suunatud kasutatava krediidi eest vähem maksmisele, millest tulenevalt on vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumisest tuleneva kahjunõude korral tarbija jaoks sobivam kahju hüvitamise viis naturaalarstitatsiooni korras lepingu muutmine.

⁴¹⁸ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 136 lg 1.

⁴¹⁹ *Ibid*, § 136 lg 5.

⁴²⁰ VÕS § 136 lg 5 alusel.

⁴²¹ Tammai (2014), *supra* nota 72, lk 65.

⁴²² *Ibid*.

⁴²³ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 1027.

2.4. Tarbijakrediidilepingu ülesütlemise erisused

Erialakirjanduses on asutud seisukohale, et lepingu rikkumine ei lõpeta automaatselt lepingut.⁴²⁴ Tarbijakrediidilepingu ülesütlemiseks sätestab VÕS § 196 lõige 1 üldise alusena kesvtuslepingu erakorralise ülesütlemise võimaluse, mille kohaselt võib kestvuslepingu kumbki lepingupool mõjuval põhjusel etteteatamistähtaega järgimata üles öelda, eelkõige kui ülesütlevalt lepingupoolelt ei või kõiki asjaolusid ja mõlemapoolset huvi arvestades mõistlikult nõuda lepingu jätkamist kuni kokkulepitud tähtpäevani või etteteatamistähtaaja lõppemiseni (erakorraline ülesütlemine).⁴²⁵ VÕS § 416 lõikes 1 on sätestatud tarbijakrediidilepingu ülesütlemine, mille kohaselt võib osamaksetena tagastava krediidi puhul tarbijakrediidilepingu tarbija makseviivituse tõttu üles öelda üksnes juhul, kui tarbija on täielikult või osaliselt viivituses vähemalt kolme üksteisele järgneva osamaksega ja krediidiandja on andnud tarbijale edutult vähemalt kahenädalase täiendava tähtaja tasumisele kuuluva summa tasumiseks koos avaldusega tähtaja jooksul osamaksete tasumata jätmise korras lepingu üles ütlemise kohta.⁴²⁶ Kohtupraktika kinnitab, et lisaks ülesütlemise materiaalsetele tingimustele peavad lepingu lõppemiseks olema täidetud ka ülesütlemise formaalsed eeldused, s.t esitatud peab olema ülesütlemiskiri kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis.⁴²⁷

VÕS § 416 lõige 1 paneb krediidiandjale kohustuse pakkuda tarbijale osamaksete tasumiseks täiendava tähtaja jooksul võimalust läbirääkimisteks, et leida võimalus kokkuleppele jõudmiseks.⁴²⁸ Nimetatud regulatsioon on VÕS § 421 järgi tarbija kasuks imperatiivne, seega sellest tarbija kahjuks kõrvalekalduv kokkulepe on tühine.⁴²⁹

Krediidisaajal aga põhimõtteliselt puudub võimalus krediidilepingu ülesütlemiseks. Lähtuvalt VÕS-is sätestatust näeb autor ainsa otstarbeka võimalusena tarbijal krediidilepingu ülesütlemiseks VÕS § 196 lõikele 1 tuginedes, kuid siinkohal taandub vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimata jätmise mõjuva põhjuse olemasolule. VÕS-i kommentaarides on asutud seisukohale, et kuigi erakorralisse ülesütlemisse puutuv on üheselt reguleeritud VÕS §-s 196, saab täiendavalt

⁴²⁴ Beatson, J., *et al.* Good faith and fault in contract law. Oxford, Clarendon press, 2001, lk 399.

⁴²⁵ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 196 lg 1.

⁴²⁶ Reinson (2014), *supra* nota 174, lk 26.

⁴²⁷ RKTko 3-2-1-143-09 p 14.

⁴²⁸ VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

⁴²⁹ *Ibid.*

kohaldada ka taganemise sätteid, kui leping öeldakse üles vastaspoole rikkumise tõttu.⁴³⁰ Seega saab autori hinnangul VÕS § 196 lõike 2 teise lause alusel lähtuda ka VÕS § 116 lõigetes 1 ja 2 sätestatud olulise rikkumise määratlemisest. Näiteks võiks olulise rikkumise määratlemisel tugineda VÕS § 116 lõige 2 punktile 3, mille kohaselt on tegemist olulise lepingurikkumisega, kui kohustust rikuti tahtlikult või raske hooletuse tõttu.⁴³¹ Kuivõrd tarbijakrediidi regulatsiooni kohaldamiseks peab krediidiandja tegutsema majandus- ja kutsetegevuses, mis eeldab käibes vajaliku hoole järgimisel krediidiandjale seadusega pandud kohustuste täitmist, on autori arvates selle tegemata jätmise käsitletav raske hooletusena VÕS § 104 tähenduses. Seega, krediidiandja poolne vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimata jätmine või eiramine kujutab endast rasket hooletust, mistõttu on tarbijal võimalik leping VÕS § 196 ja § 116 lõike 2 punkti 3 alusel üles öelda.⁴³²

Lisaks ülesütlelemisele VÕS § 196 alusel võimaldab VÕS lõpetada tarbijakrediidilepingu ka §§ 411 ja 400 alusel. Autori hinnangul ei vasta need lepingu lõpetamise alused makseraskustesse sattunud tarbija huvidele, kuivõrd mõlema aluse puhul eeldatakse veel tagastamata krediidi täies mahus krediidiandjale tagasimaksmist.

VÕS § 113 lõike 1 esimese lause järgi algab viivise arvestamine kohustuse sissenõutavaks muutumisest ega sõltu viivinõude tegelikust esitamisest.⁴³³ Põhimõtteliselt tähendab see, et viivisenõude võib maksuma panna sellest võlgnikku teavitamata ning sisuliselt kogu aegumistähtaja kestel.⁴³⁴ VÕS § 6 lõike 1 kohaselt võlausaldaja ja võlgnik peavad teineteise suhtes käituma hea usu põhimõttest lähtuvalt.⁴³⁵ Samuti sätestab TsÜS § 138 lõige 2, et õiguse teostamine ei ole lubatud seadusvastasel viisil, samuti selliselt, et õiguse teostamise eesmärgiks on kahju tekitamine teisele isikule.⁴³⁶ Riigikohus on selgitanud, et hea usu põhimõttest tuleb võlausaldajale kohustus oma õigusi mitte kuritarvitada ning keeld käituda vastuoluliselt või eesmärgiga tekitada võlgnikule kahju.⁴³⁷ Kohtupraktika kohaselt võib viivisenõue selle pikema aja jooksul esitamata jätmisel muutuda sõltuvalt asjaoludest hea usu põhimõttega vastuolus olevaks.⁴³⁸ Seega võiks eeltoodut

⁴³⁰ Võlaõigus I, komm (2016), *supra* nota 214, § 196, p 4.1, lk 967.

⁴³¹ VÕS RT I, 31.12.2016, 7, § 116 lg 2 p 3.

⁴³² Käesoleva magistritöö kirjutamise hetkel puudub Eestis kohtupraktika tarbijakrediidilepingu ülesütlelemise kui õiguskaitsevahendi kasutamise kohta.

⁴³³ Võlaõigus I, komm (2016), *supra* nota 214, § 113, p 7.1.1, lk 559.

⁴³⁴ Raude, M. Viivise vähendamine võlgniku taotlusel ja kohtu algatusel. *Juridica* 2015, I, lk 31.

⁴³⁵ VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

⁴³⁶ TsÜS RT I, 12.03.2015, 106.

⁴³⁷ Raude (2015), *supra* nota 434, lk 91; RKTko 3-2-1-66-05, p 14; RKTko 3-2-1-2-06, p 17; RKTko 3-2-1-102-07, p 16; RKTko 3-2-1-100-07, p 16; RKTko 3-2-1-70-09, p 11.

⁴³⁸ Raude (2015), *supra* nota 434, lk 91.

käsitleda vastuolulise käitumisena⁴³⁹, millest võib omakorda järeldada, et hea usu põhimõte kohustab olukorras, kus tarbijal on tekkinud makseraskused, mis ei ole ajutised, lepingu maksete puudumisel ülesütlemata, vältimaks ebamõistliku intressinõude tekkimist.⁴⁴⁰

Viimase näite juures tuleb aga arvestada tõsiasjaga, et sellise ülesütlemise kohustuslikuks muutmine annaks hoopis tarbijatele võimaluse manipuleerida krediidiandjaga, jättes maksed tasumata saavutades sellega tarbijakrediidilepingu ülesütlemine. Krediidiandja poolse lepingu ülesütlemisega kaasnevateks eelisteks tarbijale oleksid sissenõutavaks muutunud intressinõude suurenemise lõppemine ning edasise viivisenõude arvestamine vaid tagastamata krediidisumma pealt. Samuti on tasutavate maksete arvestamine (põhinõude ja kõrvalnõuete proportsioon) lepingu ülesütlemisele järgnevalt tarbijale soodsam. Tarbijale negatiivse tagajärjena peab sellise skeemi juures käsitlema krediidiandja nõuet kogu võlgnevuse tasumiseks.⁴⁴¹

Tarbijakrediidi tagasimaksmisega viivitamise tagajärgi reguleerib VÕS § 415.⁴⁴² Riigikohus on lahendis 3-2-1-120-08 selgitanud, et tarbijakrediidilepingu ülesütlemise juhuks sõlmitud leppetrahvi kokkulepe on tühine. Kolleegium märgib, et see tuleneb VÕS § 415 lõikest 1, mis reguleerib ammendavalt tarbijakrediidilepingu täitmisega viivitamise tagajärgi. Nimetatud lõige ei näe ette võimalust nõuda tarbijakrediidilepingu korral täitmisega viivitamisel leppetrahvi. VÕS § 415 lõige 1 näeb ette võimaluse nõuda viivist ja kahju hüvitamist.⁴⁴³ Sissenõudmiskulude hüvitamine tarbija poolt on sätestatud VÕS §-s 113².

⁴³⁹ Vastuoluliseks on TsÜS-i kommentaaride kohaselt loetud ka käitumist, kus nõuet ei ole teatud aja jooksul sisse nõutud.

⁴⁴⁰ Reinson (2014), *supra* nota 173, lk 26.

⁴⁴¹ *Ibid*, lk 26.

⁴⁴² VÕS RT I, 31.12.2016, 7.

⁴⁴³ RKTko 3-2-1-120-08, p 15.

Kokkuvõte

Krediidi ligipääsu võimaldamise suhtes on ühiskonnal sageli vastandlikud ootused. Avalikkuse retooriliselt esitatud seisukohti kokkuvõttes võiks öelda järgmiselt: raha võib laenata üksnes neile, kellel juba raha on. Need, kellel raha ei ole, ei peaks seda ka saama, sest varem või hiljem tekivad probleemid võõra raha tagasimaksmisel. Üldistatult kannab seda mõtet ka vastutustundliku laenamise printsiip, mille sisuks on tagada, et krediiti ei antaks isikule, kes ei suuda laenu jooksvast sissetulekust tagasi maksta ja võib seetõttu sattuda laenuorjusse, mille tulemusena on ta sunnitud võtma uusi laene, ta kaotab oma vara ja muutub maksejõuetuks.

Läbi käesoleva magistritöö ühe eesmärgi - analüüsida teoreetilisel tasemel vastutustundliku laenamise põhimõtte õiguslikku olemust tarbija õiguste kaitse seisukohast, andis autor ülevaate vastutustundliku laenamise põhimõtte olemusest, selle alustest ning rakendamisest. Töö teiseks eesmärgiks oli eelkõige uurida, missugused õigussuhted tekivad VÕS-is sätestatud vastutustundliku laenamise põhimõtte kohustuse rikkumisel ning, missuguseid nõudeid ja kujundusõigusi on tarbijal võimalik krediidiandja vastu kasutada. Tulenevalt sissejuhatuses püstitatud hüpoteesist, et kehtiv tarbijakrediidi regulatsioon ei taga praktikas tarbija efektiivset kaitset, analüüsis autor vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumisega seotud õiguskaitsevahendite probleematikat just tarbija seisukohalt.

Kuigi kõrge intressiga laenud ei ole iseenesest uudne nähtus, on viimasel kahel kümnendil toimunud kiire areng just finantsteenuste valdkonnas. Finantsteenuseid peetakse aina rohkem instrumendiks, mis võimaldavad tarbijatel ühiskonna toimimisest täiel määral osa võtta. Probleemi tõsidus aga seisnebki selles, et igal indiviidil on tänapäeval võimalus, ning tihti ka vajadus, olla krediidisaaajaks. Seni, kuni võlatase on jätkusuutlik, ei tähenda see veel vastutustundetut laenamist. Paraku osutavad andmed vastupidist – tarbijatel on üha raskem täita oma võetud kohustusi. Eeltoodud põhjusel tegelebki Euroopa Komisjon vastutustundliku laenamise ja laenuvõtmise temaga.

Kuivõrd vastutustundliku laenamise põhimõtte eesmärk on ära hoida süsteemse ülelaenamisega seotud probleeme, et vältida aastatetaguse finantskriisi põhjustanud tingimuste kordumist, teenib selle järgimine nii krediidiandja kui ka tarbija huve. Vastutustundliku laenamise põhimõte

tähendab seda, et krediitooted peavad vastama tarbija vajadustele ja olema kohandatud tarbija võimekusele laen tagasi maksta, s.t laenutoode peaks olema sobiv konkreetsele laenusaaajale. Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamise abil antakse tarbijale tema individuaalsetest vajadustest ja võimalustest lähtuvalt vajalik informatsioon, mis annab tarbijale võimaluse teha ise informeeritud otsus lepingu tingimuste osas. Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine eeldab laenuandja poolt paremat laenusaaaja krediidivõimelisuse hindamist ning hõlmab laenusaaaja kohustust usalduslikult käituda ja täita heas usus oma laenulepinguga võetud kohustusi. Lisaks eeltoodule on laenusaaaja kohustatud laenu taotlemise protsessis avaldama laenuandjale relevantset, täielikku ja õiget teavet oma rahaliste võimaluste kohta.

Tarbijakrediidi direktiivi vastutustundliku laenamise regulatsioon on Eesti õigusesse ülevõetud VÕS-i regulatsiooni muutmisega, koondades tarbijakrediidi direktiivi artiklid 5 lõige 6 ja 8 VÕS-i ühe paragrahvi alla. Võlaõiguslik vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine sätestatakse VÕS §-s 403⁴, mille järgimine kuulub dogmaatiliselt lepingueelsete läbirääkimiste õigussuhtesesse. VÕS § 403⁴ sätestab selgelt, mida krediidiandja peab vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks tegema. Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks on krediidiandja enne tarbijakrediidilepingu sõlmimist kohustatud omandama teabe, mis võimaldab hinnata tarbija krediidivõimelisust, hindama tarbija krediidivõimelisust ning andma tarbijale piisavaid selgitusi, et tarbija saaks kaaluda, kas pakutav tarbijakrediidileping vastab tema vajadustele ja finantsolukorrale.

Selleks, et krediidiandja saaks hinnata tarbija krediidivõimelisust, peab ta koguma tarbija kohta piisavalt asjakohast teavet, kasutades selleks tarbijalt saadud teavet ning asjakohaseid andmekogusid. Tarbija krediidivõimelisus näitab tarbija võimekust täita tarbijakrediidilepingust tulenevad kohustused ilma makseviivitusega ning tagatise realiseerimata.

Pärast tarbija krediidivõimelisuse välja selgitamist peab krediidiandja nõustama tarbijat selliselt, et tarbija saaks hinnata, kas pakutav krediidileping on kohandatud tema vajadustele ja finantsolukorrale vastavaks. Nõustamise eesmärgiks on asetada tarbija olukorda, kus ta võiks langetada kaalutletud otsuse. Nõustamise sisu ja ulatus jäävad krediidiandja määrata. Tarbija nõustamine eeldab aga kindlasti personaalset lähenemist. Krediidiandja nõustamiskohustust ei saa lugeda täidetuks pelgalt standardvormide, tüüpnaidete esitamisega või veebilehel avalikult välja pandud teabele viitamisega. Seega, lisaks lepingueelsele teavitamisele on kõrgendatud tarbijakaitse eesmärgil sätestatud ka krediidiandja kohustus tarbijat lepingueelselt nõustada.

Lähtuvalt vastutustundliku laenamise põhimõtte eesmärgist hoida ära süsteemse ülelaenamisega seotud probleeme, on krediidiandjate kohustusi alates tarbijakrediidi direktiivi vastu võtmisest laiendatud, kuna tarbijal üldjuhul puudub arusaam finantskohustuste sisust, mis omakorda viibki ülevõlgnevuse tekkimiseni. Teoreetiliselt on tarbijale loodud võimalused erinevate õiguskaitsevahendite kasutamiseks (täitmisenõue, hinna alandamine, kahju hüvitamine jm), kuid näiteks sundolukorra ning kahju hüvitamise nõude puhul on tarbijale, kui nõrgemale poolele langev tõendamiskoormus raskesti realiseeritav. Kohtupraktika analüüsimise põhjal võib kindlalt väita, et enamasti tuginetakse Eesti kohtutes krediidiandja vastutustundliku laenamise põhimõttest tulenevate kohustuste täitmise vaidlustes TsÜS-i §-le 86 ning nõutakse võlgnevuse tasaarveldamist või vähendamist. Eelkõige taandub kohtulahendite analüüsi pinnalt kõik sellele, kas tarbija suudab tõendada tehingu tegemist sundolukorras või tulenevalt erakorralisest vajadusest.

Sealjuures rõhutatakse kohtulahendites, et tarbijal tuleb vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise korral tõendada kõik asjaolud, mille põhjusliku seose tõttu on tarbijal tekkinud kahju. Teisest küljest on ringkonnakohus asunud seisukohale, et kontoväljavõtte mitte küsimine ei too kaasa vastutustundlikku laenamise põhimõtte rikkumist, kuigi see peaks autori hinnangul olema krediidivõimelisuse hindamise keskne allikas. Samuti ei anna ringkonnakohtu hinnangul alust lugeda tarbija poolt tehingu tegemist erakorraliste asjaolude või sundolukorra tõttu, kui tarbijal oli laenu võtmise ajal laenukohustusi teiste laenuandjate ees, tal puudus püsiv sissetulek, ta oli raskes majanduslikus olukorras ning talle kuulunud kinnistu oli koormatud kahe hüpoteegiga kinnistu väärtust ületavas osas. Eeltoodud näidetest nähtub, et sundolukorras tehingu tegemise tõendamine on tarbijale ebaproportsionaalselt koormav ülesanne.

Autor nõustub Riigikohtu tähelepanu juhtimisega, et tulenevalt kiirlaenusajate tüüpiliselt madalast õigusteadlikkusest ei pruugi suur osa TsÜS § 86 järgi kaitset saama pidavatest isikutest tegelikult kaitset saada. Tarbijad ei oska oma sundolukorda kohtus tõendada ning võivad jääda õigusliku kaitseta ka pärast nimetatud seadusemuudatusi, kuna ei olda teadlikud isegi sellest, et tehingu tühisuse saavutamiseks peab kohtu poole pöörduma. Kohus ei saa aga omal algatusel lepingut tühiseks lugeda. Eeltoodut kinnitab ka asjaolu, et magistriröö kirjutamisel analüüsitud kohtulahenditest nähtuvalt on valdav enamus kohtuvaidlustest saanud alguse krediidiandja kohtusse pöördumisest, kuid mitmel juhul leidis kohus, et krediidiandja ei ole korrektselt teostanud krediidivõimelisuse hindamist ja on väljastanud krediidi tarbijale, kes seda sellises mahus ei oleks

pidanud saama.

Kui esineb vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumine, millega on kaasnenud tarbijale kahju tekkimine, tulebki hinnata, kas tarbijale tekkinud kahju on krediidiandja rikkumisega sellises seoses, et tekkinud kahju on rikkumise tulemus VÕS § 127 lõike 4 tähenduses. Põhjusliku seose kindlaks tegemine valmistab aga erilisi probleeme teavitamis- ja hoiatamiskohustuse rikkumisel, kuna jääb ebaselgeks, kuidas oleks teavitamata jäetud või mitte piisavalt teavitatud pool käitunud siis, kui ta oleks saanud nõutaval määral selgitusi. Kuna vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine on oma sisult suures osas taandatav lepingueelseks teavitamiskohutuseks, tekivad analoogsed probleemid ka vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise korral kahju hüvitamise nõude esitamisel.

Eeltoodu näitab ilmekalt, et majanduslikesse raskustesse sattunud isikul on, vaatamata olemasolevatele õiguskaitsevahenditele, raske neid realiseerida, mistõttu ongi ka TsÜS § 86 vähene kohaldamine seotud eelkõige tarbija poolse tõendamiskoormuse täitmise suutmatusega.

2015. aastal tõi VÕS-is muudatus kaasa kohtupraktika muudatuse, kuna tarbijakrediidileping on kehtiva regulatsiooni kohaselt automaatselt tühine, kui tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr aastas ületab krediidi andmise ajal Eesti Panga viimati avaldatud viimase kuue kuu keskmist krediidiasutuste poolt eraisikutele antud tarbimislaenude kulukuse määra enam kui kolm korda. Seega ei pea krediidi kulukuse ülempiiri ületamise puhul tarbija enam tõendama erakorralise vajaduse, sõltuvussuhte, kogenematususe või muu sellise asjaolu esinemist tarbijakrediidilepingu sõlmimisel. Kuigi tühine tehing õiguslikke tagajärgi ei tekita, mis tähendab, et sellest ei teki tehingu eesmärgiks olnud õigusi ja kohustusi, on tehingu tühisusega otseselt seotud tühise tehingu tagajärg ehk tagasitäitmise küsimus. Lähtuvalt maksab tarbija lepingu järgi saadu tagasi tähtpäevaks, milleks ta pidi krediidi tervikuna tagasi maksa tühise tarbijakrediidilepingu järgi, makstes krediidi kasutamise eest seadusjärgset intressi.

Lisaks eeltoodule jõustus 21. märtsil 2016 VÕS § 403⁴ lõige 13, mille kohaselt vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks vajalike kohustuste täitmist tõendab vaidluse korral krediidiandja. Käesoleva magistr töö kirjutamise hetkel kohtupraktika nimetatud sätte rakendamise kohta puudub.

Autori hinnangul on VÕS § 403⁴ lõige 13 sätestatud põhjusliku seose eeldus meie kohtupraktikas

antud probleemi lahenduse väga oluline osa. Kuivõrd tegemist on nõ pööratud tõendamiskoormusega krediidiandja kahjuks, peab selle kohaldamisel vastutustundliku laenamise nõude piisava hoolsusega täitmist tõendama vaidluse korral krediidiandja või –vahendaja. Finantsinspeksioon on oma juhendis toonud välja asjaolud, mida krediidiandja peab tõendamisel näitama kinnitamaks, et tarbijale tekkinud kahju oleks esinenud ka siis, kui krediidiandja oleks enda kohustused korrektselt täitnud. Seega peab krediidiandja olema valmis tõendama, kuidas on toimunud tarbija krediidivõimelisuse hindamine, millistele järeldustele on jõutud, samuti et tarbijale on selgitatud laenusuhtes esinevaid riske. Eeltoodu võimaldab tarbija huvidele kõige enam vastavat õiguskaitselahendit (kahju hüvitamist) hõlpsamini ja tõhusamalt kasutada. Kuivõrd kohtupraktika ka selle sätte rakendamise osas puudub, jääb üle vaid oodata, kuidas kohtud seda põhimõtet rakendama hakkavad.

Vaatamata vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks sätestatud krediidiandja kohustustele, ei ole krediidivõimetule tarbijale krediidi andmine endiselt keelatud. See tähendab, et sellised lepingud ei ole TsÜS-i kohaselt tühised vastuolu tõttu seaduses sätestatud keeluga ega ka heade kommetega. Autori hinnangul tuleks aga arvestada Riigikohtu poolt seadusandja tähelepanu juhtimist, mille kohaselt ei tohiks krediidiandja laenulepingut sõlmida, kui talle on krediidivõimelisuse hindamise tulemusena selge, et tarbija ei suuda laenu tagastada. Kuivõrd tarbimiskrediidi võlgadega on hädas eelkõige madalama haridustasemega isikud, nõustub autor seadusandja seisukohaga, et tarbija võib ka kehtiva regulatsiooniga jääda õigusliku kaitseta, kuna ta ei ole teadlik isegi sellest, et tehingu tühisuse saavutamiseks peab ta kohtu poole pöörduma. Seetõttu on autor seisukohal, et põhimõtte, mille kohaselt oleks krediidiandjal keelatud sõlmida tarbijakrediidileping isikuga, kes ei suuda seda tagastada, tõhustaks oluliselt vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamist. Tänapäevases seadusandluses sellist keeldu Euroopa ega ka Eesti seadusandluse tasandil sätestatud ei ole.

Kolmandaks lahenduseks, mis tänapäevaks ka juba tehtud on, peab autor Positiivse Registri loomist. Ideaalis peaks antud andmekogu loomine korrastama krediiditurgu ning kaitsma tarbijaid ülelaenamise eest, mis omakorda on ka vastutustundliku laenamise põhimõtte eesmärk. Kuivõrd tegemist on Eestis sedavõrd värske nähtusega, näitab aeg, kas sellega saavutatakse soovitud tulemus.

Kokkuvõttes leiab autor, et seadusandja püüdlused samm-sammult reguleerida vastutustundliku laenamisega kaasnevaid kohustusi, on märkimisväärsed ning positiivset mõju omavad. Teisalt

tuleb tõdeda, et senised seadusemuudatused ei ole veel saavutanud täielikult soovitud tulemust
tarbijate kõrgetasemelise kaitse näol.

Consumer rights protection for consumer credit contracts

“Summary”

Although high-interest loans are not a new phenomenon, there has been a rapid development on the field of financial services in the last two decades. Financial services are considered to be more and more an instrument enabling consumers to fully take part of the functioning of society. As long as the level of debt is sustainable, this does not mean there is an occurrence of irresponsible lending. Unfortunately, the data suggest opposite - consumers find it harder and harder to fulfill their commitments. For that reason, the European Commission is dealing with the responsible lending and borrowing topic.

The principle of responsible lending is designed to prevent problems caused by systemic over-indebtedness in order to prevent the recurrence of the financial crisis. That means the observance of the principle of responsible lending is earning both the creditors and the consumers interests. The principle of responsible lending implies that credit products must meet the consumer's needs and his ability to repay the loan, so the credit should be suitable for the specific consumer. Through the principle of responsible lending the consumer should get the necessary information based on consumer's individual need. Such information should be given in a clear, concise and prominent way by means of a representative example. This gives the consumer the opportunity to make his own informed decision on the contractual terms. The principle of responsible lending requires that before the conclusion of the credit agreement, the creditor assesses the consumer's creditworthiness on the basis of sufficient information. The principle also includes the consumer's obligation to act with confidence and in good faith. The consumer must provide the creditor with correct and complete information which is necessary for assessment of his or her creditworthiness.

The European Parliament and the council directives 2008/48/EC responsible lending legislation is taken over into Estonian law with changes in the Law of Obligations Act. The Law of Obligations Act paragraph 403⁴ states clearly the implementation of principle of responsible lending. To comply with the principle of responsible lending, the creditor is obliged to acquire information which allows to assess whether the consumer is able to pay back the credit under the conditions agreed upon in the credit contract, assess the creditworthiness of the consumer. Prior to entry into a consumer credit contract, the creditor is obliged to provide the consumer with adequate

explanations in order to place the consumer in a position enabling the consumer to assess whether the proposed consumer credit contract corresponds to the needs and the financial situation of the consumer.

As the principle of responsible lending is designed to prevent problems caused by systemic over-indebtedness, the creditors obligations have been expanded since the adaption of European Parliament and the council directive 2008/48/EC. Since the average consumer generally lacks understanding the content of financial obligations, the consumer falls into over-indebtedness. In theory, consumers have possibilities to use various of legal remedies (requiring performance of obligation, compensation for damage, reduction of price, etc.). In practice consumers find it difficult to prove their exceptional need or causation of compensation for damage. Identifying causation in violation of the notification obligation is problematic, because it's unclear how would have the consumer behaved if he had received sufficient explanation. So based on the court decisions it all comes down to whether the consumer proves executing a transaction in forced situations or in exceptional need.

The Supreme Court has drawn attention to the fact that accordingly to the consumers typically low legal awareness, many of them may not get the protection needed from the General Part of the Civil Code Act. Consumers can't prove their forced situation and may remain without legal protection, because they don't even know that in order to void transaction they must turn to court. Therefore the lack of application of the General Part of the Civil Code Act paragraph 86 is associated with consumer's inability to fill the burden of proof.

In 2015 the Law of Obligations Act led to a case law change – a consumer credit contract is void, if the annual percentage rate payable by the consumer exceeds at the time of granting the credit the past six months' average annual rate of consumer credits granted by credit institutions to private individuals and last published by *Eesti Pank* for more than three times. In addition since 21. march 2016 came into force the Law of Obligations Act paragraph 403⁴ section 13 that's states - if necessary, a creditor shall demonstrate the performance of the obligations required for compliance with the principles of responsible lending. In author's opinion the Law of Obligations Act paragraph 403⁴ section 13 is an important part of solving this problem. Since there is no case law applying that provision, it remains to be seen how the courts will apply this principle.

Despite the creditors obligation to comply with the principle of responsible lending, granting credit to consumer without creditworthiness is still not forbidden. So that kind of transaction are not void according to the General Part of the Civil Code Act. The author agrees to the Supreme Courts opinion, that the creditors should not conclude a credit contract, if it is clear that the consumer is unable to repay the loan.

The third solution, which today has already been made, is creating a Positive Register. This database should tidy up credit markets and protect consumers against over-indebtedness. As it is such a new phenomenon, time will show, whether it achieves required result.

In conclusion, the author finds the legislator's attempts to regulate the responsibilities that accompany responsible lending and borrowing are considerable and have positive influence. But it must be noted that the existing legislative amendments have not fully achieved the desired result in the form of high level consumer protection

Kasutatud allikad

Raamatud ja teadusartiklid:

1. Beatson, J., *et al.* Good faith and fault in contract law. Oxford, Clarendon press 2001.
2. Fawcett, A. New Basel Accord Raises Questions. *The European Lawyer* 2003, November, lk 12.
3. Foster, J.B., *et al.* The great financial Crisis. Causes and consequences. New York, Monthly review press 2009, lk 27-38.
4. Incardona, R., *et al.* The average consumer, the unfair commercial practices directive, and the cognitive revolution. *Journal on Consumer Policy* 2007, 30, nr 1, lk 21-38.
5. Karijak, M. Krediidiasutuste tegevusega seotud süüteod. *Juridica* 2008, V, lk 299-308.
6. Kairjak, M. *et al.* Lepingud. Näidised ja kommentaarid. Tallinn, Äripäev 1999.
7. Kiris, A. *et al.* Õigusõpetus. Tallinn, Külim 2007.
8. Kingissepp, M. Tarbijakaitseõigus Euroopa Liidus ja Eestis. Tallinn, Hagen-Nord 2010.
9. Koll, K. Tarbija kaitsmine tarbijakrediidilepinguga seotud ebamõistlike kulude eest. *Juridica* 2015, IV, lk 251-261.
10. Kull, I., *et al.* Võlaõigus I. Üldosa, Kirjastus Juura, Tallinn 2004.
11. Kull, I., Lahe, J., Ots, J., Torga M. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika seadusandja mõjutajana. *Juridica* 2009, VIII, lk 555-569.
12. Kuurberg, M. Heade kommetega vastuolus olevad tehingud kui tühised tehingud. *Juridica* 2005, III, lk 200-208.
13. Kösters, W., Paul, S., Stein, S. An Economic Analysis of the EU Commission's Proposal for a New Consumer Credit Directive. Offering Consumers more Protection or Restricting their Options, *Intereconomics* 2004, Vol 39, Nr 2, lk 84-96.
14. Lauren, L. Tsiviilseadustik 2007. Seaduse tekstid seisuga 10.01.2007. Tallinn, Agitaator 2007.
15. Ligi, R. Teavitamiskohustus – tarbija huvide kaitse tagatis Euroopa Ühenduses. *Juridica* 2006, VIII, lk 530-540.
16. Mak, V. Standards of Protection: In Search of the „Average Consumer“ of EU law in Proposal for a Consumer Rights Directive. *European Review Law* 2011, 19, nr 1, lk 25-42.
17. Micklitz, H-W., *et al.* Consumer Law. Oxford/Portland, Hart 2010.

18. Nimei, J. *et al.* Consumer Credit, Debt and Bankruptcy- comparative and international perspectives. Oxford, Hart 2009.
19. Radeideh, M. Fair trading in EC law: information and consumer choice in the internal market. Groningen, Europa Law Publishing 2005.
20. Raude, M. Viivise vähendamine võlgniku taotlusel ja kohtu algatusel. *Juridica* 2015, I, lk 26-33.
21. Saare, K. *et al.* Laenusaja õiguste kaitse SMS-laenu lepingute puhul. *Juridica* 2010, I, lk 41-50.
22. Tehingu tühistamise aluseks oleva eksimuse ja pettuse piiritlemine. *Juridica* 2007, X, lk 705-714.
23. Silem, T. Muudatused tarbijakrediidi reklaami regulatsioonis. *Juridica* nr 4, 2015, lk 246-250.
24. Siibak, K. Vastutustundliku laenamise põhimõte. *Juridica* 2009, X, lk 704-709.
25. Truuväli, E-J. *et al.* Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2008.
26. Varul, P. Tühine tehing, *Juridica* 2011, I, lk 35-46.
27. Varul, P. *et al.* Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2010.
28. Varul, P. *et al.* Võlaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2016.
29. Varul, P. *et al.* Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2007.
30. Värk, R. Kahju hüvitamise nõue lepingueelsete kohustuste rikkumisel. *Juridica* 2009, VI, lk 389-394.
31. Õunpuu, A. Pankade tegevuse, krediidi kättesaadavuse ja hinna piirangud. *Juridica* nr 5, 2015, lk 307-315.

Täiendav kirjandus:

32. Commission Staff Working Document on the Follow Up on Retail Financial Services on the Consumer Markets Scoreboard, SEC (2009) 1251 final, 2009.
ec.europa.eu/consumers/financial_services/reference_studies_documents/docs/swd_retail_fin_services_en.pdf (01.03.2017).
33. Eesti Pank. Finantssektori statistika.

statistika.eestipank.ee/?lng=et#listMenu/1054/treeMenu/FINANTSSEKTOR/147/650
(17.02.2017).

34. European Commission. Public consultation on responsible lending and borrowing in the EU, 2009.

ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2009/responsible_lending/consultation_en.pdf
(17.02.2017).

35. European Commission Directorate. General Health and Consumer Protection, Pre-Contractual information for financial services, Qualitative study in the 27 member states summary report, 2008.

ec.europa.eu/consumers/financial_services/reference_studies_documents/docs/pci_final_report_200802_en.pdf (27.04.2017).

36. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv elamukinnisvaraga seotud krediidilepingute kohta: eelnõu seletuskiri. eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52011PC0142
(01.03.2017).

37. Euroopa Parlament. Uus direktiiv: odavam tarbijakrediit ükskõik millisest liikmesriigist, 2008. www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20080111STO18360+0+DOC+XML+V0//ET (17.02.2017).

38. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv elamukinnisvaraga seotud krediidilepingute kohta, Brüssel 31.03.2011, KOM (2011) 142 lõplik. eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1485502965528&uri=CELEX:52011PC0142 (17.02.2017).

39. Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. Vastutustundliku laenamise nõuded. Kehtestatud Finantsinspektsiooni juhatuse 01.12.2010 otsusega nr.1.1-7/ 62 ja täiendatud Finantsinspektsiooni juhatuse 27.02.2013 otsusega nr.1.1-7/21. www.fi.ee/public/Soovituslik_juhend_Vastutustundlik_laenamine.pdf (17.02.2017).

40. Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. Vastutustundliku laenamise nõuded. Kehtestatud Finantsinspektsiooni juhatuse 01.12.2010 otsusega nr 1.1-7/62, täiendatud Finantsinspektsiooni juhatuse 27.02.2013 otsusega nr 1.1-7/21, Finantsinspektsiooni juhatuse 14.02.2014 otsusega nr 1.1-7/23, Finantsinspektsiooni juhatuse 11.12.2015 otsusega nr 1.1-7/168 ning Finantsinspektsiooni juhatuse 13.06.2016 otsusega nr 1.1-7/68.

www.fi.ee/public/Soovituslik_juhend_20160613_Vastutustundliku_laenamise_nouded.pdf
(25.04.2017).

41. Gloukoviezoff, G. From Financial Exclusion to Overindebtedness: the Paradox of Difficulties for People on Low Incomes, 2006.

citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.482.5784&rep=rep1&type=pdf

(17.02.2017).

42. Koll, K. Vastutustundliku laenamise põhimõte, Tartu 2011. www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kristiina_koll._vastutustundliku_laenamise_pohimote.pdf

(17.02.2017).

43. Krediidiasutuste seaduse ja finantsinspektsiooni seaduse muutmise seaduse eelnõu 1017 SE seletuskiri. <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a8e06651-fef4-3f4e-8216-44babf0bc970/Krediidiasutuste%20seaduse%20ja%20finantsinspektsiooni%20seaduse%20muutmise%20seadus> (27.04.2017).

44. Krediidiandjate ja -vahendajate seaduse eelnõu 795 SE seletuskiri. <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/950bdd45-ccf9-468c-b66e-511edb1d6e3f/Krediidiandjate%20ja%20-vahendajate%20seadus> (27.04.2017).

45. Leitmaa, D. Uus seadus kohustab ettevõtteid laenuvõtjaid paremini teavitama. Eesti Päevaleht, 2010. www.epl.ee/artikkel/574899 (17.02.2017).

46. Linnamäe, L. Uuring: kiirlaenu võtavad õnnetud ja ebakindlad, 2009. tarbija24.postimees.ee/87725/uuring-kiirlaenu-votavad-onnetud-ja-ebakindlad (17.02.2017).

47. Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. Kiirlaenuturg – analüüs ja ettepanekud, 2014. www.mkm.ee/sites/default/files/kiirlanuturg_analyys_ja_ettepanekud.pdf (01.03.2017).

48. Meriküll, J., *et al.* Eesti leibkondade varad, kohustused ja jõukus: Leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuringu tulemused, 2016. www.eestipank.ee/publikatsioon/teemapaberid/2016/jaanika-merikull-tairi-room-eesti-leibkondade-varad-kohustused-ja-joukus-leibkondade (17.02.2017).

49. Muudetud ettepanek. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv tarbijakrediiti käsitlevate liikmesriikide õigusnormide ühtlustamise, direktiivi 87/102/EÜ kehtetuks tunnistamise ja direktiivi 93/13/EÜ muutmise kohta, Brüssel 28.10.2004, KOM (2004) 747 lõplik. <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2004/ET/1-2004-747-ET-F1-1.Pdf> (28.02.2017).

50. OECD. Financial literacy and consumer protection: overlooked aspects of the crisis, 2009. <http://www.oecd.org/finance/financial-markets/43138294.pdf> (28.02.2017).

51. Oxera report. What is the Impact of the Proposed Consumer Credit Directive?, 2007. www.oxera.com/Latest-Thinking/Publications/Reports/2007/What-is-the-impact-of-the-proposed-Consumer-Credit.aspx (17.02.2017).

52. Proposal for a directive of the European Parliament and of the council on the harmonisation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning credit for

- consumers, Brussels 11.09.2002, COM (2002) 443 final.
ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2002/EN/1-2002-443-EN-F1-1.Pdf (01.03.2017).
53. Reinson, K. Hea usu põhimõttele tuginemine tarbijakrediidilepingust tuleneva täitmisenõude esitamisel, magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2013.
54. Tammai, T. Vastutustundliku laenamise põhimõttega kaasnevad krediidiandja lepingueelsed kohustused ja nende rikkumise tagajärjed, magistritöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2014.
55. Tarbijakaitseamet. Juhend tarbijakrediidi pakkujatele ja vahendajatele, 2014.
www.tarbijakaitseamet.ee/sites/default/files/failid/dokumendid/juhend_tarbijakrediidi_pakkujatele_ja_vahendajatele.pdf (17.02.2017).
56. Tarbijakaitseamet. Kombineeritud finantsteenuste kordusuuring, 2012.
www.tarbijakaitseamet.ee/sites/default/files/veebihaldus/artikkel/files/kombineeritud_finantsteenused_kordusuuring_kokkuvote.pdf (17.02.2017).
57. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 844 SE seletuskiri.
www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/8c9b25c9-0da9-4b97-81e2-7688a62be641/Tsiviilkohtumenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus (27.04.2017).
58. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu 365 SE seletuskiri.
www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/c50d7e2c-3f83-80c3-4dc6-b128064222c6/Tsiviilseadustiku%20üldosa%20seaduse%20ja%20võlaõigusseaduse%20muutmise%20seadus (27.04.2017).
59. Urbanik, A. Tarbijast laenusaja liigkasuvõtmise eest kaitsvad sätted ja nende menetluslik kohaldamine, konkursitöö, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2014.
60. Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 761 SE seletuskiri.
www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/6d8766fc-f9bc-7da0-8398-ecdbcbfff3a0/Võlaõigusseaduse%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus (27.04.2017).
61. Õiguskantsleri märgukiri tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 86 põhiseaduspärasusest, 2011.
www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_margukiri_tsiviilseadustiku_uldosa_seaduse_ss_145_1_loige_1.pdf (27.04.2017).

Kasutatud õigusaktid

Eesti õigusaktid:

62. Avaliku teabe seadus RT I, 06.01.2016, 7.
63. Eesti Vabariigi põhiseadus RT I, 15.05.2015, 2.
64. Krediidiasutuste seadus RT I, 31.12.2016, 9.
65. Krediidiasutuste seaduse ja finantsinspektsiooni seaduse muutmise seadus RT I 2006, 63,467.
66. Krediidandjate ja –vahendajate seadus RT I, 11.03.2016, 3.
67. Tarbijakaitse seadus RT I, 31.12.2016.
68. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus RT I, 12.03.2015, 5.
69. Tsiviilseadustiku üldosa seadus RT I, 12.03.2015, 106.
70. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse ja võlaõigusseaduse muutmise seadus RT I 2009, 18, 108.
71. Võlaõigusseadus RT I, 29.06.2011, 16.
72. Võlaõigusseadus RT I, 31.12.2016, 7.
73. Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seadus RT I 2010, 77, 590.

Euroopa Liidu õigusaktid:

74. Euroopa Ühenduse asutamisleping.
75. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2008/48/EÜ 23. aprillist 2008, mis käsitleb tarbijakrediidilepinguid ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 87/102/EMÜ, ELT L 133, 22.05.2008.
76. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/17/EL elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute kohta ning millega muudetakse direktiive 2008/48/EÜ ja 2013/36/EL ja määrust (EL) nr 1093/2010, ELT L60/34, 28.02.2014.
77. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. juuni 2006. aasta direktiiv 2006/48/EÜ, krediidiasutuste asutamise ja tegevuse kohta, ELT L177/1, 30.06.2006.
78. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. juuni 2006. aasta direktiiv 2006/49/EÜ, investeerimisühingute ja krediidiasutuste kapitali adekvaatsuse kohta, ELT L177/201, 30.06.2006.
79. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2004/39/EÜ, 21. aprill 2004, finantsinstrumentide turgude kohta, millega muudetakse nõukogu direktiive 85/611/EMÜ ja

93/6/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2000/12/EÜ ja tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 93/22/EMÜ, ELT L145, 30.04.2004.

80. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv nr 2005/29/EÜ, mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul ning millega muudetakse nõukogu direktiivi 84/450/EMÜ, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiive 97/7/EÜ, 98/27/EÜ ja 2002/65/EÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EÜ) nr 2006/2004, ELT L149/22, 11.06.2005.

Kasutatud kohtupraktika

Eesti kohtulahendid:

81. RKTko 3-2-1-129-13.
82. RKTko 3-2-1-111-07.
83. RKTko 3-2-1-89-06.
84. RKTko 3-2-1-5-99.
85. RKTko 3-2-1-137-06.
86. TlnRnKo 2-10-2110.
87. HMko 2-11-8471/37.
88. HMko 2-08-55988.
89. RKTko 3-2-1-169-13.
90. RKTko 3-2-1-170-13.
91. RKTko 3-2-1-136-12.
92. TlnRnKo 2-13-37931.
93. RKTko 3-2-1-186-13.
94. RKTko 3-2-1-108-02.
95. RKTko 3-2-1-21-06.
96. RKTko 3-2-1-120-08.
97. RKTko 3-2-1-140-07.
98. RKTko 3-2-1-80-02.
99. RKTko 3-2-1-143-09.
100. RKTko 3-2-1-49-11.
101. TlnRnKo 2-15-107170.

102. TlnRnKo 2-16-105326.
103. TlnRnKo 2-13-4834.
104. TlnRnKo 2-12-43792/31.
105. RKTko 3-2-1-168-14.
106. RKTko 3-2-1-66-05.
107. RKTko 3-2-1-2-06.
108. RKTko 3-2-1-102-07.
109. RKTko 3-2-1-100-07.
110. RKTko 3-2-170-09.

Muud kohtulahendid:

111. BGH: *Beweislast bei Verletzung einer Aufklärungspflicht*, BGHZ 61, 118 – 124, S 118.
112. EKo 20.02.1979, C-120/78, *Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*.
113. EKo 06.07.1995, C-470/93, *Verein gegen Unwesen in Handel und Gewerbe Köln v mars*.
114. EKo 27.01.2000, C-220/98, *Estee Lauder Cosmetics GmbH & Co. OHG v Lancaster Group GmbH*.
115. EKo 16.07.1998, C210/96, *Gut Springenheide GmbH and Rudolf Tusky v Oberkreisdirektor des Kreises Steinfurt*.
116. EKo 25.10.2005, C-229/04, *Crailsheimer Volksbank eG v Klaus Conrads jt*.
117. EKo 18.12.2014, C-449/13 *CA Consumer Finance v Ingrid Bakkus jt*.
118. EKo 27.03.2014, C-565/12 *LCL Le Credit Lyonnais SA v Fesih Kalhan*.